

บทที่ 5

การจัดทำสารครบบท

ลักษณะจำเพาะของผลงานทางวิชาการประเภท “เอกสารประกอบการสอน” ซึ่งใช้เพื่อเสนอขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ และผลงานทางวิชาการประเภท “เอกสารคำสอน” เพื่อเสนอขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการระดับรองศาสตราจารย์นั้น มีรูปแบบวิธีการเขียน หรือการจัดทำในแต่ละบทที่แตกต่างกันไปจากผลงานทางวิชาการประเภทหนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ งานวิจัย งานประดิษฐ์ ฯลฯ ทั้งนี้เพราะแม้ว่าเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนจะมีการแบ่งออกเป็น 3 ส่วนเช่นเดียวกับเอกสารประเภทอื่น ๆ ได้แก่ ส่วนประกอบตอนต้นหรือส่วนนำเรื่อง ส่วนประกอบตอนกลางหรือส่วนเนื้อหา และส่วนประกอบตอนท้ายหรือส่วนเสริมเนื้อหาก็ตาม แต่ส่วนประกอบตอนต้นและส่วนประกอบตอนท้ายของแต่ละบทยังมีส่วนประกอบย่อย ๆ เพิ่มเติมได้อีก

ส่วนประกอบเพิ่มเติม

ส่วนประกอบเพิ่มเติม คือ ส่วนประกอบย่อย ๆ ที่เพิ่มขึ้นในส่วนประกอบตอนต้น และส่วนประกอบตอนท้ายของเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนในแต่ละบท ซึ่งเป็นส่วนที่นอกเหนือไปจากส่วนประกอบตอนกลาง ดังนี้

1. ส่วนประกอบตอนต้น

ส่วนประกอบตอนต้นหรือส่วนนำเรื่องสำหรับผลงานทางวิชาการประเภทอื่น ๆ อาจประกอบไปด้วยคำนำ กิตติกรรมประกาศ ประกาศคุณูปการ สารบัญ สารบัญภาพ สารบัญตาราง และความนำหรือเกริ่นนำก่อนที่จะเริ่มคำอธิบายเนื้อหา แต่ในเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนกลับมีส่วนประกอบเพิ่มเติมที่มากกว่านี้ ได้แก่

- 1.1 เนื้อหาหรือหัวข้อเนื้อหา
- 1.2 วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม
- 1.3 วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน
- 1.4 สื่อการเรียนการสอน

1.5 การวัดผลและประเมินผล

1.6 ความนำ เกริ่นนำ หรืออารัมภบท

2. ส่วนประกอบตอนท้าย

สำหรับส่วนประกอบตอนท้ายหรือส่วนเสริมเนื้อหา ซึ่งในเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอน มักประกอบไปด้วยส่วนประกอบย่อย ๆ ดังนี้

2.1 สรุปหรือบทสรุป

2.2 คำถามทบทวนหรือแบบฝึกหัดประจำบท

2.3 เอกสารอ้างอิง และหรือบรรณานุกรม

2.4 ภาคผนวกและอื่น ๆ (ถ้ามี)

ตัวอย่างสาระครบบท

ตัวอย่าง “สาระครบบท” ที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นผลงานทางวิชาการทั้งประเภทเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอน ซึ่งผ่านการพิจารณาเพื่อขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการ ได้รับความเห็นชอบ และอนุมัติให้กำหนดตำแหน่งทางวิชาการทั้งระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์และรองศาสตราจารย์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงสามารถถือเอาเป็นตัวอย่างที่ถูกต้องครบถ้วน และสมบูรณ์แบบได้ ทำนองเดียวกันก็ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับเอกสารผลงานทางวิชาการประเภทอื่น ๆ ได้อีกด้วย

ตัวอย่าง “สาระครบบท” จากเอกสารประกอบการสอน
รายวิชานิทานสำหรับเด็กปฐมวัย ผลงานระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์
(ศรีสุภา ธิติโสภี, 2549, 1-20)

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายของนิทาน
2. ลักษณะร่วมของนิทาน
3. ความสำคัญของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย
4. ประโยชน์ของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย
5. ประเภทของนิทาน

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. ผู้เรียนนิยามความหมายของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้
2. ผู้เรียนอธิบายถึงลักษณะร่วมของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้
3. ผู้เรียนบอกความสำคัญของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้
4. ผู้เรียนระบุประโยชน์ของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้
5. ผู้เรียนจำแนกประเภทของนิทานแต่ละประเภทได้
6. ผู้เรียนวิเคราะห์ความแตกต่างของนิทานแต่ละประเภทได้

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน

ใช้วิธีสอนแบบอภิปราย บรรยาย ศึกษาด้วยตนเองตามแหล่งเรียนรู้

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

- 2.1 แบ่งกลุ่มให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน เรื่อง ความหมายของนิทาน ลักษณะร่วมของนิทาน แล้วร่วมกันสรุป ตัวแทนออกมานำเสนอหน้าชั้น ผู้สอนสรุปอธิบายเพิ่มเติม
- 2.2 ให้ผู้เรียนเล่านิทาน โดยการใช้พื้นฐานความรู้เดิมเล่านิทานให้จบ 1 เรื่อง แล้วร่วมกันวิเคราะห์ถึงความสำคัญและประโยชน์ของนิทานที่มีต่อเด็ก ผู้สอนสรุปอธิบายเพิ่มเติม

(ตัวอย่าง)

2.3 ผู้สอนแบ่งกลุ่มผู้เรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ แล้วให้วิเคราะห์ความแตกต่างของนิทานแต่ละประเภท สรุปเป็นความคิดของกลุ่มและนำเสนอหน้าชั้น ผู้สอนอธิบายเพิ่มเติมและสรุป

2.4 มอบหมายให้ผู้เรียนจัดรวบรวมนิทานแต่ละประเภทมาอย่างละ 1 เรื่อง แล้ววิเคราะห์ลักษณะเด่นของนิทานแต่ละประเภทมาให้เข้าใจ พร้อมสรุปความแตกต่างของนิทานแต่ละประเภทให้เข้าใจเป็นรายบุคคล

2.5 ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. แผ่นโป่งใสประกอบการสอน อภิปราย และสรุป
2. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 1071404 นิทานสำหรับเด็กปฐมวัย
3. เอกสารตัวอย่างนิทานประเภทต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นกรณีศึกษาประเภทของนิทาน

การวัดผลและประเมินผล

1. การสังเกตความสนใจในการร่วมกิจกรรม
2. การตรวจผลการอภิปรายกลุ่ม
3. การตรวจผลการรวบรวมนิทานและการวิเคราะห์นิทานแต่ละประเภท
4. การตรวจคำถามทบทวนท้ายบท

(ตัวอย่าง)

บทที่ 1

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย

นิทานมีความสำคัญกับเด็ก ๆ ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นเด็กชาติใดภาษาใด ต่างก็มีความสนใจฟังนิทานทั้งสิ้น นิทานกับเด็กจึงเป็นสิ่งคู่กัน และถือเป็นกัลยาณมิตรสำหรับเด็กทุกคน เมื่อเด็กได้รับฟังนิทานแล้วมีความสุขสนุกสนาน สร้างความรู้และเกิดจินตนาการที่กว้างไกล สุขใจ อิ่มเอมใจ และรู้สึกอบอุ่นยิ่งนัก ดังที่เปล โต้กล่าวไว้ว่า “ขอให้แม่และพี่น้องของเด็ก ๆทั้งหลายจงประดับประดาจิตใจด้วยนิทานต่าง ๆ เพราะจะทำให้เด็กได้รับความรัก ความอบอุ่นยิ่งกว่าอ้อมแขน” นิทานจึงมีความสำคัญกับเด็กเป็นอย่างยิ่ง ในการนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเด็ก ในบทนี้เป็นการนำเสนอความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับนิทาน ได้แก่ 1) ความหมายของนิทาน 2) ลักษณะร่วมของนิทาน 3) ความสำคัญของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย 4) ประโยชน์ของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย และ 5) ประเภทของนิทานสำหรับเด็ก

ความหมายของนิทาน

เพื่อให้เข้าใจความหมายของนิทานที่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ดังที่นักวิชาการได้จำแนกความแตกต่างของนิทานไว้เป็น 3 ลักษณะ คือ ความหมายโดยทั่วไป ความหมายในแง่คติชนวิทยา และความหมายสำหรับเด็กปฐมวัย

1. ความหมายของนิทานโดยทั่วไป

กึ่งแก้ว อรรถาภรณ์ (2519, 8) ได้กล่าวถึงความหมายของนิทานว่า หมายถึง เรื่องเล่าทั่วไป มิได้ตั้งใจแสดงประวัติความเป็นมาของอะไร จุดใหญ่เพื่อความสนุกสนาน บางครั้งสอดแทรกคติเพื่อสอนใจไว้ด้วย

อุทัย สนิทสาร (2519, 12) กล่าวถึงความหมายของนิทานไว้ว่า นิทานเป็นเรื่องราวที่เกิดจากปัญญาและจินตนาการของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ในแต่ละสังคมผูกเรื่องขึ้นเป็นนิทานเล่าสู่กันฟังมานานแล้ว

(ตัวอย่าง)

ไพพรรณ อินทนิล (2534, 14) กล่าวถึงความหมายของนิทานว่า นิทานเป็นเรื่องที่สามารถเล่าได้ มีพล็อตเรื่อง มีจินตนาการ มีการเคลื่อนไหว มีสีสัน

และประคอง นิมมานเหมินทร์ (2531, 58) ได้กล่าวถึงความหมายของนิทานว่าเป็นงานเขียนที่มีลักษณะลีลาแบบกันเอง ทำนองการเล่าด้วยวาจา ซึ่งผู้เล่าอาจสอดแทรกอารมณ์และความคิดเห็นลงไปด้วย

จากความหมายของนิทานโดยทั่วไปสรุปได้ว่า นิทานเป็นเรื่องที่ผูกขึ้นจากจินตนาการเพื่อเล่าสู่กันฟัง โดยใช้วาจาเป็นสื่อในการถ่ายทอด มีลีลาการเล่าแบบเป็นกันเอง อาจสอดแทรกอารมณ์และความคิดเห็นประกอบ มีจุดประสงค์หลักเพื่อความบันเทิงใจ และมีสิ่งสอนใจเป็นจุดประสงค์รอง

2. ความหมายของนิทานในแง่คติชนวิทยา

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2514, 99-100) ได้ให้ความหมายตามหลักการสังเกตของนิทานไว้ดังนี้

2.1 เป็นเรื่องการเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดาเป็นภาษาร้อยแก้วไม่ใช่ร้อยกรอง

2.2 เป็นเรื่องเล่าที่เล่าติดปากสืบกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาระยะหลังเมื่อการเขียนเจริญขึ้น ก็อาจเขียนขึ้นตามเค้าเดิมที่เคยเล่าด้วยปาก

2.3 เป็นเรื่องเล่าที่ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดั้งเดิมเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่าฟังมาจากผู้เล่าซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในอดีตอีกทอดหนึ่ง

กิ่งแก้ว อัครถาวร (2519, 22) ได้กล่าวถึงความหมายของนิทานในแง่คติชนวิทยาไว้ว่า หมายถึง เรื่องเล่าสืบต่อกันมาจนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง

ประคอง นิมมานเหมินทร์ (2531, 58) ได้กล่าวถึงความหมายของนิทานในแง่คติชนวิทยาที่แตกต่างกันออกไปว่า หมายถึง นิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง หรือนิทานชาวบ้าน ซึ่งมีความหมายเจาะจงถึงเรื่องเล่าประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ

จากความหมายของนิทานในแง่คติชนวิทยา สรุปได้ว่า เป็นเรื่องราวที่ผู้เล่าเล่าไปสู่ผู้ฟัง จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ของกลุ่มคน ที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

(ตัวอย่าง)

3. ความหมายของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย

นิทานสำหรับเด็กปฐมวัย อาจมีความหมายแตกต่างไปจากความหมายของนิทานโดยทั่วไป และความหมายของนิทานในแง่จิตวิทยา ในด้านเนื้อหา ความยากง่าย โดยมีผู้รู้ได้ให้ความหมายของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยไว้ดังนี้

ทัศนีย์ อินทรบำรุง (2539, 14) กล่าวว่า นิทาน หมายถึง เรื่องที่เล่าต่อ ๆ กันมาหรือแต่งขึ้นใหม่ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการอบรมสั่งสอน และเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน

กุลยา ตันติผลาชีวะ (2541, 10) กล่าวถึงความหมายของนิทานไว้ว่า นิทาน คือ สิ่งที่มีประสิทธิภาพสำหรับการสร้างการเรียนรู้ให้กับเด็กปฐมวัย นิทานสามารถสร้างจินตนาการ ความฝัน ความคิด ความเข้าใจ และการรับรู้ให้กับเด็ก ตัวแสดงแต่ละตัวในนิทานจะสร้างจินตนาการให้บรรเจิดในสมองเด็ก

ดวงเดือน แจ่มสว่าง (2542, 1) กล่าวถึงความหมายของนิทานไว้ว่า เป็นเรื่องเล่า ซึ่งผู้เล่าต้องการจะถ่ายทอดประสบการณ์สิ่งที่ได้พบเห็น ความคิดฝัน จินตนาการ และความมุ่งหวังของตน ไปสู่ผู้ฟัง

สมศักดิ์ ปริบูรณ์ (2542, 3) กล่าวถึงความหมายของนิทานสำหรับเด็กว่า หมายถึง เรื่องราวที่แต่งขึ้นหรือผูกขึ้นเพื่อนำมาเล่าหรือถ่ายทอดสู่เด็กด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ โดยมีจุดประสงค์เฉพาะเจาะจงเพื่อเด็ก ซึ่งอาจรวมถึงนิทานทั่วไป นิทานพื้นบ้าน นิทานสมัยใหม่ที่นำมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไข เสริมแต่ง เพื่อให้เหมาะสมกับการนำมาใช้เพื่อเด็กด้วย

ศรีสุดา ธิติโสภี (2545, 26) นิทาน หมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันมา อาจเป็นเรื่องจริงหรือเรื่องที่สมมุติขึ้น ทำให้เกิดจินตนาการจากเรื่องราวเหล่านั้น ให้แง่คิดคติสอนใจ ซึ่งจะนำไปเป็นตัวแบบต่อการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อันเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่อตนเองและต่อสังคมโดยส่วนร่วม

อนงค์ วรพันธ์ (2546, 19) นิทาน หมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบทอดต่อกันมาหรืออาจจะเป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้นมาใหม่ มีการสอดแทรกแนวคิด เนื้อหาที่เป็นคุณธรรม จริยธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเป็นการแฝงคติธรรมเพื่อเป็นแนวทางที่ถูกต้องในการดำรงชีวิตที่ได้จากการฟังนิทาน

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2548, 12) กล่าวถึงความหมายของนิทานสำหรับเด็กไว้ว่า คือ สะพานที่มีผู้ใหญ่ถ่ายทอดถึงเด็กและสามารถส่งผ่านความรัก ความเมตตา และความรู้สึกนึกคิดที่งดงามแก่เด็กจะซึมซับเข้าเป็นวิถีชีวิตในวันข้างหน้า

(ตัวอย่าง)

สรุปความหมายของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้ว่า หมายถึง เรื่องราวที่ถ่ายทอดสู่ผู้ฟัง ทำให้เด็กเกิดจินตนาการความคิดความเข้าใจ มุ่งให้เกิดเกิดความสนุกสนาน ซึ่งสอดคล้องแก่คิดและคติสอนใจให้กับผู้ฟัง สามารถนำแนวทางจากเรื่องราวไปสู่การปฏิบัติด้วยการซึมซับจากเรื่องราวที่ได้รับฟัง และนำไปสู่การดำเนินชีวิตของตนเองในภายภาคหน้า

ลักษณะร่วมของนิทาน

มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยชอบเล่าและชอบฟังนิทานไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีสัญชาตญาณของความอยากรู้อยากเห็น โดยเฉพาะความเป็นมาแต่ดั้งเดิมของเผ่าพันธุ์ของตนเอง ประวัติศาสตร์ เรื่องราวของวีรบุรุษ ตำนานต่าง ๆ และนิทานจึงได้รับการสืบทอดกันต่อ ๆ มา แทบทุกชาติทุกภาษาจะมีนิทานประจำชาติของตน และจากการติดต่อสื่อสารที่ยาวนานโดยกระบวนการต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดการถ่ายทอดและรับนิทานของชาติและเผ่าพันธุ์อื่นเข้ามาด้วย จนอาจกล่าวได้ว่า นิทานเป็นวัฒนธรรมร่วมของมนุษยชาติ หรืออีกนัยหนึ่งอาจจะกล่าวได้ว่านิทานเป็นวัฒนธรรมสากล กล่าวคือนิทานของหลาย ๆ ชาติจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แม้จะมีเนื้อหารายละเอียดแตกต่างกันออกไป ซึ่งดวงเดือน แจ่มสว่าง (2542, 7-8) ได้สรุปถึงลักษณะร่วมของนิทานไว้ดังนี้

1. โครงเรื่องนิทาน

โครงเรื่องนิทานโดยทั่วไปมักจะเป็นลักษณะเรื่องเชิงเดียวไม่ซับซ้อน การดำเนินเรื่องมักตรงไปตรงมา ดำเนินเรื่องตามเหตุการณ์ ยกเว้นนิทานที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เทพปกรณัม หรือชาดกบางเรื่อง ซึ่งอยู่ในรูปแบบนิทานซ้อนนิทาน เช่น นิทานเวตาล นิทานอาหรับราตรี นิทานชาดก ฯลฯ

2. พฤติกรรมความขัดแย้ง

ลักษณะพฤติกรรมความขัดแย้งในเรื่องเด่นชัดมาก เช่น ความดี - ความชั่ว ความสวยงาม - ความอัปลักษณ์ ความเมตตากรุณา - ความเหี้ยมโหดอิจฉาริษยา ความซื่อสัตย์ - ความคดโกง ความขยันอดทน - ความขี้เกียจ ฯลฯ ซึ่งลักษณะพฤติกรรมด้านดีมักจะเป็นพฤติกรรมของตัวเอก ส่วนพฤติกรรมด้านลบเป็นพฤติกรรมของผู้ร้าย

(ตัวอย่าง)

3. มีเหตุการณ์ซ้ำ ๆ

เนื้อเรื่องมักจะมีเหตุการณ์ซ้ำ ๆ กัน เช่น ถ้าเป็นเรื่องประเภทแม่เลี้ยง - ลูกเลี้ยง แม่เลี้ยงมักจะเป็นคนใจร้ายขี้อิจฉาริษยาคอยหาทางกลั่นแกล้งชิงดีชิงเด่นและทารุณลูกเลี้ยง ถ้ามีแม่มด พ่อมด ยักษ์ หรือปีศาจ ตัวละครเหล่านี้ก็มักจะเป็นฝ่ายผู้ร้าย และเป็นอุปสรรคหรือฝ่ายอธรรมสำหรับให้ตัวเอกต่อสู้เพื่อ ไปสู่ชัยชนะ และความสำเร็จในตอนจบ

4. จำนวนตัวละคร

จำนวนตัวละคร ไม่มาก เนื่องจากเป็นเรื่องเชิงเดี่ยวตัวละครในนิทานเรื่องหนึ่ง ๆ จึงมีเพียง 4-5 ตัว ยกเว้นประเภทนิทานซ้อนนิทาน

5. จุดสนใจของเรื่อง

จุดสนใจของเรื่องจะอยู่ที่ตัวเอกเพียงตัวเดียวส่วนตัวอื่น ๆ จะไม่มีบทบาทมากนัก นั่นคือลักษณะของนิทานจะใช้ตัวเอกเป็นตัวเดินเรื่องโดยตลอด และการเปิดเรื่องมักจะเริ่มขึ้นที่ตัวเอกเสมอ เช่นเดียวกับการปิดเรื่อง

6. ตำแหน่งของตัวเอก

ตัวเอกของเรื่องมักจะอยู่ในตำแหน่งหัวหรือท้าย กล่าวคือมักจะเป็นลูกคนโต หัวปี หรือไม่ก็เป็นน้องคนเล็กสุดท้อง มีนิทานอยู่น้อยเรื่องที่จะมีตัวเอกเป็นลูกคนกลางหรือลูกคนเดียว

7. ฉากหรือสถานที่

ฉากจะเป็นภาพนิ่ง ไม่สู้จะมีการบรรยายรายละเอียดบรรยากาศหรือภูมิประเทศของฉากมากมายนัก มักกล่าวรวม ๆ กันไป เช่น “ณ ป่าที่สวยงามแห่งหนึ่ง...” “มีเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่ง...”

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ลักษณะร่วมของนิทานจะมีลักษณะร่วมที่เหมือนกัน คือ โครงเรื่อง นิทาน พฤติกรรมความขัดแย้ง มีเหตุการณ์ซ้ำ ๆ จำนวนตัวละคร จุดสนใจของเรื่อง ตำแหน่งของตัวเอก และฉากหรือสถานที่

(ตัวอย่าง)

ความสำคัญของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย

นิทานมีความสำคัญต่อเด็กเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนิทานจะช่วยชักจูงให้เด็กเกิดความเข้าใจ และความซาบซึ้งในพฤติกรรมที่ต้องการปลูกฝังแล้ว นิทานยังเป็นสื่อการเรียนการสอนที่สำคัญอย่างหนึ่ง นักการศึกษา นักพัฒนาการเด็ก และพ่อแม่ ต่างเห็นพ้องต่อกันอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง ใด ๆ ว่านิทานเป็นสิ่งที่สำคัญต่อชีวิตทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพราะนิทานนอกจากจะช่วยให้เด็ก ๆ มีความสุขสนุกสนานแล้ว ยังเป็นโลกแห่งจินตนาการที่สมบูรณ์แบบที่คอยช่วยฉุดทอสายใยความรัก ความฝัน สานสัมพันธ์อันอบอุ่น ละมุนละไม (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2548, 18) ในที่นี้จะอธิบายความสำคัญของนิทานที่มีต่อเด็ก (ศรีรัตน์ เจริญกลิ่นจันทร์, 2542, 65) ดังนี้

1. เป็นการเร้าทางภาษา การเล่านิทานทำให้เด็กได้เข้าใจรูปแบบของภาษาในการเล่าเรื่อง การสนทนาต่าง ๆ และเป็นการเพิ่มความรู้ในคำศัพท์ใหม่ ๆ ซึ่งเมื่อเห็นคำศัพท์เหล่านั้นในหนังสือก็จะเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น
2. เกิดการเร้าทางการฟังเสียงและสำเนียง การเล่านิทานที่มีบทบรรยาย บทสนทนาที่มีเสียง มีจังหวะที่แปรเปลี่ยน จะจูงใจให้เด็กตั้งใจฟัง และสามารถจับใจความในน้ำเสียงได้
3. เป็นการเร้าทางสายตา จากรายการนิทานที่ใช้สื่อประกอบ เช่น หุ่น หนังสือรูปภาพ อีกทั้งผู้เล่าเองโดยมองเห็นสีหน้าท่าทางกิริยาที่แสดงออกเป็นสิ่งเร้าที่เกิดการรับรู้ อันส่งผลให้เด็กเกิดความรู้สึกกลัว รัก หรือเกลียดเป็นไปตามท้องเรื่อง
4. เกิดการรับรู้เกี่ยวกับสังคม นิทานทำให้เด็กได้รับรู้เข้าใจเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณีของแต่ละหมู่ ศีลธรรมจรรยา รูปแบบการดำเนินชีวิต และพฤติกรรมต่าง ๆ ของเด็กในสังคม
5. ช่วยปลูกฝังคุณธรรมความดี ความเป็นสุภาพชน ความละเอียดอ่อนจิตใจในจิตใจของเด็ก
6. การเล่านิทานเป็นการโน้มน้าวให้รู้จักหนังสือดี ๆ และมีนิสัยรักการอ่านไปด้วย
7. ส่งเสริมความคิดริเริ่ม และมีแบบอย่างที่ดีให้เด็กได้เลียนแบบ
8. ทำให้เด็กได้ผ่อนคลายอารมณ์ ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและเพิ่มพูนความรู้จากการฟัง
9. ช่วยทำให้เด็กเกิดความอบอุ่น มีที่พึ่งทางใจ รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทำให้เด็กเกิดจินตนาการจากเรื่องราวที่ได้ฟัง เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับการฟังเรื่องสัตว์ต่าง ๆ และเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติง่าย ๆ ช่วยทำให้เด็กรู้จักโลกจากแง่มุมเล็ก ๆ น้อย ๆ จากนิทานที่ได้ฟัง

(ตัวอย่าง)

10. ทำให้สามารถตัดสินใจในด้านการแสดงออกและสนองตอบต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ถูกต้อง

ส่วนวรรณิ ศิริสุนทร (2539, 30) ได้กล่าวถึงความสำคัญของนิทานไว้ดังนี้

1. ฝึกให้เด็กเป็นผู้รักการฟัง มีสมาธิ รู้จักสำรวจอิริยาบถของตนเอง
2. ทำให้เด็กได้ผ่อนคลายอารมณ์ ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและเพิ่มพูน

ความรู้จากการฟัง

3. ช่วยเพิ่มพูนความรู้ทางภาษา เด็กรู้จักคำถามมากขึ้น รู้จักเก็บใจความและเนื้อหา

4. ทำให้เด็กเกิดความอบอุ่นและรู้สึกมีที่พึ่งทางใจ นอกจากนี้ยังทำให้เด็กเกิดจินตนาการเรื่องราวต่าง ๆ เช่น การฟังเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติหรือเทพนิยาย เป็นต้น และยังช่วยให้เด็กรู้จักโลกมากขึ้นจากนิทานที่ได้ฟัง

5. ทำให้เด็กสนองตอบต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดีขึ้น

จึงสรุปได้ว่า นิทานมีความสำคัญกับเด็กในการพัฒนาทักษะภาษา ทักษะการฟัง รู้จักฟังอย่างมีสมาธิ ช่วยให้เกิดความรู้ด้านภาษาและฝึกการใช้สายตา นิทานยังช่วยให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของการดำเนินชีวิตของบุคคลที่อยู่ในสังคม ส่งเสริมความคิดริเริ่มและเลียนแบบความดีของตัวละครในนิทาน

ประโยชน์ของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย

1. นิทานเพื่อการเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ในชั้นเรียน

ในการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน ครูสามารถนำนิทานมาเป็นแกนในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับเด็กได้ในหลายลักษณะดังที่ดวงเดือน แจ็งสว่าง (2542, 15-20) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1.1 ให้ความบันเทิงและความรู้ นิทานเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ทำให้ความบันเทิงแก่คนทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะเด็กปฐมวัยจะชอบมาก เพราะนิทานเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับการเรียนรู้แก่เด็กปฐมวัย ครูปฐมวัยคนใดเล่านิทานเก่ง เด็ก ๆ จะรักและเชื่อฟัง โดยครูจะฉวยโอกาสใช้นิทานเป็นสื่อให้ความบันเทิงและสอดแทรกความรู้ต่าง ๆ ตลอดจนจริยธรรม คุณธรรม ที่ต้องการปลูกฝังเข้าไปในเนื้อหาของนิทาน โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเอกของเรื่อง จะทำให้เด็กสามารถจำได้ดีเป็นพิเศษ

(ตัวอย่าง)

1.2 เป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลাজิตใจ นิทานเป็นการฝึกการสร้างมโนภาพและจินตนาการ และช่วยกล่อมเกลাজิตใจของเด็กซึ่งยังละเอียดอ่อนให้สามารถรับสิ่งงดงามเชิงนามธรรมต่าง ๆ ได้ดี การเล่านิทานได้ผลดีกว่าการบรรยายหรือการอธิบาย สามารถนำเหตุการณ์หรือเรื่องราวในนิทานมาผูกโยงบูรณาการเข้ากับหน่วยการเรียนรู้ได้ทุกหน่วย ไม่ว่าจะเป็นคณิตศาสตร์ ภาษา ดนตรี วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการเสริมสร้างพฤติกรรมที่เป็นพื้นฐานแห่งบุคลิกภาพที่ดีงามของเด็ก

1.3 เป็นกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นความคิดของเด็ก นักการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ของรัสเซีย ชูคอมลิมสกี (มีทนี เกษกมล, ม.ป.ป., 3) กล่าวว่า “เทพนิยายเป็นอากาศบริสุทธิ์ที่กระพือเปลวไฟความคิดและคำพูดของเด็ก ๆ” คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่านิทานเป็นกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นความคิดของเด็ก ๆ โดยธรรมชาติเด็กในช่วงปฐมวัยยังเล็กเกินไปที่จะรับรู้สิ่งที่ป็นนามธรรม การผูกเรื่องขึ้นเป็นนิทานจะทำให้เด็กสามารถเข้าถึงคติธรรม ข้อคิด ข้อเตือนใจ จดจำข้อเท็จจริง รวมทั้งได้รับความสนุกสนานตื่นเต้น

1.4 ช่วยปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ นิทานเป็นบทบาทที่จะนำไปสู่การปลูกฝังเรื่องราวอนุรักษ์ธรรมชาติให้แก่เด็ก ๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากจะผูกเรื่องเป็นเชิงอนุรักษ์โดยตรงแล้ว การที่ครูกำหนดตัวละครให้เป็นสัตว์ ต้นไม้ ก้อนหิน กอหญ้า แมงป่อง ล่าหาร เป็นต้น จะช่วยส่งเสริมความเมตตา กรุณา ความเอื้ออาทร และผูกพันกับธรรมชาติให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของเด็ก ทำให้มองธรรมชาติรอบตัวอย่างเป็นมิตร และด้วยความรู้สึกที่ธรรมชาติเหล่านั้นเป็นหนึ่งเดียวกับตัวเอง

1.5 ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ นิทานเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ทั้งนี้เนื่องจากขณะรับฟังนิทานนั้นเกิดความรู้สึกแปลกใหม่ ความฉงนสนเท่ห์ ที่งประหลาดใจ ตื่นเต้นระทึกใจ ชื่นชมเบิกบานใจ ฯลฯ ทำให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากทดลอง อยากทำ อยากสัมผัส ดังที่อริสโตเติล นักปราชญ์โบราณ ได้กล่าวไว้ว่า “ความรักแห่งความรู้เริ่มต้นจากความสงสัยและความประหลาดใจ” ดังนั้นหากครูสามารถเล่าหรืออ่านนิทานให้ “ประทับใจ” จะได้รับการตอบสนองจากเด็กอย่างกระตือรือร้นและ “ใส่ใจ” อย่างเต็มที่ การรับรู้และการเรียนรู้ของเด็ก ๆ จะเป็นไปอย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพอย่างแน่นอน

1.6 นิทานช่วยให้เด็กจิตใจสงบและหลับง่าย นิทานช่วยในการนอนหลับของเด็กเป็นการพักผ่อนที่สมบูรณ์ ช่วงเวลาก่อนนอนหลับเป็นช่วงสำคัญช่วงหนึ่งในชีวิตประจำวันของเด็กปฐมวัย และเป็นช่วงที่ดีที่สุดของครอบครัว พ่อแม่จะมีเวลาว่างได้อยู่กับลูกและเด็ก ๆ จะอยู่ในภาวะจิตใจที่สงบยินดีรับฟังทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าพ่อแม่ฉวยโอกาสสร้างสัมพันธภาพที่อบอุ่นให้

(ตัวอย่าง)

เกิดขึ้นด้วยการเล่านิทานที่มีเนื้อเรื่องที่สดชื่นงดงาม สงบเยือกเย็น สอดแทรกคติธรรม ข้อเตือนใจที่
ดีงาม โดยปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน เด็กจะนอนหลับไปด้วยความรู้สึกผ่อนคลาย เก็บเรื่องราวงดงาม
ที่ได้ยินได้ฟังนั้นสะสมไว้ในจิตได้สำนึกสม่ำเสมอ และหล่อหลอมรวมกันเข้าเป็นบุคลิกภาพทาง
ความคิดและจริยธรรมของเด็ก ซึ่งจะปรากฏให้เห็นเด่นชัดขึ้นเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในภายหน้า

1.7 นิทานช่วยลดความก้าวร้าวและช่วยให้ผู้ใหญ่เข้าใจความต้องการของเด็ก
นิทานมีส่วนช่วยให้สุขภาพของเด็กปฐมวัยดีขึ้น สำหรับเด็กที่มีอารมณ์ก้าวร้าวรุนแรง การได้ฟัง
นิทานจะทำให้อารมณ์ของเด็กเยือกเย็นลงได้ สำหรับเด็กที่เก็บตัว เงียบขรึม ไม่ช่างพูดช่างคุย มักจะ
ชอบฟังนิทาน ความสนใจตัวละครในนิทานจะทำให้เขาารู้สึกว่าเขามีเพื่อน เด็ก ๆ จะรู้สึกเป็นสุข
ในขณะที่ฟังนิทานเพราะเป็นโอกาสที่จะได้ใกล้ชิดคลอเคลียผู้ใหญ่ โดยปกติเมื่อฟังนิทานเด็กจะ
เปรียบเทียบตัวเอกของนิทานกับตัวเอง เมื่อตัวเองได้รับความสุขในตอนจบเด็กผู้ฟังก็จะพลอยรู้สึก
มีความสุขไปด้วย การซักถามพูดคุยระหว่างการเล่านิทานและหลังจากการเล่านิทานจะทำให้ผู้ใหญ่
เข้าใจความต้องการของเด็ก ๆ และสามารถสนองความต้องการดังกล่าวได้ถูกต้องเหมาะสม

1.8 นิทานช่วยขยายประสบการณ์ของเด็กให้กว้างขวางขึ้น ถ้าครูพี่เลี้ยงหรือพ่อแม่
พยายามสอดแทรกความรู้ต่าง ๆ เช่น ภาษา คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ ลงไป
ในนิทานที่นำมาเล่าให้เด็กฟัง นิทานช่วยเปลี่ยนบรรยากาศที่น่าเบื่อหน่ายในบางขณะ เมื่อครู
สังเกตเห็นว่าเนื้อหาของครูสอนซ้ำซากจำเจ หรือมีเรื่องราวที่ค่อนข้างเคร่งเครียด ถ้าหากครูจะ
เปลี่ยนแปลงบรรยากาศที่น่าเบื่อหน่ายนั้นมาเป็นการเล่านิทานคั่นเวลาจะทำให้เด็กกลับ
กระตือรือร้นในการเรียนขึ้นอีกครั้งหนึ่งได้

2. นิทานเพื่อความเจริญทางด้านพัฒนาการของเด็กปฐมวัย

นิทานมีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเด็กทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย อารมณ์ และ
จิตใจ สังคม และสติปัญญา ดังที่อารมณ์ สุวรรณपाल (2532, 444-445) ได้กล่าวไว้ดังนี้

2.1 พัฒนาการด้านร่างกาย พัฒนาการทางกายของเด็กจะสามารถเห็นได้อย่าง
ชัดเจนจากความสามารถในการใช้กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็ก เช่น การเคลื่อนไหว การปีน
ป่าย การวิ่ง การใช้ท่าทางต่าง ๆ ตลอดจนความสามารถในการบังคับกล้ามเนื้อ นิ้วมือ เพราะฉะนั้น
กิจกรรมที่ให้เด็กได้มีโอกาสฝึกการใช้กล้ามเนื้อต่าง ๆ ของกิจกรรมการเล่านิทานเป็นกิจกรรมหนึ่ง
ที่ช่วยให้เด็กได้ใช้กล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เพราะกิจกรรมการเล่านิทานไม่ได้ประกอบด้วย
กิจกรรมการฟังและการพูดเท่านั้น แต่อาจมีกิจกรรมอื่น ๆ ประกอบ เช่น เมื่อครูนำภาพหนังสือ
นิทานหรือเรื่องราวมาเปิดและพลิกอ่านให้เด็กฟัง เด็กจะได้ดูภาพและเคลื่อนไหวตามภาพไปด้วย

(ตัวอย่าง)

นอกจากนี้การได้แสดงท่าทางของตัวละครในเรื่องที่ได้ฟัง เมื่อครูเล่านิทานจบ อาจให้เด็กแสดงเป็นตัวละครต่าง ๆ ตามบทบาทของตัวละครในเรื่อง เช่น ท่าทางเดินของลูกแพะ ท่าทางการกระโดดของกบ ท่าทางการบินของนก และการเลียนเสียงของสัตว์ต่าง ๆ เช่น เสียงร้องของแมว สุนัข เป็ด ไก่ เป็นต้น

2.2 พัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ พัฒนาการทางอารมณ์และจิตใจของเด็กจะสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากความสามารถในเรื่องแสดงถึงความรู้สึกต่าง ๆ เช่น อารมณ์รัก ดีใจ เสียใจ การกระโดดโลดเต้น สนุกสนาน ตลอดจนอารมณ์โกรธ เสียใจ เพราะฉะนั้นกิจกรรมที่เด็กได้มีโอกาสแสดงออกถึงความรู้สึกต่าง ๆ จากเรื่องราวของนิทานเมื่อเด็กได้ฟังนิทานจากการบอกเล่าของครูหรืออ่านจากหนังสือภาพ อารมณ์ของเด็กจะแจ่มใสเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ได้ผ่อนคลายความตึงเครียดอันเป็นผลทำให้เด็กมีความรักหนังสือ นอกจากนี้นิทานยังช่วยในการคลายความกังวลของเด็กได้ โดยครูสามารถนำเหตุการณ์มาแต่งนิทานขึ้นเอง ให้มีสถานการณ์ตรงกับพฤติกรรมของเด็ก เพื่อช่วยปรับสภาพจิตใจให้เข้ากับเหตุการณ์ได้ดีกว่าเรียกเด็กมาพูดให้เข้าใจโดยตรง เช่น เด็กมีความกังวลที่ตนถูกแบ่งความรักจากพ่อแม่ไปโดยน้องที่เกิดใหม่ ครูก็อาจเล่าเรื่อง น้องใหม่ โดยพูดถึงว่าเมื่อเด็ก ๆ ครูน้องคนใหม่ ชื่อ น้องตุ๊กตา น้องตุ๊กตารักมาก ครูเล่นกับน้องทุกวัน ดังนั้นเด็ก ๆ ทุกคนถ้ามีน้องต้องรักน้องของหนู เป็นต้น

2.3 พัฒนาการด้านสังคม พัฒนาการทางด้านสังคมของเด็กที่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากความสามารถในการปรับตัวเพื่อให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ เป็นวัยที่เด็กต้องการเรียนรู้วิธีปฏิบัติตนเพื่อให้สังคมยอมรับ เช่น การปฏิบัติตนให้เข้ากับกลุ่มที่ตนอยู่ การรู้จักการให้และการรับ การรู้จักผ่อนปรน การรู้จักแบ่งปัน เป็นต้น เด็กจำเป็นต้องปรับตัวให้เป็นที่ยอมรับของเพื่อน ดังนั้นอาจพบว่าเด็กบางคนจะพยายามหาวิธีการต่าง ๆ มาทดลองปฏิบัติเพื่อทดสอบว่าวิธีการใดจะเป็นวิธีที่เพื่อนยอมรับมากที่สุด และจะนำวิธีการนั้นมาใช้อีก นั่นแสดงว่าเด็กได้ทดสอบและรู้ว่าพฤติกรรมใดเป็นที่ยอมรับในสังคม พฤติกรรมใดไม่เป็นที่ยอมรับ และพฤติกรรมของเด็กที่พบเห็นเสมอ ๆ อีกพฤติกรรมหนึ่งคือการทำตามอย่างกัน เช่น ถ้าเด็กคนหนึ่งเห็นเด็กอีกคนหนึ่งทำสิ่งใดก็จะทำตามบ้าง ทั้งในลักษณะของการกระทำและคำพูด (นิตยา คชภักดี, 2530, 29) กิจกรรมการเล่านิทานจะมีความสำคัญต่อพฤติกรรมตามวัยของเด็กเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้เกิดการรวมกลุ่มฟังนิทานซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ทางสังคม เช่น เรียนรู้มารยาทในการฟังและการพูด การปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มเพื่อน

(ตัวอย่าง)

2.4 พัฒนาการด้านสติปัญญา พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กก็จะเป็นไปอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านการรับรู้ การเรียนรู้ และการแก้ปัญหาต่าง ๆ หนังสือเรื่องราวหรือนิทานช่วยสร้างเสริมสติปัญญาให้แก่เด็กได้เรียนรู้ ลำดับเรื่องราวจากเหตุการณ์ในนิทานเรียนรู้คำศัพท์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพูดและการแสดงความคิดเห็น วิธีการเล่านิทานมีหลายรูปแบบ เช่น ในขณะที่ผู้เล่ากำลังเล่านิทานสามารถพูดคุยสนทนาให้เด็กแสดงความคิดเห็นลงไปในเรื่องราวเหล่านั้นได้ หรือเมื่อผู้เล่าเล่านิทานไม่จบเรื่องแล้วให้เด็กได้ต่อเรื่องราวของนิทานให้จบเรื่อง ซึ่งเรื่องนั้น ๆ ทำให้เด็กได้ร่วมกันคิดแก้ปัญหาจากตัวละครของนิทานว่าควรจะทำอย่างไรจะทำให้จบลงด้วยดี และมีความสุข และเมื่อผู้เล่าเล่านิทานจบลงเด็กจะมีความคิดเห็นอย่างไรจากคำถามของผู้เล่า ซึ่งเป็นการขยายประสบการณ์ความคิดของเด็ก นอกจากนั้นการเล่านิทาน ผู้เล่ามีโอกาที่จะสอดแทรกความรู้ทุกด้านไปกับบทนิทานตามลักษณะตัวละครในนิทาน เช่น

2.4.1 ด้านภาษา เด็กได้รู้จักคำศัพท์ใหม่ ๆ รู้จักคำคล้องจองจากร່องราวในนิทาน

2.4.2 ด้านคณิตศาสตร์ ในขณะที่เล่าครูอาจให้เด็กเป็นตัวละครในภาพ หรือให้เด็กนับจำนวนตัวละคร หรือถ้าเล่าปากเปล่าก็นับนิ้วให้เด็กดู

2.4.3 ฝึกการเคลื่อนไหวสายตา ในขณะที่เล่าผู้เล่าจะเปิดหนังสือไปที่ละหน้า แต่ละหน้าเมื่อผู้เล่าเล่านิทานจะต้องชี้ตัวอักษรให้เด็กดูจากซ้ายไปขวา ซึ่งอาจจะต้องชี้ภาพประกอบไปด้วย เมื่อถึงตอนสำคัญของเรื่องราว จะเป็นการฝึกเคลื่อนไหวสายตาในขั้นตอนเพื่อเป็นการฝึกการเตรียมความพร้อมในการอ่านหนังสือในขั้นต่อไป

2.4.4 ฝึกการถ่ายทอดเรื่องที่ได้ฟัง การแสดงออกมาโดยการฟังการถ่ายทอดเรื่องราวที่ได้ฟังนั้นมีหลายวิธี เช่น เมื่อผู้เล่าเล่านิทานจบลง สามารถให้เด็กช่วยกันเล่าให้เพื่อน ๆ ฟัง หรืออาจถ่ายทอดออกมาโดยการวาดภาพด้วยดินสอสี เป็นต้น

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่านิทานมีประโยชน์สำหรับเด็กทั้งในด้านการเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ในชั้นเรียน เพื่อขยายประสบการณ์และเพื่อความเจริญด้านพัฒนาการของเด็กปฐมวัย ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา นับว่านิทานกับเด็กปฐมวัยเป็นสิ่งที่ต้องมีประโยชน์กับเด็ก เพื่อเตรียมความพร้อมไปสู่การศึกษาในขั้นต่อไป

(ตัวอย่าง)

ประเภทของนิทาน

การแบ่งประเภทของนิทานมิได้มีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว แต่ก็ได้มีผู้เล่าหลายท่าน จัดแบ่งประเภทของนิทานต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน 2 ประเภท คือ ประเภทของนิทานตามหลักคติชนวิทยา และประเภทของนิทานสำหรับเด็ก ดังมีรายละเอียด (ดวงเดือน แจ่มสว่าง, 2542, 4) ดังนี้

1. ประเภทของนิทานตามหลักคติชนวิทยา

ประเภทของนิทานตามหลักคติชนวิทยา ได้แบ่งออกเป็น 4 ประเภทด้วยกัน คือ

1.1 การแบ่งตามเขตพื้นที่ (area) ซึ่งเป็นการแบ่งตามพื้นที่ที่เชื่อกันว่าเป็น แหล่งกำเนิดของนิทาน ได้แก่

- 1.1.1 เขตอินเดีย
- 1.1.2 เขตประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม
- 1.1.3 เขตชนชาติยิวในเอเชียไมเนอร์
- 1.1.4 เขตกลางระหว่างตะวันออกและตะวันตกหรือสลาวิก
- 1.1.5 เขตรัฐต่าง ๆ แถบตะวันออกและทะเลบอลติก
- 1.1.6 เขตแหลมสแกนดิเนเวีย
- 1.1.7 เขตชนชาติที่พูดภาษาเยอรมัน
- 1.1.8 เขตประเทศฝรั่งเศส
- 1.1.9 เขตประเทศอิตาลี
- 1.1.10 เขตประเทศอังกฤษ
- 1.1.11 เขตสกอตแลนด์และไอร์แลนด์

1.2 การแบ่งนิทานตามรูปแบบ (form) เป็นการจัดเอานิทานที่มีรูปแบบเดียวกันเข้า เป็นประเภทเดียวกัน โดยมีหลักการพิจารณารูปแบบของนิทานตามลักษณะของเนื้อเรื่องซึ่งแบ่งได้ ดังนี้

1.2.1 ตำนานหรือนิทานท้องถิ่น (legends) มักเป็นเรื่องเหตุการณ์เดียวและ เกี่ยวกับความเชื่อ ขนบธรรมเนียมอันเป็นเรื่องราวประจำท้องถิ่นนั้น ๆ

1.2.2 นิทานปรัมปรา (fairy tales) เป็นเรื่องค่อนข้างยาว สมมุติว่าเกิดขึ้นที่ใด ที่หนึ่งเสมอ มักขึ้นต้นว่า “กาลครั้งหนึ่ง” หรือ “นานมาแล้ว” เนื้อเรื่องประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์ มัก เป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อห้ามหรือคำสั่งที่ผู้ใดขัดขึ้นต้องเกิดเภทภัย เรื่องตอนจบมักจบลงด้วยความสุข

(ตัวอย่าง)

1.2.3 เทพนิยาย (myths) หมายถึง นิทานที่เทวดานางฟ้าเป็นตัวบุคคลในนิทาน หรือเรื่องเกี่ยวกับกึ่งเทวดา เช่น นางไม้ เจ้าป่า เจ้าเขา เทพนิยายที่เรียกว่า มิธ (myths) มีสองประเภท คือ เทพนิยายที่เล่าเกี่ยวกับธรรมชาติ (explanatory) และเทพนิยายที่ไม่มีจุดมุ่งหมายอะไร นอกจากความสนุกสนาน (aesthetic myths) เทพนิยายรูปแบบนี้จึงคล้ายคลึงนิทานปรัมปรา ทั้งนี้ อาจจะเป็นเนื่องจากความนิยมในวีรบุรุษประจำท้องถิ่นก่อน ต่อมาจึงยกย่องขึ้นเป็นเทวดา ในบางแห่ง เทพนิยายที่เกี่ยวกับเทพเจ้าอาจเรียกว่า นิทานเทพปกรณัม

1.2.4 นิทานเรื่องสัตว์ เป็นนิทานที่ตัวเอกเป็นสัตว์แต่มีการกระทำและพูดได้เหมือนมนุษย์ มีทั้งสัตว์ป่าสัตว์บ้านและบางเรื่องก็มีมนุษย์เกี่ยวข้องด้วย นิทานสัตว์แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ นิทานประเภทเล่าซ้ำหรือเล่าไม่รู้จบ (cumulative tales) เช่น เรื่องยายกะตา เป็นต้น ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือนิทานคติธรรม (fables) เป็นนิทานที่สร้างขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายจะสอนใจคนโดยเฉพาะ และกำหนดให้สัตว์เป็นตัวเอก เช่น นิทานอีสป บางตำราได้รวมเอานิทานชาดกเข้าเป็นนิทานคติธรรมด้วย ทั้งนี้เพราะนิทานชาดกเป็นเรื่องที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ แต่บางตำราได้จัดแยกเรื่องราวของชาดกออกเป็นนิทานอีกประเภทหนึ่งต่างหากดังที่เรียกกันว่า นิบาตชาดก ซึ่งเป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรของพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนา

1.2.5 นิทานตลกขบขัน (jests) เป็นเรื่องสั้น ๆ ที่จุดสำคัญอยู่ที่ความไม่น่าจะเป็นไปได้ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความโง่ ความฉลาด ปฏิภาณไหวพริบ ความคิด เช่น เรื่องศรีธนญชัย เป็นต้น

1.3 การแบ่งนิทานตามชนิดของนิทาน ซึ่ง Antti Aarne (วรรณี ศิริสุนทร, 2532, 12) ได้แบ่งนิทานเป็น 3 หมวดใหญ่ คือ

1.3.1 นิทานเกี่ยวกับสัตว์ ซึ่งแยกย่อยเป็นสัตว์ป่าและสัตว์บ้าน

1.3.2 นิทานชาวบ้านทั่วไป ได้แก่ นิทานที่เกี่ยวกับเวทมนต์คาถา นิทานศาสนา ยักษ์ และนิทานโรแมนติก

1.3.3 นิทานตลกขบขัน เป็นเรื่องเกี่ยวกับความโง่ ความฉลาด เรื่องโกหก

1.4 การแบ่งนิทานตามโครงเรื่องหรือตามสารัตถะ เป็นการแบ่งนิทานตามแก่นของเรื่อง ซึ่งแก่นของเรื่องดังกล่าวมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1.4.1 ตัวละครสำคัญในนิทานต้องมีลักษณะแปลกพิเศษ เช่น โง่ ฉลาด ชื่อลูกกำพร้า ลูกคนสุดท้าย ขี้ริ้วขี้เหร่ ขยันมาก เกียจคร้านมาก เป็นสัตว์ประหลาด ฯลฯ

(ตัวอย่าง)

1.4.2 มีสิ่งพิเศษหรือเหตุการณ์พิเศษที่เป็นต้นเหตุให้เกิดเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้น เช่น รongเท้าแก้ว ของวิเศษ ดวงแก้วพิเศษ อาวุธพิเศษ เวทมนต์คาถา การเสี่ยงทาย ฯลฯ

1.4.3 นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ อาจจะมีลักษณะเดียวหรือหลาย ๆ สวรรค์แต่ สวรรค์หนึ่ง ๆ จะต้องมีเพียงเหตุการณ์เดียว

2. ประเภทของนิทานสำหรับเด็ก

นิทานสำหรับเด็กควรจะเป็นนิทานที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจของเด็ก ควรพิจารณาเลือกสรรนิทานที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน มีเนื้อเรื่องสนุกสนาน มีคติสอนใจ สามารถขยาย ประสบการณ์ของเด็กให้กว้างขวางขึ้น รวมทั้งให้ผลทางด้านจิตวิทยาซึ่งจะก่อให้เกิดเจตคติและ โลกทัศน์ที่ถูกต้องแก่เด็ก ๆ ประเภทของนิทานสำหรับเด็ก แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

2.1 นิทานตามรูปแบบเดิม เป็นนิทานที่มีเนื้อเรื่องเก่า ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาแต่ เดิมไม่ว่าจะโดยวิธีมุขปาฐะหรือเล่าสืบต่อกันมา รวมทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของหนังสือ โดยผู้เล่าควรจะได้เลือกสรรให้เหมาะสมกับวัยและความสนใจของเด็กแต่ละวัย ได้แก่

2.1.1 นิทานปรัมปราหรือเทพนิยาย เป็นเรื่องประเภทสมมุติว่าเกิดขึ้นในที่ใด ที่หนึ่ง ไม่ชัดเจนว่าที่ใด เวลาใด มักขึ้นต้นว่า “กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว...” “Once upon a time ...” เนื้อเรื่องประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์ เวทมนต์คาถา ตัวเอกต้องผจญภัย อุปสรรคต่าง ๆ แต่ในที่สุดก็ ประสบความสำเร็จได้รับชัยชนะ และมีความสุขในตอนจบ ตัวละครในนิทานประเภทเทพนิยาย มักจะมีเทวดา นางฟ้า เจ้าชาย เจ้าหญิง แม่มด พ่อมด สัตว์พูดได้ คนแคระ ยักษ์ ฯลฯ เช่น เจ้าชาย กบ แชนเซลกับกริเทล ลูกเบ็ดขี้เहर์ ดันถั่ววิเศษ สโนไวท์กับคนแคระทั้ง 7 ซินเดอเรลล่า เจ้าหญิง นิทรา ฯลฯ สำหรับนิทานไทยก็คือ นิทานที่เรียกว่า จักร ๆ วงศ์ ๆ พหุลวิชัย-กาวิ พิณฑทอง โสน น้อยเรือนงาม สังข์ทอง พระอภัยมณี ฯลฯ

2.1.2 นิทานท้องถิ่น เป็นนิทานที่เล่าประกอบสถานที่ในท้องถิ่น หรือบุคคล ในท้องถิ่นมักจะมีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น ซึ่งบางเรื่องมีเค้า ความจริง มักเป็นเรื่องเหตุการณ์เดียวไม่ซับซ้อน บางตำรา เรียกว่า ตำนาน เช่น ตำนานเกาะหนู เกาะแมว แก้วเส้ง และก้อนหินหัวนายแรงของจังหวัดสงขลา หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด เขาตา ม่องลาย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตำนานสงกรานต์ ฯลฯ

(ตัวอย่าง)

2.1.3 นิทานเทพปกรณัม ซึ่งบางตำราก็เรียกว่า “เทพนิยาย” เป็นเรื่องของเทพเจ้า ซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนา ลัทธิ พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ โดยมีเทพเจ้าเป็นตัวละคร เช่น นารายณ์สืบปาง รามเกียรติ์ สมบัติพระอินทร์ นิทานที่เกี่ยวกับการกำเนิดของโลก จักรวาล และการกำเนิดของสรรพสิ่ง ภาวะธรรมชาติต่าง ๆ เช่น เมฆลารามสูตร ดาวลูกไก่

2.1.4 นิทานคติธรรม เป็นนิทานสั้น ๆ มีตัวละครเป็นทั้งคน สัตว์ สิ่งของ ต้นไม้ มีจุดสำคัญของเรื่องเพียงจุดเดียว โครงเรื่องไม่ซับซ้อน เช่น ไก่กับพลอย ม้าอารี เทพารักษ์ กับคนตัดไม้ โคนันทวิศาล กระจ่ายตื่นตูม กระจ่ายกับเต่า ราชสีห์กับหนู ฯลฯ นอกจากนั้นนิทานชาดกบางเรื่องสามารถนำมาเล่าให้เด็กฟังได้ เช่น พญากวางทอง สุวรรณสาม นกกระจาบ พระสุทธมนโณราห์ ทศชาติชาดก ฯลฯ

2.1.5 นิทานวีรบุรุษ เป็นนิทานที่อาจจะนำมาจากวีรบุรุษที่มีตัวตนจริง ๆ ในประวัติศาสตร์ หรือวีรบุรุษที่เกิดจากการสมมุติโดยผู้แต่งมุ่งหวังที่จะให้เรื่องราวการผจญภัยและการต่อสู้อุปสรรค ตลอดจนการพิทักษ์คุณธรรมของวีรบุรุษตัวจริงหรือวีรบุรุษสมมุตินั้น ๆ สร้างความสนุกสนาน ชื่นชม และเป็นแบบอย่างแก่เด็ก ๆ เช่น นิทานเรื่องกษัตริย์อาเธอร์และอัศวินโต๊ะกลม (King Arthur and Knights of the Round Table) รามเกียรติ์ โรบินฮู้ด (Robin Hood) ยูลิซิสผจญภัย ซึ่งเป็นเรื่องต่อจากสงครามกรุงทรอย ทาร์ซาน ซูเปอร์แมน พระร่วงวาจาสิทธิ์ ท้าวสุรนารี ท้าวแสนปม ซึ่งเป็นราชวงศ์อุทอง พันท้ายนรสิงห์ ฯลฯ

2.1.6 นิทานอธิบายเหตุ เป็นนิทานที่ผูกเรื่องขึ้นเพื่ออธิบายความเป็นมาของธรรมชาติหรือลักษณะพิเศษของสัตว์ เช่น ทำไมน้ำทะเลจึงเค็ม ทำไมจึงเกิดฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ทำไมกระต่ายจึงหางสั้น ทำไมงูเหลือมไม่มีพิษ บางครั้งก็เป็นกรอธิบายชื่อของสถานที่ว่าเหตุใดจึงชื่ออย่างนั้นอย่างนี้ นิทานอธิบายเหตุจัดเป็นนิทานท้องถิ่นประเภทหนึ่ง การนำนิทานประเภทนี้มาเล่าให้เด็กฟัง แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ให้ข้อเท็จจริง แต่ก็จะมีผลในการชักจูงให้เด็กสนใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนใจท้องถิ่นของตนเอง ความซาบซึ้งใจหรือความประทับใจที่เกิดขึ้นจากการฟังนิทานเหล่านี้ จะช่วยสร้างสรรค์ปลูกฝังให้เกิดความรักหวงแหนและปรารถนาจะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและท้องถิ่นของตนไว้

2.1.7 นิทานตลกขบขัน เป็นนิทานประเภทที่ผูกขึ้นให้จุดสำคัญเป็นเรื่องล้อเลียนเน้นไปทางมุขตลก ซึ่งมักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความโง่ ความซื่อ ความฉลาด ความคดโกง บางเรื่องก็เน้นที่ลักษณะประหลาด ๆ ของตัวละคร เช่น นิทานเรื่องสามเกลอ ซึ่งมีเจ้าขี้มูกมาก เจ้าก้นแหลม และเจ้าหูกาง ตัวละครทั้งสามได้ใช้ลักษณะประหลาด ๆ ของตนแก้ปัญหาและอุปสรรคได้สำเร็จ นิทานเรื่องเจ้าขาดคิดกับเจ้าตาบอด นิทานศรีธนญไชย ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความฉลาดแกม

(ตัวอย่าง)

โงง การที่จะนำนิทานตกลงขบขันมาเล่าให้เด็กฟัง ครูจะต้องระมัดระวังเลือกสรรให้ดี เพราะบางเรื่องถึงแม้จะตลกแต่ก็เป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และบางเรื่องก็เป็นนิทานตลกหยาบโหลน ซึ่งไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะนำมาเล่าให้เด็กเล็ก ๆ ฟัง

2.1.8 นิทานสัตว์ เป็นนิทานที่เด็กเล็ก ๆ มักจะชอบนิทานสัตว์จะมีทั้งประเภทสัตว์พูดได้ และมีพฤติกรรมเหมือนมนุษย์ เช่น ลูกหมูสามตัว นิทานอีสป ลูกแพะทั้งเจ็ด ฯลฯ และสัตว์ที่พูดไม่ได้และมีพฤติกรรมตามธรรมชาติของสัตว์

2.2 นิทานสำหรับเด็กที่แต่งงานใหม่ เป็นนิทานที่ผูกเรื่องขึ้นใหม่เพื่อให้สัมพันธ์สอดคล้องกับบทเรียน กิจกรรม หรือประสบการณ์ที่ผู้เล่าหรือผู้แต่งมุ่งหมายที่จะสร้างความคิดรวบยอด หรือมุ่งหมายที่จะปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมของผู้ฟัง นิทานที่แต่งงานใหม่อาจจะแต่งขึ้นโดยอาศัยรูปแบบเก่า ๆ หรือรูปแบบใหม่และสอดแทรกพฤติกรรมและคุณธรรม ตลอดจนได้ประสบการณ์ที่ผู้แต่งนิทานต้องการจะให้ เป็นประโยชน์แก่เด็ก ๆ มีการเน้นบทสนทนาโต้ตอบ มีการบรรยายกิริยาอาการของตัวละคร กำหนดฉากและสิ่งแวดล้อมเพื่อแสดงบุคลิกภาพของตัวละคร ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นลักษณะนิยายเช่นเรื่องแม่ไก่สีแดง สามสือยากเป็นเสือ ไข่ขอลา นกฮูกเจ้าปัญญา ฮี (Everyone Eats and...) ตด (A Story of Farts) อนุบาลช้างเบ้ม หรือเป็นเรื่องชุด เช่น ชุด มาม่ามูเล่นชิงช้า มาม่ามูเล่นเลื่อน ชุดน้องหมีสวัสดิ์ครีบ น้องหมีสร้างบ้าน โต๊ะเลี้ยงแกะ เป็นต้น เนื้อเรื่องมักจะเน้นที่สภาพความเป็นจริงมากขึ้นกว่ารูปแบบเดิม

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของนิทานแบ่งได้ 2 ประเภท คือ การแบ่งนิทานตามหลักคติชนวิทยาและการแบ่งนิทานสำหรับเด็ก ดังนั้นครูปฐมวัยควรมีความรู้ความเข้าใจถึงประเภทของนิทานที่ควรนำมาใช้ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์และพัฒนาการอันนำไปสู่ความก้าวหน้าของเด็ก

สรุป

นิทานมีความสำคัญสำหรับเด็กปฐมวัยเป็นอย่างยิ่ง ในบทนี้ได้ให้ความหมายของนิทานไว้ที่แตกต่างกันไป แต่มีจุดประสงค์เดียวกันคือการถ่ายทอดเรื่องราวไปสู่ผู้ฟัง และมีความบันเทิงเป็นหลัก โดยสอดแทรกคติธรรมสอนใจไปด้วย นิทานจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น โครงเรื่อง พฤติกรรมความขัดแย้ง จำนวนตัวละคร เป็นต้น ปัจจุบันนิทานเป็นสิ่งที่สำคัญต่อวงการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จัดเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นผลดีต่อการจัดการเรียนการสอนของเด็กปฐมวัย เพราะจัดเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการ โน้มน้าวจิตใจเด็กให้เปิดใจยอมรับพฤติกรรมต่าง ๆ และยังเป็นตัวแบบของการประพฤติคนที่ดี นอกจากนั้นยังพบว่าบทบาทของนิทานมี

(ตัวอย่าง)

ความสำคัญในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และทัศนคติ ซึ่งเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่จะพัฒนาคุณภาพเด็กที่มีคุณค่ายิ่ง นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญหลายแขนงได้จัดแบ่งประเภทของนิทานด้วยจุดมุ่งหมายและเกณฑ์ที่แตกต่างกัน เช่น แบ่งนิทานตามหลักคติชนวิทยา แบ่งตามประเภทของนิทานสำหรับเด็ก ดังนั้นครูปฐมวัยจึงควรเลือกนิทานมาแล้วให้เด็กฟังให้เหมาะสมกับวัยและความต้องการของเด็ก เพื่อจะได้ส่งเสริมพัฒนาการทุก ๆ ด้านให้กับเด็กต่อไป.

คำถามทบทวน

1. จงอธิบายถึงความหมายของนิทาน โดยทั่วไป นิทานในแง่คติชนวิทยา และนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย
2. ลักษณะร่วมของนิทานสำหรับเด็ก มีข้อสังเกตอะไรบ้าง
3. นิทานมีความสำคัญสำหรับเด็กปฐมวัยอย่างไรบ้าง จงอธิบาย
4. นิทานมีประโยชน์สำหรับพัฒนาการเด็กทั้ง 4 ด้าน อย่างไรบ้าง
5. ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่านิทานช่วยพัฒนาเด็กในด้านคุณธรรมจริยธรรม จงอธิบาย

พร้อมยกตัวอย่างประกอบ

6. การแบ่งนิทานมีกี่ประเภท และมีอะไรบ้าง
7. การแบ่งนิทานตามหลักคติชนวิทยาแบ่งได้กี่ประเภท และมีอะไรบ้าง
8. นิทานสำหรับเด็กปฐมวัยมีความแตกต่างจากนิทานตามหลักคติชนวิทยาอย่างไร
9. จงยกตัวอย่างนิทานที่แต่งขึ้นใหม่มา 1 เรื่อง โดยให้สอดคล้องกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ปัจจุบัน

(ตัวอย่าง)

เอกสารอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อัดถากร. (2519). คติชนวิทยา ใน เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 113. (หน้า 13) กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- กุลยา ตันติผลาชีวะ. (2541, เมษายน-กรกฎาคม). การเล่านิทาน. วารสารการศึกษาปฐมวัย. (41) 2, 22-23.
- กุลหลาบ มัลลิกะมาส. (2517). คติวิทยา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ดวงเดือน แจ่มสว่าง. (2542). นิทานสำหรับเด็ก. สงขลา : สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏสงขลา.
- ทัศนีย์ อินทรบำรุง. (2539). วินัยในตนเองของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่านิทานก่อนกลับบ้าน. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิตยา ชขภักดี. (2530). คู่มือเลี้ยงลูกสาว. กรุงเทพฯ : พลพันธ์การพิมพ์.
- ประคอง นิมมานเหมินทร์. (2531). นิทานพื้นบ้าน ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย หน่วยที่ 2. (หน้า 212-210). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ไพพรรณ อินทนิล. (2534). นิทานพื้นบ้าน เล่ม 1 (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- มันนี เกษกมล. (ม.ป.ป.). สอนเด็กให้เก่ง. กรุงเทพฯ : คลังสมุด "ดาวฤกษ์".
- เลขาธิการสภาการศึกษา, สำนักงาน. คณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2548). กระบวนการสร้างนิทานเพื่อการพัฒนาเด็กปฐมวัย. กรุงเทพฯ : พรักหวานกราฟฟิค.
- วรรณิ์ สิริสุนทร. (2532). การเล่านิทาน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- ศรีรัตน์ เจ็งกลิ่นจันทร์. (2542). การอ่านและการสร้างนิสัยรักการอ่าน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ศรีสุดา ธิติโสภี. (2545). การเปรียบเทียบผลของการจัดกิจกรรมหลังการเล่านิทานด้วยวิธีการตอบคำถามและวิธีการเล่นบทบาทสมมุติที่มีต่อความรับผิดชอบของเด็กปฐมวัย. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. นนทบุรี : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สมศักดิ์ ปรีปุระณะ (2542). นิทานสำหรับเด็ก. ราชบุรี : สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.

(ตัวอย่าง)

อนงค์ วรพันธ์. (2546). พัฒนาการอ่านและการเขียนของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่า
นิทานประกอบการทำสมุดเล่มเล็ก. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

อารมณ สุวรรณपाल. (2532). การแตงนิทานและเรื่องราว ใน เอกสารการสอนชุดวิชาฝึกรบมครู
และผู้เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย หน่วยที่ 9-15. (หน้า 471-475). นนทบุรี
: สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

อุทัย สินธุสาร. (2519). ชื่อเรื่อง ใน สารานุกรมไทย. เล่มที่ 11, หน้า 12. กรุงเทพฯ : บำรุงนุกุลกิจ.

ตัวอย่าง “สาระครบบท” จากเอกสารคำสอน

รายวิชาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ผลงานระดับรองศาสตราจารย์

(อาคม เศรษฐวงศ์, 2549, 1-40)

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

กำเนิดสังคม

ความหมายของสังคม

ความหมายของวัฒนธรรม

ความหมายของการเปลี่ยนแปลง

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ความแตกต่างระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรม

ระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มประเทศในโลกที่สามกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะจำเพาะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่สาม

สิ่งที่ต้องตระหนักถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สิ่งที่ต้องตระหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

วัตถุประสงค์ในบทที่ 1 นี้ ตั้งหวังไว้ว่าเมื่อนักศึกษาได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาและสาระของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในบทนำแล้ว นักศึกษาจะมีความรู้และความสามารถในการแปรประการ ดังนี้คือ

1. นักศึกษาสามารถอธิบายเกี่ยวกับกำเนิดของสังคมได้ถูกต้อง
2. นักศึกษาสามารถสรุปความหมายของสังคม กำเนิดสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกต้อง
3. นักศึกษาสามารถอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรมได้ถูกต้อง

(ตัวอย่าง)

4. นักศึกษาสามารถอธิบายเกี่ยวกับระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกต้อง
5. นักศึกษาสามารถสังเคราะห์เกี่ยวกับรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกต้อง
6. นักศึกษาสามารถสรุปเกี่ยวกับลักษณะสำคัญจำเพาะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่สามได้ถูกต้อง
7. นักศึกษาสามารถอธิบายเกี่ยวกับสิ่งที่จะต้องตระหนักถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกต้อง
8. นักศึกษาสามารถคิดวิเคราะห์ได้ว่าสิ่งที่ต้องตระหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกต้อง
9. นักศึกษาสามารถนำแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ถูกต้อง

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. ผู้สอนมอบหมายให้นักศึกษาไปศึกษาจากเอกสารคำสอนประจำบทที่ 1
2. ผู้สอนบรรยายสรุปเพื่อเน้นประเด็นสำคัญ พร้อมกับการนำเสนอประเด็นกรณีศึกษา
3. ผู้สอนกำหนดหัวข้อให้นักศึกษาศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเองจากห้องสมุดและแหล่งข้อมูลประเภทอื่น ๆ
4. นักศึกษาตอบคำถามท้ายบทแบบอัตนัยจำนวน 13 ข้อ
5. ทำกิจกรรมตามใบงานที่ 1 โดยการศึกษาเพิ่มเติมจากภาคผนวก 1 เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยสนธิ สมัครการ

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารคำสอนบทที่ 1
2. เอกสารและตำราตามที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิง
3. แผ่นโป่งใส
4. กรณีศึกษา

(ตัวอย่าง)

5. บทความจากสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ
6. ใบงาน
7. power point

วิธีการวัดและประเมินผล

1. วัดและประเมินผลโดยการสังเกตจากความตั้งใจและปฏิบัติการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน
2. วัดและประเมินผลจากความรอบรู้และความเข้าใจจากการนำเสนอรายงานหน้าชั้นเรียนจากบทความ สารคดีที่ผู้สอนมอบหมาย
3. วัดและประเมินผลจากความสามารถในการสังเคราะห์เกี่ยวกับรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากการตอบคำถามท้ายบท
4. วัดและประเมินผลจากความสามารถในการวิเคราะห์เกี่ยวกับสิ่งที่ต้องตระหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากการตอบคำถามท้ายบท
5. วัดและประเมินผลจากทัศนคติที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งที่หมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อนำไปใช้ในชีวิตรจริง จากการนำเสนอบทความหรือสารคดีหน้าชั้นตามที่ผู้สอนมอบหมาย
6. วัดและประเมินผลจากการตอบแบบทดสอบปลายภาคเรียน
7. วัดและประเมินผลจากการอภิปราย แสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวกับแนวคิดจากการศึกษาเพิ่มเติมตามใบงานประจำบทที่ 1

(ตัวอย่าง)

บทที่ 1

บทนำ

ความนำ

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า “การเปลี่ยนแปลง” เป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกจะต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต เคลื่อนที่ได้ และเคลื่อนที่ไม่ได้จะต้องผ่านกฎเกณฑ์อันนี้ด้วยกันทั้งสิ้น เช่น ดวงตาที่เคยดำเป็นประกายส่อแววแห่งความบริสุทธิ์และฉับไวในช่วงวัยเด็ก จะมีอาการขุ่นมัวต้องอาศัยแว่นตาเมื่ออยู่ในวัยสูงอายุ กล้ามเนื้อหรือใบหน้าที่เคยเต่งตึงในช่วงของวัยหนุ่มก็จะเหี่ยวยุบเมื่ออายุมากขึ้น หรือ โขดหินที่แสนจะขรุขระในช่วงทศวรรษหนึ่ง จะถูกพัดกร่อนโดยสายลมและแสงแดดให้กลายเป็นหินที่เกลี้ยงเกลาน่ารักในอีกทศวรรษหนึ่ง

ยิ่งไปกว่านั้นประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติได้ชี้ให้เห็นว่า แหล่งอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของโลกบริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์ ลุ่มแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรติส ลุ่มแม่น้ำฮวงโห เป็นแหล่งอารยธรรมที่แสดงถึงความสามารถ ความประณีตละเอียดอ่อนทั้งทางอารมณและสติปัญญา จึงได้แสดงออกในรูปของจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่สวยงาม จนกลายเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกในทศวรรษหนึ่ง แต่ความสวยงามของวัฒนธรรมในแหล่งดังกล่าวได้กลายเป็น “ประวัติศาสตร์” แห่งความงามและมหัศจรรย์ในอีกทศวรรษหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องเพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ว่าจะยิ่งใหญ่สักปานใดก็ตาม แต่ก็ต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของการเปลี่ยนแปลงด้วยกันทั้งสิ้น

ในฐานะที่สังคมและวัฒนธรรมก็เป็นหนึ่งของสรรพสิ่งในโลกจึงต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นสัจธรรม เป็นสัจธรรมที่อิงอยู่บนฐานของความเป็นอนิจจังตามแนวทางของพุทธศาสนา แม้วามมนุษย์ในยุคปัจจุบันได้พยายามที่จะเข้าไปควบคุมการเปลี่ยนแปลงในหลายรูปแบบ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในทางปฏิบัติ ฉะนั้นในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องเพราะต้องการที่จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรมที่มีต่อมนุษย์ในฐานะ

(ตัวอย่าง)

ที่เป็นองค์ประกอบหลักของสังคมและเป็นผู้กำหนดให้เกิดสังคม โดยมีสาระสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงตามลำดับ ดังนี้

1. กำเนิดสังคม
2. ความหมายของสังคม
3. ความหมายของวัฒนธรรม
4. ความหมายของการเปลี่ยนแปลง
5. ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
6. ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
7. ความแตกต่างระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรม
8. ระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
9. รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
10. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มประเทศในโลกที่สามกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
11. ลักษณะจำเพาะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่สาม
12. สิ่งที่จะต้องตระหนักถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
13. ปัจจัยที่ต้องตระหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

กำเนิดสังคม

ไม่มีหลักฐานตอนใดในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติได้กล่าวถึงแหล่งที่มาของมนุษย์ไว้อย่างชัดเจน ได้แต่เพียงพยายามที่จะค้นหาความจริงบนสมมุติฐานที่ว่า “ชีวิต” ได้วิวัฒนาการมาจากสัตว์ชั้นสูงตามลำดับ โดยเริ่มต้นจากสัตว์เซลล์เดียวแล้วค่อย ๆ วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสัตว์หลายเซลล์ (อานนท์ อภากริม, 2535, 14) จึงทำให้มนุษย์ได้มีวิวัฒนาการเช่นเดียวกับสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด โดยในช่วงแรกมนุษย์ได้ถูกจัดให้อยู่ในสัตว์ชั้นสูงตามหลักชีววิทยา ที่เรียกกันว่า primate สัตว์ประเภทนี้เป็นพวกที่ป็นปายอยู่ตามต้นไม้ มีมือและเท้าสำหรับยึดเหนี่ยว ยกเว้นคนซึ่งได้ใช้มือมากกว่าเท้า ลักษณะดังกล่าวนี้เองจึงทำให้สัตว์พวกอื่น ๆ ใช้มือหรือเท้าจับอาหารเข้าปากได้ แต่คนรู้จักใช้มือทำสิ่งต่าง ๆ ได้ละเอียดกว่าสัตว์อื่นในประเภทเดียวกัน (อานนท์ อภากริม,

(ตัวอย่าง)

2535, 14) คนจึงได้พัฒนาการด้านร่างกายใหญ่ขึ้นไม่เหมาะที่จะอาศัยอยู่บนต้นไม้ จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่คือพื้นราบ

อริสโตเติล นักปราชญ์ชาวกรีก ได้กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” เป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ตามลำพังชนิดถาวรไม่ได้ เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการที่จะอาศัยอยู่ร่วมกันตามธรรมชาติด้วยเหตุผลทางชีวภาพ มนุษย์ต้องอาศัยผู้อื่นในการที่จะได้มาซึ่งการตอบสนองความต้องการของกันและกัน เพื่อความปึกติสุขในชีวิต ความต้องการของมนุษย์ตามธรรมชาตินั้นมีอยู่อย่างน้อยสามประการสำคัญ คือ

1. ความต้องการทางด้านสรีระ เช่น ความหิว ความกระหาย ความต้องการทางเพศ อุณหภูมิที่เหมาะสม หลีกเลียงความเจ็บปวด พักผ่อน การขับถ่าย ฯลฯ
2. ความต้องการทางด้านจิตใจ เช่น ความรัก ความอบอุ่น ความสำเร็จในชีวิต การยอมรับนับถือจากบุคคลอื่น การปลอบใจยามทุกข์ยาก ฯลฯ
3. ความต้องการทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน การทักทาย การแต่งกาย พิธีกรรมต่าง ๆ ฯลฯ

ความโดยสรุปเกี่ยวกับกำเนิดสังคมก็คือ เมื่อมนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งบนโลกใบนี้ที่มีสถานะเป็นสัตว์สังคม มีสัญชาตญาณ (ความสามารถในการเรียนรู้และปฏิบัติได้เองโดยไม่มีกรฝึกหัด อบรม และเสียมสอน) คำ จึงทำให้มนุษย์ต้องพึ่งพิงและพึ่งพาปัจจัยภายนอก เช่น พ่อแม่ เพื่อนฝูง ครูอาจารย์ สื่อสารมวลชน ฯลฯ เป็นระยะเวลาที่ยาวนานเพื่อสนองตอบความต้องการสำคัญสามด้านหลัก คือ 1) ความต้องการด้านสรีระ 2) ความต้องการด้านจิตใจ และ 3) ความต้องการด้านสังคมและวัฒนธรรม ฉะนั้นเมื่อมนุษย์มีธรรมชาติที่ผิดแปลกไปจากสัตว์ประเภทอื่น ๆ ดังกล่าว ทางเดียวที่มนุษย์จะได้มาในสิ่งซึ่งตนเองต้องการ คือ การรวมกลุ่มกันอยู่เป็นหมู่พวก สรุปได้ว่าความต้องการในการตอบสนองความต้องการตามธรรมชาติด้านต่าง ๆ ของมนุษย์เป็นตัวผลักดันให้มนุษย์ต้องรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่ม จึงเรียกว่า “สังคม” ในเวลาต่อมา

ความหมายของสังคม

เมื่อต้องพิจารณาเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “สังคม” ดูเหมือนว่าจะเป็นการยากที่จะมีเนื้อหาสาระกว้างขวางมาก จึงทำให้นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้นานาทัศนะ แต่อย่างไรก็ตามพอที่จะประมวลสรุปตามแนวคิดของยูทซ์ คักคิเดซซันต์ ที่ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า “สังคมเป็นองค์ภาพที่มีเขตแดนทางภูมิศาสตร์และประกอบด้วยสัตว์สี่เท้าด้วยกัน” (เลนส์กี เกอร์ฮาร์ด,

(ตัวอย่าง)

2526, 42) เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับคำนิยามดังกล่าว จึงจำต้องแจกแจงเพิ่มเติมอีกสามประการ คือ

1. สังคมเป็นองค์กรที่มีการติดต่อตอบโต้ระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ ในทางกลับกันถ้าคนหรือสัตว์กลุ่มใด ๆ ก็ตามที่มีการติดต่อตอบโต้กันเพียงบางครั้งบางคราว ในระยะใดระยะหนึ่งก็จะไม่จัดว่าเป็นสังคม เช่น สัตว์บางพวกที่มีความสัมพันธ์กันในช่วงของฤดูการผสมพันธุ์เท่านั้น เป็นต้น

2. สังคมต้องเป็นองค์กรที่สมาชิกมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุผลทางธรรมชาติ โดยการแบ่งงานกันทำตามความถนัดและความเหมาะสมของสภาพแวดล้อม เช่น บุคคลบางกลุ่มต้องทำนา ตัดผ้า ซ่อมเครื่องยนต์ นายแพทย์ ฯลฯ สมาชิกในแต่ละกลุ่มดังกล่าวจึงต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อความอยู่รอด อยู่ได้ อยู่ดี และมีสุข

3. สังคมเป็นรูปแบบขององค์กรอิสระ กล่าวคือ ต้องไม่อยู่ภายใต้กฎข้อบังคับขององค์กรที่ใหญ่กว่า เช่น ประเทศแต่ละประเทศมีลักษณะของสังคมอย่างสมบูรณ์ แต่องค์กรย่อยภายในของแต่ละประเทศจะถูกควบคุมโดยองค์กรใหญ่อีกต่อหนึ่ง จึงทำให้มีลักษณะของสังคมที่ไม่สมบูรณ์

เสฐียร โกเศศ ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า “สังคม” คือ มวลมนุษย์ที่รวมกันเป็นหมู่คณะ มีทั้งชายและหญิง ตั้งภูมิลำเนาเป็นหลักแหล่ง ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นประจำเป็นเวลานานพอสมควรที่จะเรียนรู้และประกอบกิจการงานเข้ากันได้ดี มีความสนใจร่วมกันในสิ่งที่เป็นมูลฐานแห่งชีวิต มีการครองชีพ มีความปลอดภัยทางร่างกาย ฯลฯ มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะได้ตามเงื่อนไขที่กล่าวมานี้เรียกว่า “สังคม” (เสฐียร โกเศศ, 2513, 63) จากคำนิยามข้างต้นพอจะจำแนกให้เห็นองค์ประกอบร่วมของสังคมได้เจ็ดประการ ดังนี้ 1) กลุ่มบุคคล 2) อาณาเขตหรือเขตแดน 3) มีการจัดระเบียบภายในสังคม 4) มีความสนใจร่วมกันหรือคล้ายคลึงกัน 5) มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน 6) มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ภายในกรอบของวัฒนธรรมอันเดียวกัน 7) มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ฉะนั้นคำว่า “สังคม” ที่อ้างถึงในเบื้องต้นพอสรุปได้ว่าสังคม คือ กลุ่มชนที่ได้อาศัยอยู่ร่วมดินแดนหรืออาณาบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์กัน มีการยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน และมีการปฏิบัติอยู่ในกรอบแห่งวัฒนธรรมอันเดียวกัน

จากสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏ สามารถนำมาพิจารณาประกอบคำว่า “สังคม” ได้ว่า เนื่องจากสังคมตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนถึงระดับประเทศ มีองค์ประกอบร่วมที่สำคัญอย่างน้อยเจ็ดประการด้วยกัน กล่าวคือเมื่อถ้ามองสังคมไทยในระดับประเทศจะพบว่าประเทศไทยนั้นมีอาณาเขตที่ชัดเจน มีประชากร มีการจัดระเบียบทางสังคม เช่น มีการกำหนดสถานภาพของบุคคล การ

(ตัวอย่าง)

จัดลำดับช่วงชั้นทางสังคม ศาสนา ค่านิยม ประเพณี รวมกระทั่งถึงกฎหมาย มีความสนใจในสิ่งสำคัญหลักร่วมกัน เช่น มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ การปฏิบัติอยู่ในกรอบแห่งวัฒนธรรมอันเดียวกัน ได้แก่ การเคารพผู้อาวุโส ประเพณีบวชนาค และประเพณีการแต่งงาน เป็นต้น ความโดยสรุปก็คือ เมื่อกล่าวถึงสังคมไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตามจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบร่วมสำคัญตามที่กล่าวอ้างข้างต้น ฉะนั้นเมื่อนุษย์มีธรรมชาติที่ผิดแปลกไปจากสัตว์ประเภทอื่น ๆ ดังกล่าว ทางเดียวที่มนุษย์จะได้อำนาจในสิ่งที่ตนเองต้องการคือการรวมกลุ่มอยู่กันเป็นพวกเป็นเหล่า ทั้งนี้ก็เพื่อการตอบสนองความต้องการตามธรรมชาติด้านต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นตัวผลักดันให้มนุษย์ต้องรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่ม จึงเรียกว่า “สังคม” ภายใต้กรอบคิดสามประการหลัก ดังนี้คือ

ประการที่ 1 โครงสร้างทางสังคม หมายถึง กลไกในการจัดระเบียบทางสังคมทั้งหมด รวมทั้งรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สถาบันทางสังคม บรรทัดฐาน และกลุ่มบุคคลในสังคม ซึ่งอาจจะเป็นไปในทางของการร่วมมือ สนับสนุน การแข่งขัน ความขัดแย้ง การสมานลักษณะ และการปรับปรน ฯลฯ แต่อย่างไรก็ตามความหมายของคำว่า “โครงสร้างทางสังคม” สรุปได้ว่า หมายถึง ลักษณะมูลฐานของสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวพันให้สังคมนั้น ๆ สามารถดำรงสภาพอยู่ได้ เช่นเดียวกับกับโครงสร้างของอาคารบ้านเรือน เช่น เสา คาน ช่อ แป ฯลฯ องค์ประกอบเหล่านี้ต่างก็มีส่วนเกี่ยวพันสัมพันธ์กันจนสามารถค้ำชูให้บ้านดำรงสภาพอยู่ได้ (ไพบูลย์ ช่างเรียน, 2516, 42) โครงสร้างทางสังคมที่สำคัญ เช่น

สถาบันทางสังคม หมายถึง จุกรรวมของบรรทัดฐานชุดใดชุดหนึ่ง ซึ่งถูกจัดไว้อย่างมีระบบ เป็นแบบแผน อันเกิดจากการปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมาเป็นเวลาช้านาน จึงกลายเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคมที่แน่นอนและอยู่ตัวจนสามารถคาดคะเนได้ล่วงหน้า (อาานนท์ อาภาภิรม, 2535, 67) จากคำนิยามของคำว่า “สถาบันทางสังคม” ที่อ้างถึงในเบื้องต้นนี้สรุปสาระสำคัญได้ว่า สถาบันทางสังคมมีองค์ประกอบมูลฐานที่สำคัญอยู่ห้าประการ คือ 1) เป็นจตุรรวมของพฤติกรรมทางสังคมชุดใดชุดหนึ่ง 2) เป็นพฤติกรรมที่ก่อตัวในลักษณะที่สะสมพอกพูนอย่างมีระบบ 3) เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคมโดยอัตโนมัติ 4) ยากต่อการเปลี่ยนแปลงแก้ไข 5) มีเสถียรภาพและความมั่นคง

ประการที่ 2 ประเภทของสถาบันทางสังคม แท้ที่จริงนักสังคมวิทยาได้กำหนดประเภทของสถาบันทางสังคมไว้มากมายหลายชนิด ซึ่งมีความหลากหลายไปตามสภาพของแต่ละสังคม แต่อย่างไรก็ตามพอจะสรุปได้ว่า สถาบันทางสังคมที่สำคัญ โดยทั่วไปมีหกสถาบัน คือ 1) สถาบัน

(ตัวอย่าง)

ครอบครัว 2) สถาบันศาสนา 3) สถาบันการศึกษา 4) สถาบันทางเศรษฐกิจ 5) สถาบันการเมืองการปกครอง และ 6) สถาบันสันตนาการ

สถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมมีหน้าที่หลักสำคัญประการหนึ่ง คือ จะต้องตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมในแง่ต่าง ๆ เช่น สถาบันครอบครัวจะต้องตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในแง่ของความรัก ความอบอุ่น ความมั่นคงในชีวิต คนสืบตระกูล และเพศหรือสถาบันศาสนาต้องตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในแง่ความมั่นคงทางจิตใจ เป็นต้น ถ้าพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น สถาบันทางสังคมต้องมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบ ระบบ โครงสร้าง และการหน้าที่พร้อม ๆ กันไปด้วย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจากภาคผนวก 1 โดสนนิต สมักรการ) แต่อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่พึงตระหนักถึงในการเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางสังคมก็คือ จะต้องกระทำในลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้เนื่องจากสถาบันทางสังคมเป็นพฤติกรรมที่ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานานจนเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่มั่นคงและอยู่ตัว จึงยากต่อการที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระยะเวลาอันสั้น

ประการที่ 3 การจัดระเบียบทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคมจัดได้ว่าเป็นโครงสร้างอันสำคัญของสังคมประการหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ เพราะไม่มีสังคมใดในโลกที่จะดำรงสภาพอยู่ได้โดยปราศจากการจัดระเบียบ แต่อย่างไรก็ตามการจัดระเบียบทางสังคมของแต่ละสังคมนั้น มีรูปแบบ ลักษณะ และวิธีการที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม การจัดระเบียบทางสังคมแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ 1) การจัดระเบียบโดยการกำหนดบรรทัดฐาน 2) การจัดระเบียบโดยการจำแนกความแตกต่าง (วิทยาลัยครุภาคใต้, 2528, 19)

1. การจัดระเบียบโดยการกำหนดบรรทัดฐาน การจัดระเบียบโดยการกำหนดบรรทัดฐานทางสังคมนั้นแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ 1) บรรทัดฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมภายนอก 2) บรรทัดฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมภายใน กล่าวเฉพาะบรรทัดฐานที่เกี่ยวกับพฤติกรรมภายนอก แบ่งออกได้เป็นสามระดับ คือ

วิถีประชา หมายถึง มาตรการที่สังคมหนึ่ง ๆ ได้คิดค้นขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติร่วมกันของบุคคลในสังคม วิถีประชาเป็นพฤติกรรมตัวแบบที่เกิดจากการปฏิบัติสืบทอดกันมาของสมาชิกในสังคมจนเป็นกิจนิสัยในชีวิตประจำวัน เช่น การแต่งกายในโอกาสต่าง ๆ มารยาทในสังคม การปฏิบัติตนตามสมัณิยม การปฏิบัติตามประเพณีด้านต่าง ๆ ได้แก่ การบวชนาค การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ในกรณีที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งฝ่าฝืนบรรทัดฐานระดับวิถีประชานั้น โทษที่จะได้รับก็คือการชูปชบนิทา หลังจากที่ได้มีการชูปชบ

(ตัวอย่าง)

นิทนากันแล้วระยะหนึ่งความผิดดังกล่าวก็จะถูกลืม จนกระทั่งมีการปรับเข้าสู่ระดับปกติตามความเคยชินต่อไป

จารีต คือ มาตรการที่สังคมใดสังคมหนึ่งได้คิดค้นขึ้นมาเป็นต้นแบบในการประพฤติปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคม จารีตเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่สมาชิกในสังคมได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานเช่นเดียวกันกับวิถีประชา แต่สาระสำคัญกระเด็นไปทางหลักการของศีลธรรมจรรยาของศาสนา ที่กล่าวถึงความถูกต้องและความดีงามที่มนุษย์พึงประพฤติปฏิบัติต่อกัน เช่น ลูกจะต้องดูแลรักษาพ่อแม่ในยามชราภาพ พ่อแม่จะต้องดูแลรักษาเลี้ยงดูลูกในช่วงเยาว์วัย ฯลฯ สมาชิกคนใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานในระดับนี้จะต้องถูกลงโทษจากสังคมถึงขั้นอัปเปหิ คือ การตัดออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่มหรือไม่ยอมรับเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม

กฎหมาย เป็นมาตรการทางสังคมอีกประการหนึ่งที่สังคมแต่ละสังคมจะต้องปฏิบัติตามเช่นเดียวกันกับวิถีประชาและจารีต แต่กฎหมายมีลักษณะสำคัญที่แตกต่างออกไปจากวิถีประชาและจารีตประการหนึ่ง คือ บทลงโทษ กล่าวคือในกรณีที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งฝ่าฝืนละเมิดหรือไม่ปฏิบัติตาม บุคคลนั้นก็จะต้องได้รับโทษตามที่ระบุไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร

ในขณะที่บรรทัดฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมภายในนั้น หมายถึง มาตรการที่สังคมหนึ่ง ๆ ได้กำหนดขึ้นเพื่อกำหนดรูปแบบ แนวทาง และควบคุมความประพฤติกรรมภายในของแต่ละบุคคลในส่วนของความคิด ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม และอุดมการณ์ ฯลฯ ของบุคคลในสังคม ทั้งนี้เพราะว่าพฤติกรรมภายในของบุคคลมีความสัมพันธ์กันกับพฤติกรรมภายนอกอย่างใกล้ชิด เมื่อใดก็ตามที่ความคิด ความเชื่อของบุคคลในสังคมไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานอันเดียวกัน ย่อมส่งผลให้พฤติกรรมภายนอกอยู่ในภาวะที่ไร้ระเบียบตามไปด้วย สังคมจะต้องประสบกับปัญหาความขัดแย้ง วุ่นวาย ฯลฯ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสังคมแต่ละสังคม นอกจากจะมีการกำหนดบรรทัดฐานเพื่อควบคุมพฤติกรรมภายนอกแล้ว ยังได้มีการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมภายในของบุคคลในสังคมอีกทางหนึ่งด้วย ในกรณีของประเทศไทยนั้นศึกษาได้จากกรณีของนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีความคิดความเชื่อในลัทธิการปกครองที่ไม่ตรงกันกับชนชั้นปกครอง (ในขณะนั้น) จึงถูกเนรเทศไปอยู่ในประเทศฝรั่งเศสจนกระทั่งถึงแก่กรรม ยิ่งไปกว่านั้นจะเห็นได้ว่าจากการที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับได้ระบุไว้ว่า ประชาชนชาวไทยจะต้องมีความเชื่อถือและศรัทธาในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ถ้าคนใดไม่เชื่อ หรือไม่ศรัทธาหรือแสดงออกในเชิงต่อต้าน ลบล้าง ทำลาย ก็จะถูกนำไปลงโทษตามกฎหมาย เป็นต้น

(ตัวอย่าง)

2. การจัดระเบียบโดยการจำแนกความแตกต่าง การจัดระเบียบโดยการจำแนกความแตกต่าง หมายถึง การกำหนดช่วงชั้นของบุคคลในสังคมให้แตกต่างกันออกไป ตามลำดับความรู้ความสามารถ และงานในหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ โดยใช้ตำแหน่งเป็นตัวบ่งชี้ การจำแนกความแตกต่างของบุคคลในสังคมนั้นสามารถกระทำได้โดยการกำหนดสิ่งต่อไปนี้ คือ 1) สถานภาพ 2) หน้าที่ 3) สิทธิ 4) บทบาท จึงพอจะเห็นได้ว่าการจำแนกตำแหน่งโดยการกำหนดสถานภาพของสมาชิกในสังคมนั้น เป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้เกิดความเป็นระเบียบขึ้นในสังคม ทั้งนี้เพราะว่าเมื่อมีการกำหนดสถานภาพของบุคคลก็จะต้องมีการกำหนดหน้าที่ สิทธิ และบทบาทอย่างชัดเจนควบคู่กันไปด้วย

ดังนั้น เมื่อแต่ละคนได้สถานภาพหนึ่ง หมายถึง บุคคลผู้นั้นจะต้องได้รับหน้าที่ สิทธิจากการปฏิบัติหน้าที่และแสดงบทบาทนั้นด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้น โอกาสที่จะกระทำอย่างไร จดมุ่งหมาย แบบแผน และการก้าวก้าวในหน้าที่ของกันและกันย่อมไม่เกิดขึ้น เช่น ฆาตกรกรุงเก่า จะต้องเป็นผู้จัดการ รองผู้จัดการ แคนเชียร์ ประชาสัมพันธ์ ตลอดจนถึงยามรักษาความปลอดภัย และพนักงานทำความสะอาด ฯลฯ จะเห็นได้ว่าบุคลากรที่กล่าวถึงในองค์กรเดียวกันมีตำแหน่งในระดับที่สูงต่ำต่างกัน แต่ละคนก็จะทำงานไปตามหน้าที่และสิทธิที่แต่ละคนมีอยู่ ความเป็นระเบียบในองค์กรจึงเกิดขึ้น ในทางกลับกันถ้าไม่มีการจำแนกความแตกต่างโดยกำหนดตำแหน่งดังกล่าว ความสับสนวุ่นวาย การก้าวก้าวในหน้าที่ของกันและกันก็จะเกิดขึ้น เพราะแต่ละคนก็จะอ้างถึงสิทธิที่เท่าเทียมกันอย่างเสมอหน้า

ความหมายของวัฒนธรรม

ตัวกำหนดเบื้องต้นในการก่อให้เกิดสังคม คือ มนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม ผลสืบเนื่องอันเกิดจากการรวมตัวกันอยู่เป็นหมู่พวก ณ ที่ใดที่หนึ่งแล้วมนุษย์ได้ช่วยกันคิดค้นและสร้างสรรค์สร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นองค์ประกอบรวมในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ระบบความเชื่อ กฎระเบียบ และข้อบังคับนานัปการ ฯลฯ สิ่งดังกล่าวที่ถูกคิดค้นขึ้นมาโดยสมาชิกในสังคมหนึ่ง ๆ เรียกว่าวัฒนธรรม

นักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้มากมาย แต่ก็สรุปโดยอ้างถึงคำนิยามที่ให้ไว้โดย เอ็ดเวิร์ด บี ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ Primitive Society ว่าวัฒนธรรม หมายถึง ผลรวมเบ็ดเสร็จอันสลับซับซ้อนที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ยุคสมัยต่าง ๆ ซึ่งหมายรวมถึง ความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ ศิลธรรม กฎหมาย ศิลปะ

(ตัวอย่าง)

ประเพณี และความสามารถด้านอื่น ๆ รวมทั้งอุปนิสัยใจคอที่ประพฤติต่อกันในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

เมื่อกล่าวถึงเฉพาะประเภทของวัฒนธรรมนั้น ว่าได้จากคำนิยามของคำว่า “วัฒนธรรม” ในเบื้องต้นทำให้สามารถจำแนกประเภทของวัฒนธรรมออกได้เป็นสองประเภท คือ 1) วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ สิ่งที่มีมนุษย์ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาในรูปของวัตถุที่มีลักษณะเป็นชิ้นเป็นอันสามารถสัมผัสได้ ได้แก่ อาวุธ ถ้วยชาม ภาพวาด ภาพปั้น รูปแกะสลัก รวมไปถึงนวัตกรรมและเทคโนโลยีทุกชนิด และ 2) วัฒนธรรมทางอวัตถุ ได้แก่ วัฒนธรรมที่ถูกคิดค้นขึ้นโดยมนุษย์ เช่นเดียวกัน แต่ไม่สามารถแตะต้องหรือสัมผัสได้ เช่น ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ค่านิยม ศิลธรรม ฯลฯ

ความหมายของการเปลี่ยนแปลง

เมื่อต้องกล่าวถึงความหมายของคำว่า “การเปลี่ยนแปลง” นั้น ว่าจะได้ว่ามีผู้รู้ได้กล่าวไว้มากมาย แต่ในที่นี้จะกล่าวอ้างถึงแนวคิดของบางคนไว้พอเป็นสังเขปเท่านั้น เช่น 1) การเปลี่ยนแปลงหมายถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาหนึ่งกับอีกเวลาหนึ่งทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม (จิตวิทยา สุวรรณชญ, 2527, 98) 2) การเปลี่ยนแปลงหมายถึงการที่สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกได้เปลี่ยนจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นไปในทางเจริญก้าวหน้าหรือเสื่อมลงก็ได้ โดยมีเวลาเป็นเงื่อนไขสำคัญ (ผจงจิตต์ อธิคมนันท์, 2520, 89) 3) การเปลี่ยนแปลงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปสู่สิ่งใหม่ โดยไม่จำเพาะเจาะจงว่าเมื่อเปลี่ยนแปลงไปแล้วจะดีขึ้นหรือไม่อย่างไร (รัชนิกร เศรษฐ, 2516, 65) และ 4) การเปลี่ยนแปลงนั้นมีความหมายเป็นกลาง ๆ แต่ถ้าเมื่อใดที่คำว่าเปลี่ยนแปลงได้ถูกนำไปผนวกกับคำอื่น ๆ เข้าก็น่าจะยังผลให้ความเป็นกลางของคำว่าเปลี่ยนแปลงลดน้อยลง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง โครงสร้างทางการผลิต สรีระ ฯลฯ (วราคม ทีสุกะ, 2526, 101) จากลักษณะดังกล่าวทำให้สามารถพิจารณาความหมายของคำว่า “การเปลี่ยนแปลง” ได้หลายนัย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ที่จะนำไปใช้เป็นสำคัญ ความหมายที่สำคัญมีสามประการ คือ

(ตัวอย่าง)

1. การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็น “กระบวนการ”

การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นกระบวนการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามขั้นตอนต่อเนื่องกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ณ ที่จุดใดจุดหนึ่งแล้วจะส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังส่วนอื่น ๆ ในระบบอีกด้วย ตามสถานการณ์และโอกาสที่เหมาะสม ทั้งนี้อาจจะเกิดขึ้นได้ทั้งสองกรณี คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองตามกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการกระทำโดยการวางแผนของมนุษย์

2. การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็น “วิวัฒนาการ”

การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นวิวัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแบบค่อยเป็นค่อยไป ในระยะเริ่มแรกการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการวิวัฒนาการนั้นมุ่งเน้นที่จะกล่าวถึงการวิวัฒนาการของสัตว์เซลล์เดียวแล้วค่อย ๆ พัฒนาไปเป็นสัตว์หลายเซลล์ จึงได้มีลักษณะที่ซับซ้อนที่สมบูรณ์ในเวลาต่อมาและแล้วกฎเกณฑ์ดังกล่าวก็ได้นำมาประยุกต์ใช้กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะเชื่อกันว่าสังคมก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีลักษณะเหมือนกับอินทรีย์ของสิ่งมีชีวิตโดยทั่วไป ดังนั้นสังคมจึงเริ่มต้นจากสังคมขนาดเล็ก เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อน แล้วค่อย ๆ พัฒนาเพิ่มพูนความสลับซับซ้อนมากขึ้น ดังเช่นสังคม ไทยในปัจจุบัน (2549) และมีแนวโน้มว่าจะพัฒนาไปสู่การเพิ่มความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นในอนาคต

3. การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็น “การปรับตัว”

การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นการปรับตัว หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงเพื่อแสวงหาลักษณะและแนวทางที่เหมาะสมในการดำรงชีวิต โดยทั่วไปแล้วพบว่าการเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นการปรับตัวนั้นมักจะกระทำในทางสร้างสรรค์ให้กับตัวเองหรือกลุ่มมากกว่าที่จะกระทำไปในทางทำลาย ทั้งนี้เพราะถ้าปรับตัวไปในทางทำลายก็ไม่จำเป็นจะต้องกระทำแต่ประการใด เนื่องจากเพียงแต่อยู่เฉย ๆ ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงใด ๆ ความเสื่อมสลายก็ย่อมจะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติตามกฎของธรรมชาติอยู่แล้ว (วราคม ที่สุกะ, 2526, 103)

จากนัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ (ตามที่กล่าวอ้างข้างต้น) สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นการปรับตัว หมายถึง การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

(ตัวอย่าง)

แปรเปลี่ยนสภาพจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ทั้งสองแนวทาง คือ อาจจะไปเปลี่ยนแปลงไปในทางเจริญก้าวหน้าหรืออาจจะเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมโทรมลงก็ได้ โดยมีเวลาเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบร่วมสำคัญอย่างน้อยหกประการ คือ 1) การสิ้นสุดของสภาพเดิม 2) สภาพะใหม่จะเกิดขึ้นมาแทนที่ 3) เวลาจะเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสภาพเดิมกับสภาพใหม่ 4) สภาพะใหม่จะดำรงอยู่ได้นานเพียงใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสังคมในแต่ละยุคสมัย 5) การเปลี่ยนแปลงครั้งใหม่ที่จะเกิดขึ้นจะเกิดขึ้นเนื่องกันเป็นระยะ ๆ ตามกาลเวลาและสถานการณ์ 6) การเปลี่ยนแปลงครั้งใหม่ที่เกิดขึ้นจะคงสภาพที่เหมาะสมไว้และจะละทิ้งส่วนที่หย่อนสมรรถภาพหรือล้าหลังไป

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กล่าวถึง โดยทั่วไปนั้น ไม่สามารถจะจัดได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะเฉพาะที่จะต้องพิจารณาเจาะลึกลงไปอีกระดับหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ไม่ได้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านขนาดและปริมาณ เช่น สังคมเล็กต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมใหญ่ เพราะการเพิ่มของประชากร หรือเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นผังเมืองก็ต้องขยายให้กว้างขึ้น หรือการเปลี่ยนสภาพจากสังคมชนบทไปเป็นสังคมเมือง ฯลฯ แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่โครงสร้างทางสังคม โดยมุ่งเน้นศึกษาที่ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมเป็นสำคัญ (พจนานุกรม อธิคมนันท์, 2520, 83) แต่อย่างไรก็ตาม โครงสร้างทางสังคมยังประกอบด้วย สถาบันทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม และกลุ่มคน ฯลฯ อีกด้วย

การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ ย่อมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เช่น เมื่อกลุ่มคนขยายใหญ่โตขึ้น ย่อมส่งผลให้สถาบันมีหน้าที่มากขึ้น มีบทบาทมากขึ้น การจัดระเบียบทางสังคมก็จะต้องกระทำอย่างรัดกุมยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยดูได้จากกรณีของสังคมไทยจะเห็นได้ว่า เมื่อกลุ่มคนขยายใหญ่โตขึ้นทำให้สถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ ฯลฯ ขยายตามไปด้วย เมื่อองค์ประกอบพื้นฐานเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปย่อมทำให้ระบบความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังเช่นผู้หญิงไทยในอดีตที่เคยทำงานอยู่กับบ้านก็ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเพียงพอกับเลี้ยงโหล่งกับผู้ชายในปัจจุบัน ครูที่เคยอยู่ในฐานะเป็นปุชณียบุคคลในอดีต กลายมาอยู่ในฐานะที่เป็นผู้เดินสายขายความรู้รายชั่วโมง

(ตัวอย่าง)

ตามมหาวิทยาลัยเอกชนในสาขาของลูกศิษย์ในปัจจุบัน (2549) (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 1 โดยสนิท สมักรการ)

สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตามที่จะจัดได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น จะต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในส่วนของโครงสร้างทางสังคมอย่างน้อยสามประการ ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของบุคคล 2) กลุ่มคน และ 3) สถาบันทางสังคม ฉะนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ รัชนีกร เศรษฐโช ได้สรุปไว้ในหนังสือสังคมวิทยาชนบทว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในส่วนของโครงสร้างทางสังคม อัน ได้แก่ กลุ่มคน ความสัมพันธ์ และสถาบันทางสังคม ซึ่งจะมีผลกระทบไปถึงการเปลี่ยนแปลงใน อัตราการเกิด การตาย การย้ายถิ่น การกระจายตัวของประชากร ขนาดของครอบครัว ระบบ เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ตลอดจนวิธีที่มนุษย์จะปฏิบัติตนต่อผู้อื่นอีกด้วย (รัชนีกร เศรษฐโช, 2516, 101)

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม กล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเบื้องต้น เนื่องจากสังคมเป็นตัวกำหนดให้เกิดวัฒนธรรม สังคมและวัฒนธรรมจะต้องอยู่ในฐานะที่คาบเกี่ยวกันเสมอ แต่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะที่ไม่เหมือนกันกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นเน้นศึกษาเกี่ยวกับความพึงพอใจในการเลือกปฏิบัติที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จากค่านิยมของ เอ็ด เวิร์ด บี ไทเลอร์ (อ้างแล้วในหน้า 11) สรุปได้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในส่วนของรูปแบบวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมใดสังคมหนึ่งในเรื่องของความคิด ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม อุดมการณ์ กฎระเบียบ (รัชนีกร เศรษฐโช, 2516, 91) ซึ่งเป็นบรรทัดฐานของแต่ละสังคมและยังรวมไปถึงนวัตกรรมและเทคโนโลยีอีกด้วย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 1 โดยสนิท สมักรการ)

ความแตกต่างระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรม

ความสับสนในความหมายของคำว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” กับ “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” นั้นยังมีอยู่ในหมู่นักวิชาการ ซึ่งนักวิชาการบางท่านก็แยกออกจากกัน ในขณะที่บางท่านได้อธิบายแบบรวม ๆ กันไป ทั้งนี้จะเนื่องมาจากภูมิหลังทางวิชาการของแต่ละท่านว่าได้ศึกษาเล่าเรียนมาทางใดเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้านักมานุษยวิทยา ก็จะกล่าวเน้นหนัก

(ตัวอย่าง)

ในทางความเป็นมาของมนุษย์ยุคสมัยต่าง ๆ แต่ถ้าเป็นนักสังคมวิทยาที่มุ่งเน้นอธิบายถึงโครงสร้างทางสังคมและรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม นักเศรษฐศาสตร์ก็มักจะมุ่งเน้นในเรื่องกำไรและขาดทุน ฯลฯ

แต่อย่างไรก็ตามจากการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในเบื้องต้นพอที่จะชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกันในทางทฤษฎี หากแต่ยังคงเกี่ยวพันกันในทางปฏิบัติ กล่าวคือถ้าเราสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปก็น่าจะเรียกได้ว่านั่นคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ถ้าเรามุ่งศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม เช่น ระเบียบประเพณี ธรรมเนียม วิถีปฏิบัติต่าง ๆ ก็จะเรียกการเปลี่ยนแปลงในส่วนนั้นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม (สนธิสมัครการ, 2525, 25)

ระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกล่าวรวม ๆ ได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงอยู่สองระดับ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาค

การเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาค หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบส่วนย่อยของสังคม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงบางชุดในพฤติกรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงจากการมีความถี่หรือความเข้มข้นในการเยี่ยมชมมิตรด้วยตัวเอง แต่หลังจากที่ได้มีโทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ตที่ได้นำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน (2549) ได้ทำให้พฤติกรรมชุดดังกล่าวจะมีมากหรือน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะโครงสร้างของแต่ละสังคมว่าเป็นสังคมแบบปิดหรือเปิด กล่าวคือถ้าเป็นสังคมแบบเปิด แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคลย่อมเกิดขึ้นได้สูง ในทางกลับกันถ้าสังคมมีโครงสร้างแบบปิดการเปลี่ยนแปลงก็มีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นได้ต่ำ เมื่อได้มีข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลกและประเทศต่าง ๆ ปี พ.ศ. 2547 ยืนยันว่า

(ตัวอย่าง)

ตารางที่ 1.1 แสดงข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลกและประเทศต่าง ๆ ปี พ.ศ. 2547

ประเทศ	จำนวน (ล้านคน)	จำนวน (ต่อประชากร 100 คน)
ทั่วโลก	622.1	10.26
ไทย	6.9	11.9
สหรัฐอเมริกา	161.6	55.58
สหราชอาณาจักร	33.0	55.32
เกาหลีใต้	29.2	60.97
จีน	103.0	7.90
มาเลเซีย	8.7	34.41

ที่มา : (สหภาพโทรคมนาคม (ไอ ที ยู) ไทยโพสต์ 9 กันยายน 2548)

จากตารางแสดงให้เห็นว่า พลังและอำนาจของเทคโนโลยีในการสื่อสารที่หมายถึงทั้งโทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ต ได้มีส่วนในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบความสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว ตาต่อตา ไปเป็นความสัมพันธ์แบบไม่เห็นทั้ง “ตัวและหน้าตา” ที่แม้ว่าประเทศไทยจะมีอัตราส่วนต่ำสุด (6.9) คิดเป็นร้อยละ 10.2 จากประชากร 100 คน เมื่อเปรียบเทียบกับเกาหลีใต้และมาเลเซียในฐานะที่เป็นประเทศในเอเชียด้วยกัน ในขณะที่ประเทศจีนมีอัตราส่วนต่ำกว่าไทยเพียงเล็กน้อย คือ ร้อยละ 7.90 ก็ได้ทำให้การเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาคเกิดขึ้นแล้วในสังคมไทย ณ พ.ศ. นี้ (2549) ตรงที่เราไม่ค่อยได้ไปมาหาสู่ระหว่างกันและกัน จึงทำให้เกิดการเป็นและอยู่แบบ “ตัวใครตัวมัน” มากขึ้นเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะ โครงสร้างของแต่ละสังคมว่าเป็นสังคมแบบปิดหรือสังคมแบบเปิดมากกว่ากัน

2. การเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค

การเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นในลักษณะกว้างที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาคแบบสะสมพอกพูน กล่าวคือเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับจุลภาคมีปริมาณมากขึ้นถึงระดับหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนั้นก็จะแปรสภาพไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค เช่น เมื่อก่อนหน้าปี พ.ศ.

(ตัวอย่าง)

2540 ได้มีปัญหาทางการเมืองมากมายที่หมายถึงพรรคการเมืองมีจำนวนมาก นักการเมืองนิยมย้ายพรรค รัฐบาลผสม รัฐบาลขาดเสถียรภาพ ฯลฯ จึงได้ก่อให้เกิดการปฏิรูปทางการเมืองโดยการแก้ไขรัฐธรรมนูญ จึงได้เกิดรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 นัยสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวที่อ้างถึงในเอกสารคำสอนฉบับนี้คือ หมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยกับหมวด 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐเท่านั้น ทำให้ประชาชนได้มีทั้งอำนาจและโอกาสในการฟ้องร้องรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ รัฐวิสาหกิจ และองค์การบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 8) นี่คือการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาคที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมไทย

รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของสังคมนั้นเป็นไปได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะและสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม แม้ว่าในบางครั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะไม่ได้กระทำโดยมนุษย์ในฐานะผู้เป็นสมาชิกในสังคมก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยวิถีแห่งธรรมชาติ อย่างไรก็ตามเพื่อความเข้าใจตรงกันในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน และ 2) การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน

1. การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน

การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามระบบและทิศทางที่ผู้ประสงค์จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกำหนดไว้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผนจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญอย่างน้อยเจ็ดประการดังนี้ คือ 1) การกำหนดเป้าหมาย 2) การกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการ 3) การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย 4) การกำหนดวิธีการในการดำเนินการ 5) การกำหนดขั้นตอนในการดำเนินการ 6) การกำหนดงบประมาณในการดำเนินการ และ 7) การกำหนดวิธีการตรวจสอบ ประเมินผล และผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผนจะเป็นสิ่งใหม่ในวงการของการพัฒนา เพราะเพิ่งจะนำมาใช้ในประเทศไทยเมื่อประมาณปี ค.ศ. 1947 ก็ตาม แต่กลับได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ จนกระทั่งถึงระดับนานาชาติล้วนแล้วแต่มีแผนในการพัฒนาเป็นระยะ ๆ ด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อการ

(ตัวอย่าง)

เปลี่ยนแปลงแบบมีแผนมีภูมิหลังของการเปลี่ยนแปลงว่า ในช่วงเวลาที่ผ่านมา แม้จะไม่มีแบบแผนในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นตามกาลเวลาอย่างไม่มีวันหยุดยั้ง การเปลี่ยนแปลงโดยการไม่กำหนดทิศทางและเป้าหมายที่แน่ชัดในอดีต ได้กลายเป็นบทเรียนให้กับนักพัฒนาทั้งหลายต้องยอมรับว่าเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มทุนเมื่อมองในแง่เศรษฐศาสตร์ กล่าวคือ ได้รับผลตอบแทนต่ำ ในขณะที่ต้องลงทุนและสุมเสี่ยงต่อการเกิดความสูญเปล่าเป็นไปในอัตราสูง ดังนั้นปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงนำไปสู่การเกิดชนวนทางความคิดให้นักเศรษฐศาสตร์ได้ตระหนักถึงเรื่องนี้ขึ้น โดยการระดมสติปัญญาจากผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เช่น นักสังคมวิทยา วิศวกร นักการศึกษา นักสถิติ นักรัฐศาสตร์ นักวิจัยสังคม ฯลฯ เข้ามากำหนดรูปแบบในการพัฒนาขึ้นเพื่อจะให้ได้รับซึ่งผลตอบแทนหรือผลประโยชน์สูงสุด ในขณะที่การสูญเสียต่ำสุด

กล่าวเฉพาะประเภทของการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน แบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ 1) การเปลี่ยนแปลงโดยการนำเปลี่ยน และ 2) การเปลี่ยนแปลงโดยการบังคับเปลี่ยน ได้แก่

1.1 การเปลี่ยนแปลงโดยการนำเปลี่ยน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความยินยอมพร้อมใจของประชาชนในกลุ่มเป้าหมาย การเปลี่ยนแปลงโดยวิธีการนำเปลี่ยนสามารถจะกระทำได้ทั้งในสังคมที่เป็นเผด็จการและสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ในสังคมประชาธิปไตยมักจะใช้วิธีการนี้เสียเป็นส่วนใหญ่ โดยผ่านทางเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับกระทรวง ทบวง กรม จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ฯลฯ ตามลำดับ ส่วนในการปกครองแบบเผด็จการนั้นสามารถกระทำได้เช่นเดียวกัน ถ้าผู้นำไม่หวังอำนาจจนคิดไม่ออกว่าการบังคับคนส่วนใหญ่ให้คล้อยตามความคิดของตนเองแบบเบ็ดเสร็จตลอดเวลา นั้นว่าย่อมเป็นไปได้ยาก ฉะนั้นผู้นำที่ฉลาดก็มักจะเลือกเอาวิธีการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อให้บุคคลคล้อยตามแนวคิดของตนโดยการนำเปลี่ยนมากกว่าวิธีการบังคับเปลี่ยนเพื่อหลีกเลี่ยงการต่อต้านจากมวลชน

วิธีการนำเปลี่ยนทำได้โดยการโฆษณา (advertising) ประชาสัมพันธ์ ชักชวน (propaganda) ชี้นำ เสนอแนะ ซึ่งอาจจะกระทำไปพร้อม ๆ กันทั้งประเทศ โดยการจัดตั้งองค์กรเฉพาะกิจขึ้นมาปฏิบัติงานโดยเฉพาะ พร้อม ๆ กับการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องให้ลงมือปฏิบัติพร้อมกันในระดับต่าง ๆ ในเรื่องนี้บุคลิกภาพของผู้นำที่น่าเชื่อถือจะมีส่วนผลักดันให้วิธีการแบบนี้ประสบความสำเร็จสูง เพราะมีส่วนในการโน้มน้าวจิตใจคนในชาติให้เห็นพ้องต้องกัน ได้มาก แต่อย่างไรก็ตามการโฆษณาชวนเชื่อ นั้นจะต้องมุ่งเน้นให้ประชาชนเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงที่นำเสนอไปนั้นจะทำให้สังคมส่วนรวมมีความเจริญก้าวหน้าและสุขสบาย กล่าวคือวิธีการเปลี่ยนแปลงโดยการนำเปลี่ยนอาจจะทำได้ในระดับที่ต่ำกว่าระดับปกติก็ได้ คือ เลือก

(ตัวอย่าง)

กระทำเฉพาะกลุ่มที่มีปัญหาในแต่ละสถานการณ์ วิธีนี้ความจำเป็นในการโฆษณาชวนเชื่อมีน้อยลง แต่ต้องนำเอาวิธีการสาริตเข้ามาแทน เนื่องจากประชาชนในกลุ่มเป้าหมายมีความต้องการอยู่แล้ว ฉะนั้นบทบาทสำคัญจึงอยู่ที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลง จะต้องมีความชำนาญ ความรู้ และความสามารถ ในการเข้าหาชุมชนมากน้อยเพียงใดเป็นสำคัญ

1.2 การเปลี่ยนแปลงโดยการบังคับเปลี่ยน เป็นวิธีการที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยผู้นำเป็นตัวกำหนดทิศทาง เป้าหมาย และวิธีการด้วยตัวเองหรือภายในกลุ่มของตนเองเท่านั้น ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นมากนัก ส่วนผลของการบังคับเปลี่ยนนั้นถ้าพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมก็จะพบว่า มีโอกาสที่จะเกิดขึ้นได้ทั้งสองแนวทาง คือ 1) ผลดีของการบังคับเปลี่ยน และ 2) ผลเสียของการบังคับเปลี่ยน

ผลดีของการบังคับเปลี่ยน ว่าได้ว่าผลดีของการบังคับเปลี่ยนนั้นมีทั้งในเรื่องของการประหยัดเวลา งบประมาณ ความพร้อมเพรียง มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความเสมอภาค ฯลฯ ถ้าพฤติกรรมของผู้ที่ถูกบังคับเปลี่ยนนั้นเป็นพฤติกรรมที่ถ่วงความเจริญของสังคม เช่น การไม่ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ของประชาชนในภาคเกษตรกรรมหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว จึงทำให้เห็นได้ว่าประชาชนจำนวนมากใช้เวลาเพื่อการท่องเที่ยว สวรรค์ในงานสังคม งานรื่นเริง งานประเพณี หรืออาศัยอยู่ที่บ้าน ฯลฯ โดยปราศจากการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มเติม ยิ่งไปกว่านั้นยังชอบเล่นการพนันอีกด้วย พฤติกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่ได้สร้างสรรค์สังคมแต่กลับทำลายสังคมอีกด้วย ดังนั้นถ้าผู้นำกลุ่มเผด็จการเห็นว่าควรเปลี่ยนแปลงก็จะออกกฎหมายบังคับให้ชาวนาจะต้องทำการผลิตตลอดฤดูกาล ตามความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศ เป็นต้น ตามที่รัฐบาลกำหนด ถ้าชาวไร่ชาวนาคคนใดฝ่าฝืนก็จะถูกลงโทษตามที่กฎหมายกำหนด (สนิท สมักรการ, 2525, 42)

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงโดยการบังคับเปลี่ยนเป็นผลดีในเรื่องของการประหยัด งบประมาณ ความพร้อมเพรียง ฯลฯ แต่ในขณะที่เดียวกันสิ่งหนึ่งที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องตระหนักถึงข้อกฎหมายไว้ด้วย เนื่องจากถ้าเมื่อใดก็ตามที่ผู้นำถือ โอกาสบังคับเปลี่ยนในเรื่องความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ของบุคคลในสังคมโดยปราศจากการมีส่วนร่วมรู้เห็นหรือรับรู้ในทางใดทางหนึ่งแล้ว จัดได้ว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน โดยชัดแจ้งก็จะทำให้เกิดการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากประชาชนอาจจะสะสมความคับแค้นไว้ในใจก่อนหน้านั้น ความรู้สึกเช่นนั้นจะฝังตัวอยู่ระยะหนึ่งเพื่อหาแนวร่วมและในที่สุดความรู้สึกดังกล่าวก็จะกลับกลายเป็นพฤติกรรมต่อต้านอย่างรุนแรงตามสถานการณ์ของสังคม เช่น การไม่ให้ความร่วมมือ ขับไล่ การแสดงความคิดเห็นต่อต้านผ่านสื่อมวลชนชนิดต่าง ๆ หรือ

(ตัวอย่าง)

อาจจะแผ่ขยายไปถึงการทำลายทรัพย์สิน เจ้าหน้าที่รัฐ และก่อกบฏในที่สุด (สนธิ สนธิบัตร, 2525, 43)

2. การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน

การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันที โดยที่ไม่ได้กำหนดทิศทาง เป้าหมาย และวิธีการไว้ก่อนล่วงหน้า ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากสามกรณี ดังต่อไปนี้เป็นส่วนใหญ่ คือ 1) ภัยธรรมชาติ 2) หรือรัฐประหาร และ 3) วิกฤติการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และพลังงาน ฯลฯ ความโดยสรุปก็คือการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน กล่าวคือถ้าเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนจะต้องมีการระดมความคิดจากผู้ที่เกี่ยวข้องหลาย ๆ ฝ่ายมากำหนด เป้าหมาย ทิศทาง และวิธีการในการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น แต่การเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีแบบแผนจะไม่มีกำหนดทิศทาง เป้าหมาย และวิธีการไว้ล่วงหน้า จึงทำให้ การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นมีทั้งผลดีและผลเสียเช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน แต่ โดยสรุปแล้วกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นมีผลเสียมากกว่าผลดี จำแนกอธิบายได้ ดังนี้

2.1 ผลดีของการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน โดยทั่วไปแล้วการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนจะมีผลเสียมากกว่าผลดี แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า การนำเอาการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนมาใช้ นั้นจะไม่ก่อให้เกิดผลดีเสมอไป ในบางโอกาสและในบางสถานการณ์มีความจำเป็นอยู่ไม่น้อยที่ต้องนำเอาการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ที่ตกอยู่ในภาวะวิกฤต ผลดีของการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนมีดังต่อไปนี้ เช่น

ประการที่ 1 ใช้เพื่อกอบกู้วิกฤติการณ์สังคมที่ต้องใช้อำนาจเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว ในกรณีที่สังคมตกอยู่ในภาวะวิกฤติจึงน่าจะไม่เหมาะที่จะนำวิธีการประนีประนอมหรือการกระทำแบบค่อยเป็นค่อยไปมาใช้ เพราะวิธีการเช่นนั้นย่อมต้องใช้เวลาาน การใช้เวลาที่ยืดเยื้อยาวนานอาจจะนำไปสู่การสูญเสียครั้งใหญ่หรืออาจจะทำให้สังคมแตกสลาย ดังนั้นการใช้อำนาจเพื่อการบังคับเปลี่ยน โครงสร้างทางสังคมบางส่วนหรือทั้งหมดเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องนำมาใช้ในบางโอกาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อำนาจเพื่อก่อการปฏิวัติ (revolution) การปฏิรูป (reform) รัฐประหาร (coup d'etat) ฯลฯ ทั้งนี้เพราะถ้าไม่นำเอาวิธีการดังกล่าวมาใช้ อาจจะก่อให้เกิดการสูญเสียเอกลักษณ์ ความมั่นคงหรือเอกราชของชาติได้ เช่น ถ้ามี

(ตัวอย่าง)

ผู้ก่อการไม่สงบ วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ หรือการถูกรุกล้ำบูรณาภาพแห่งดินแดนก็จำเป็นจะต้องนำเอาวิธีการแบบบังคับเปลี่ยนมาใช้เพื่อความอยู่รอดของประเทศชาติ

ประการที่ 2 การเปลี่ยนแปลงโดยการบังคับเปลี่ยนนั้นทำได้ง่าย ประหยัดทั้งเวลา งบประมาณ และบุคลากร เพราะการเปลี่ยนแปลงโดยวิธีนี้สามารถกระทำโดยกลุ่มบุคคลจำนวนไม่มาก แต่ก็สามารถปฏิบัติการได้ เนื่องจากอาศัยอำนาจและอาวุธทั้งหนักและเบาเข้าบังคับควบคุมเป็นสำคัญ จึงไม่ต้องรอฟังคำปรึกษาหารือความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องมากนัก

ประการที่ 3 ความพร้อมเพรียงและความเป็นระเบียบ การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน โดยการใช้อำนาจมีผลสัมฤทธิ์ในการเปลี่ยนแปลงสูง เนื่องเพราะการเปลี่ยนแปลงนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของอำนาจที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างพร้อมเพรียงเห็นผลในทันที เพราะถ้าใครฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกลงโทษ อิทธิพลของข้อบังคับและบทลงโทษที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงกำหนดขึ้นจะเป็นตัวผลักดันและบีบบังคับให้ทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างพร้อมเพรียง

2.2 ผลเสียของการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นเมื่อนำมาใช้แล้วมักจะมีผลเสียมากกว่าผลดี แต่ความจำเป็นในการนำมาใช้ในบางสถานการณ์ก็ยังมีอยู่ ในที่นี้จะกล่าวถึงผลเสียของการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน ซึ่งพอจะอธิบายได้ว่า การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นสร้างความยากลำบากให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างมากในการแก้ไขในเวลาต่อมา ทั้งนี้เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้าว่า จะต้องใช้องค์ประกอบรวมในส่วนใดและในปริมาณเท่าใด เนื่องจากขาดข้อมูลทำให้ไม่สามารถจัดสรรงบประมาณมาตรฐานได้อย่างถูกต้องและเพียงพอ เช่น การเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากอุทกภัยหรือแผ่นดินไหว ผู้เกี่ยวข้องไม่สามารถทราบได้แน่ชัดว่าน้ำท่วมในปริมาณเท่าใด ยาวนานเท่าใด จะเกิดปัญหาอะไรตามมาบ้าง จะใช้งบประมาณ บุคลากรจำนวนเท่าใด ฯลฯ ก็ยากที่จะคิดคำนวณได้

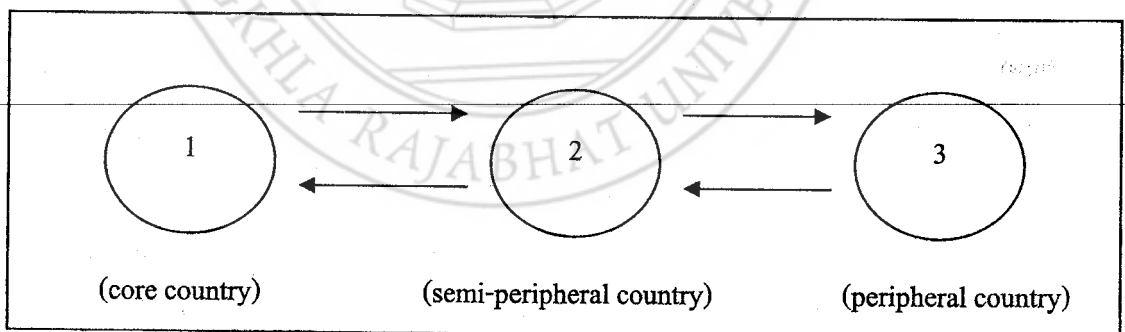
ความโดยสรุปก็คือทั้งการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนและไม่มีแผนต่างก็มีจุดเด่นและจุดด้อยในตัวเองทั้งสองกรณี อธิบายความอีกนัยหนึ่งได้ว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแบบใดที่สมบูรณ์แบบที่สุด แต่ก็ได้มีการตั้งข้อสังเกตผ่านสมมติฐานที่ว่า การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนน่าจะมีผลเสียน้อยกว่า เนื่องจากผู้มีส่วนได้เสียมีทั้งอำนาจและโอกาสในการคาดการณ์ได้ล่วงหน้าว่าโดยการค้นหาสาเหตุว่า ผิดพลาดเพราะใคร เหตุและปัจจัยใด ช่วงเวลาไหน ณ สถานที่ใด เป้าหมายปลายทาง ผิดพลาดไปจำนวนเท่าใด ฯลฯ ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่สามารถคาดการณ์ในมิติต่าง ๆ ได้อย่างเป็นเหตุและเป็นผล เช่น การเปลี่ยนแปลงทั้งในปัจจุบันและอนาคต จึงนิยมการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนมากกว่าการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน

(ตัวอย่าง)

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มประเทศในโลกที่ 3 กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

กลุ่มประเทศในโลกที่สามซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นประเทศแถบลาตินอเมริกา แอฟริกา เอเชียกลาง และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่ต่างก็ตกอยู่ในฐานะที่เป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจมาก่อนและเพิ่งได้รับเอกราชในช่วงก่อนหน้าไม่นานนัก หลังจากที่ประเทศต่าง ๆ ได้มีโอกาสปกครองตนเองอย่างอิสระแล้ว ผู้นำแห่งรัฐก็ได้ใช้ความพยายามในทุกรูปแบบที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับประเทศของตนเอง ความพยายามที่จะสร้างชาติ (national building) ให้เป็นปึกแผ่นและนำประเทศไปสู่สังคมใหม่ (สุขุม นวลสกุล และคนอื่น ๆ, 2523, 63) ได้ทำให้ผู้นำในแต่ละประเทศต้องเผชิญกับปัญหามากมายประการ เช่น การขาดเสถียรภาพและเอกภาพของสถาบันทางสังคม ความขัดแย้งในหมู่ประชาชนระหว่างกลุ่มจารีตกับกลุ่มก้าวหน้าสมัยใหม่ ความล้มเหลวของระบอบการปกครองแบบดั้งเดิม การขาดประสิทธิภาพของผู้บริหารสังคมขนาดใหญ่ในสภาวะแวดล้อมใหม่ ขาดผู้นำที่ประชาชนศรัทธาโดยแท้จริง (สนิท สมัครงการ, 2525, 49)

แต่ครั้งเมื่อได้กล่าวถึงกลุ่มประเทศโลกที่สาม คำถามที่ตามมาก็คือกลุ่มประเทศโลกที่ 1 และ 2 นั้นเป็นใคร อยู่ที่ไหน และอยู่กันอย่างไร ฯลฯ เอกสารคำสอนฉบับนี้กำลังอธิบายผ่านทฤษฎีเมืองโลก (world system theory) ว่าเมื่อได้มีการบริหารจัดการระดับเมืองโลกแล้วจะพบว่า มีอยู่สามระดับ ดังภาพ

ภาพที่ 1.1 แสดงการบริหารจัดการสหสัมพันธ์ของทฤษฎีระบบเมืองโลก

ที่มา : (กรรณิการ์ สุขเกษม, 2544, 54)

(ตัวอย่าง)

จากภาพอธิบายความได้ว่า เมื่อ ③ คือเมืองห่างไกลด้อยพัฒนาและล้าหลัง ประชากรมีอาชีพและรายได้จากภาคเกษตรกรรม ยากจน กฎหมายไม่เข้มแข็ง ขาดเสถียรภาพทางการเมือง ประชาชนขาดหลักประกันทั้งในชีวิตและทรัพย์สิน การศึกษาอยู่ในระดับต่ำ ฯลฯ ในขณะที่เมือง ② และเมือง ① มีบริบททางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมในระดับที่สูงกว่าเมือง ③ ตามลำดับ กล่าวคือเมือง ② เช่น ประเทศสิงคโปร์ มีสถานะเป็นประเทศพ่อค้าคนกลางที่แม้ว่าจะไม่มีต้นยางพาราแม้แต่ต้นเดียว แต่ก็สามารถกำหนดราคาการซื้อ-ขายยางพาราให้กับประเทศไทยได้ คำสั่ง (order) มาจากเมือง ① อีกทอดหนึ่ง ในขณะที่เมือง ① ส่วนใหญ่จะเป็นเมืองในแถบยุโรปและอเมริกา เช่น อังกฤษ อิตาลี เยอรมนี ฝรั่งเศส อเมริกา แคนาดา ฯลฯ ที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมสูง จึงทำให้บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมมีมาตรฐานที่สูงกว่า ในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับเมือง ③ ตามไปด้วย ความโดยสรุปก็คือเมือง ① เป็นเมืองศูนย์กลาง (core country) มีความเจริญก้าวหน้าด้านต่าง ๆ (โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม) มากกว่าเมือง ② และ ③ แทบทุกด้านและถ้ายิ่งเมื่อกล่าวถึงเมือง ③ หรือคือเมืองห่างไกล (peripheral country) ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในทวีปเอเชียและแอฟริกาที่มีความล้าหลังในแทบทุกด้านเมื่อเปรียบเทียบกับเมือง ② และ ① ตามลำดับ นี่ก็คือคำตอบของคำถามที่ว่าเมื่อมีกลุ่มประเทศโลกที่สามแล้วเมืองในกลุ่มประเทศโลกที่ ② และ ① นั้นอยู่ที่ไหนและมีรูปลักษณะเป็นเช่นไร

การขาดเอกภาพและบรรทัดฐานในส่วนต่าง ๆ ของสังคมดังกล่าว (โลกที่สาม) ย่อมนำไปสู่ความสับสนในอันที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบดั้งเดิมไปสู่สังคมแบบก้าวหน้าทันสมัย ดังเช่นประเทศตัวแบบที่เจริญแล้วทั้งหลาย การไม่มีเสถียรภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศด้อยพัฒนาย่อมเป็นการเปิดโอกาสให้ประเทศมหาอำนาจ ทั้งที่นิยมประชาธิปไตยโดยแนวคิดที่แปลกต่างแทรกแซงได้โดยง่าย ยิ่งไปกว่านั้นมักจะปรากฏให้เห็นเสมอว่ากลุ่มทหารมักจะถือโอกาสเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมือง โดยได้รับการสนับสนุนจากบุคคลบางกลุ่มในชาติเพื่อยึดอำนาจรัฐ โดยมุ่งที่จะขจัดความวุ่นวายอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพความก้าวหน้าสมัยใหม่

(ตัวอย่าง)

ลักษณะจำเพาะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่ 3

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันกำลังเป็นไปอย่างรวดเร็วในทุก ระดับ ซึ่งนับได้ตั้งแต่สังคมกลุ่มย่อย หมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ ถ้ามองใน ระดับประเทศแล้วก็จะเห็นชัดเจนยิ่งขึ้นเพราะสามารถแบ่งกลุ่มประเทศออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ ประเทศที่กำลังพัฒนากับประเทศที่พัฒนาแล้ว ในส่วนของประเทศที่พัฒนาแล้วนั้นจะไม่หยิบ ยกขึ้นมาพิจารณาในที่นี้ เนื่องจากเป็นประเทศที่อยู่ในฐานะที่เป็นตัวแบบให้กับประเทศที่กำลัง พัฒนา และได้ใช้โอกาสที่ได้เปรียบแทรกแซงประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายให้ดำเนินตามแนวทาง พัฒนาของตน เพื่อจะได้เป็นประเทศบริวารในที่สุด

ดังนั้นถ้าจะศึกษาวิเคราะห์เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว กรณี ของประเทศที่กำลังพัฒนาหรือกลุ่มประเทศโลกที่ 3 จึงน่าจะอยู่ในฐานะที่พึงหยิบยกขึ้นมาพิจารณา เพื่อศึกษาแง่มุมของการเปลี่ยนแปลง ได้ดีที่สุด เพราะประเทศเหล่านั้นกำลังอยู่ในช่วงของการ เปลี่ยนแปลงโดยแท้จริง ดังนั้นประเทศในโลกที่ 3 ที่ได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มประเทศที่มีอัตราเร่งในการ พัฒนาประเทศสูงเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายใน โดยมุ่งที่จะยกระดับด้านต่าง ๆ ให้สูง ทัดเทียมกับประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่ประเทศดังกล่าวก็ยังคงประสบกับปัญหาในการสรรหา มาตรการต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นแบบฉบับของตนเอง เนื่องเพราะการพัฒนาเพื่ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโลกที่ 3 นั้นยังมีข้อจำกัดและลักษณะเฉพาะที่จะต้องนำมาพิจารณา รวมกันอยู่หลายประการ เช่น

1. สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของประเทศในโลกลที่สามยังไม่ได้พัฒนาเข้าสู่ระบบ การตลาดและอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่ เพราะประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอยู่ในภาค เกษตรกรรมแบบดั้งเดิม วัตถุประสงค์ในการผลิตเป็นไปแบบกึ่งการบริโภคและการตลาด ยังขาด แคลนวิชาการทางเทคโนโลยีด้านเกษตรสมัยใหม่ เครื่องจักรกล เงินทุน ความรู้เรื่องการตลาด ฯลฯ เมื่อแต่ละประเทศมีผลผลิตทางการเกษตรชนิดเดียวกันก็จะทำให้เกิดการแข่งขันกันในระบบตลาด เพื่อระบายผลผลิตของตน จึงทำให้ขาดเอกภาพในการรวมกลุ่มพลังและอำนาจในการต่อรองดังที่ ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

(ตัวอย่าง)

ยิ่งไปกว่านั้นลักษณะจำเพาะทางเศรษฐกิจของประเทศในโลกที่สามอีกประการหนึ่งก็คือ ความยากจนของประชาชนในภาคเกษตรกรรม อันเนื่องมาจากระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลพยายามขัดเยียดให้กับประชาชนในขณะที่ประชาชนยังไม่พร้อม ยังผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันทางเศรษฐกิจระหว่างสมาชิกในสังคมเดียวกัน กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนไปสู่การผลิตเพื่อการตลาดและอุตสาหกรรม ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ปรับตัวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง จึงได้ยังผลให้เกษตรกรต้องตกอยู่ในฐานะยากจนและเสียเปรียบพ่อค้าคนกลาง

เนื่องจากพ่อค้าคนกลางมีโอกาสในการลงทุน ในขณะที่เกษตรกรไม่มีโอกาสประกอบการด้วยวิธีที่ทันสมัย และเทคนิควิทยาการสมัยใหม่คล้ายคลึงกับภาวะเศรษฐกิจของโลกตะวันตก จึงทำให้เกิดภาวะ “เศรษฐกิจสองแนวทาง” ในสังคมเดียวกัน (dual economy) เศรษฐกิจสองแนวทางในที่นี้ หมายถึง ภายใต้ง่อนไขทางเศรษฐกิจรูปแบบเดียวกันภายในสังคมเดียวกัน แต่ทำให้เกิดผลต่างระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกในสังคม โดยแยกออกเป็นสองประเภท คือ 1) คนส่วนใหญ่ในสังคมมีฐานะยากจน และ 2) คนส่วนน้อยมีฐานะร่ำรวยและมั่นคง (สนธิ สมัครการ, 2525, 51)

2. สภาพทางการเมือง

สภาพทางการเมืองในประเทศโลกที่ 3 ยังไม่มีระบบการปกครองที่ถาวร มีความผันแปรสูง อำนาจอรัฐในการบริหารประเทศมักถูกผูกขาด โดยกลุ่มเผด็จการทหารหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไปกลุ่มแล้วกลุ่มเล่า ทั้งนี้เพราะประชาชนมีการศึกษาดำ มีความสำนึกทางการเมืองต่ำ พรรคการเมืองไม่มีเสถียรภาพที่มั่นคง ทำให้กลุ่มเผด็จการทหารฉวยโอกาสเข้ากุมอำนาจอรัฐสืบทอดเรื่อยมา การเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครองแต่ละครั้งมักจะกระทำโดยการใช้อำนาจเข้าบังคับมากกว่าอย่างอื่น การเลือกตั้งมีขึ้นบ้างในบางโอกาสในฐานะที่เป็นภาพลวงตาเพื่อให้ประชาชนเห็นว่า กลุ่มผู้ปกครองในปัจจุบันยังศรัทธาต่ออุดมการณ์ประชาธิปไตยอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นปรากฏการณ์ของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำระดับปัญญาชนที่นิยมลัทธิอื่นกับผู้นำนิยมอำนาจแบบเผด็จการยังเกิดขึ้นอยู่เนื่อง ๆ อาจจะออกมาในรูปของการกบฏล้มล้าง จับกุม เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าประเทศในโลกที่สามกำลังถูกดึงให้เข้าร่วมในขบวนการประชาธิปไตยหรือลัทธิอื่น ๆ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่งในอดีต ถ้ามองในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวได้ว่าประเทศในโลกที่ 3 กำลังตกอยู่ในสภาวะสั่นคลอนและถูกขัดเยียดจากประเทศที่ก้าวหน้าพัฒนาแล้ว ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ไปสู่ไม่ทางใดก็ทางหนึ่งในอนาคต

(ตัวอย่าง)

3. สภาพทางสังคม

สภาพทางสังคมของประเทศในโลกที่ 3 เป็นภาวะที่เหมาะสมแก่การนำมาพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าสภาพสังคมในกลุ่มประเทศดังกล่าวเรียกได้ว่าเป็น “สังคมใหม่” ในฐานะที่เพิ่งได้มีอิสระในการปกครองประเทศของตนตามที่กล่าวอ้างแล้วข้างต้น ถ้ามองในระดับมหภาคของแต่ละสังคมแล้วจะพบว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีบุคคลอยู่สองประเภท คือ 1) กลุ่มก้าวหน้าสมัยใหม่ และ 2) กลุ่มอนุรักษนิยม

บุคคลสองกลุ่มดังกล่าวจะมีทัศนคติและพฤติกรรมในการต่อต้านและยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน กล่าวคือกลุ่มหัวก้าวหน้าสมัยใหม่ชอบการเปลี่ยนแปลงให้ได้มาซึ่งความเจริญก้าวหน้าและทันสมัย ในขณะที่กลุ่มอนุรักษนิยมกลับมองเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการรับวัฒนธรรมจากภายนอกนั้นเป็นอันตรายต่อความมั่นคงและความดีงามของสังคมระดับดั้งเดิม แนวคิดสองทัศนคตินี้อาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้งและอาจจะนำไปสู่ภาวะขงกันของการพัฒนาหรือวิกฤตการณ์ที่ร้ายแรงทางสังคม โดยเฉพาะกลุ่มประเทศโลกที่ 3 ที่ปกครองด้วยระบบประชาธิปไตยจะมีปัญหาความขัดแย้งในเรื่องนี้อยู่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่ปกครองด้วยระบบอื่น เพราะนโยบายที่เปิดกว้างจะเป็นตัวผลักดันให้วัฒนธรรมต่างชาติหลั่งไหลเข้ามาจนเกินความพอดี มีผลทำให้เยาวชนรุ่นใหม่รับเอาวัฒนธรรมต่างชาติในลักษณะที่เสียสมดุล จึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุกับเยาวชนดังที่ปรากฏอยู่ในกรณีของประเทศไทยและประเทศในโลกที่ 3 อื่น ๆ ในปัจจุบัน

ความโดยสรุปก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่สามนั้นมีลักษณะจำเพาะที่เรียกว่า “สังคมระยะต่อ” หมายถึง สังคมที่อยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างสังคมเก่ากับสังคมใหม่ และที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ อัตราการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มประเทศดังกล่าวเป็นไปในอัตราสูงและมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเหตุผลหลายประการดังต่อไปนี้ เช่น 1) เป็นประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชใหม่ 2) การศึกษาเล่าเรียนของประชากรอยู่ในระดับต่ำ 3) เป็นประเทศขนาดเล็ก 4) สภาพภูมิศาสตร์มักจะเกื้อหนุนให้ผู้คนประกอบอาชีพเกษตรกรรม 5) ระบอบการปกครองที่ล้าสมัย 6) ขาดผู้นำที่มีประสิทธิภาพ 7) ความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมใหม่ 8) เสถียรภาพทางการเมืองไม่มั่นคง 9) เกิดช่องว่างทางวัฒนธรรม 10) ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น 11) อำนาจอรัฐในการบริหารมักจะถูกผูกขาดโดยกลุ่มเผด็จการทหาร

(ตัวอย่าง)

4. การถูกแทรกแซงจากประเทศมหาอำนาจเพราะต้องอาศัยการพัฒนาแบบ พึ่งพา

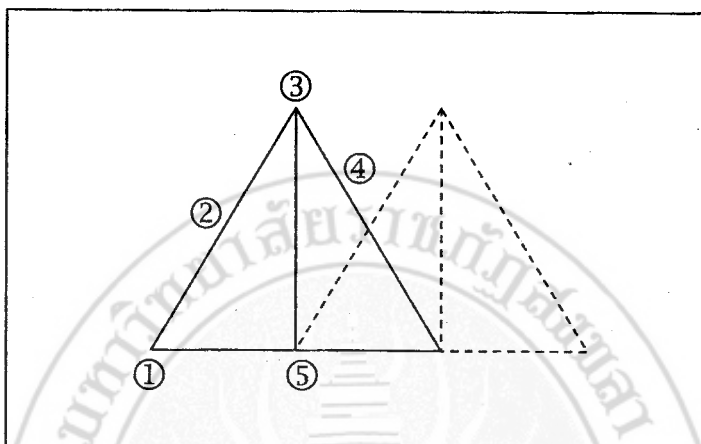
เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเมื่อใด ก็น่าจะมุ่งเน้น ไปถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่ 3 เป็นสำคัญ เพราะการ เปลี่ยนแปลงมักจะเกิดขึ้นกับประเทศและสังคมที่วุ่นวายเสียเป็นส่วนใหญ่ มีปริมาณไม่มากนักที่เกิด ขึ้นกับประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือเกิดขึ้นบ้างก็มักจะเป็นกรณีปลีกย่อย แต่ถ้าเมื่อจะกล่าวถึง ธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น ว่าได้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เสมอเพราะเป็น สิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ เนื่องเพราะถ้าหากวัฒนธรรมใด ไม่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับ สถานการณ์ วัฒนธรรมนั้นก็แข็งตัว เสื่อม และจะสลายไปในที่สุด ภายใต้ความเชื่อที่ว่า วัฒนธรรมแต่ละชนิดมีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เท่าเทียมกัน

กล่าวคือถ้าวัฒนธรรมใดมีอัตราการเปลี่ยนแปลงต่ำหรือเป็น ไปอย่างเชื่องช้าหรือ หยุดอยู่กับที่เรียกว่า “วัฒนธรรมสถิต” (cultural statics) เช่น ชาวเขาบางเผ่า ประเพณีการนุ่งผ้าโจง กระเบนของสตรีไทยโบราณ เพลงไทยเดิมที่กำลังได้รับความนิยมน้อยลงทุกที เป็นต้น แต่ถ้า วัฒนธรรมใดที่มีอัตราการเปลี่ยนแปลงสูงหรือเป็น ไปอย่างรวดเร็วเรียกวัฒนธรรมนั้นว่า “วัฒนธรรมเคลื่อนที่” (cultural dynamic) เมื่อพิจารณาจากวัฒนธรรมด้านภาษาจะมีการคิดค้นคำใหม่ ขึ้นมาใช้เสมอตามสมัยนิยมที่เรียกกันว่า “ภาษาแสลง” เช่น อะหร่อยอย่าให้เซด ดึกว่าอยู่เปล่า ๆ เด็กแนว เป็นต้น หรือวัฒนธรรมทางด้านกายภาพจะเห็นได้ว่า รูปแบบของเสื้อผ้า กระโปรง กางเกง มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่แปลกใหม่อยู่เสมอ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นจะต้องพิจารณาควบคู่ไปกับ ค่านิยมของบุคคลในสังคมแต่ละสังคมว่า วัฒนธรรมใดที่มีสภาวะสอดคล้องกับค่านิยมของบุคคล ในสังคม วัฒนธรรมนั้นก็คงสภาพอยู่ได้นาน เพราะเมื่อใดก็ตามที่ความคิดของคนในสังคม เปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผลถึงพฤติกรรมการเลือกใช้ เลือกซื้อ เลือกปฏิบัติ ฯลฯ สรุปได้ว่าการ เปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นจะต้องอาศัยค่านิยมของบุคคลในสังคมเป็นฐานรองรับอันสำคัญ โดยการอ้างถึงแนวคิดของ โครเบอร์ ที่กล่าวถึงลักษณะการเกิด การเจริญเติบโต การเสื่อมสลายของ วัฒนธรรม ลำดับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมห้าขั้นของ โครเบอร์ เป็นดังนี้ คือ 1) การประดิษฐ์ คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้ในสังคม 2) บุคคลในสังคมยอมรับสิ่งใหม่ โดยการนำไปใช้กันอย่าง แพร่หลาย 3) สิ่งใหม่มีความเจริญก้าวหน้าสูงสุดถึงขั้นอิ่มตัว 4) ความนิยมในสิ่งใหม่จะลดลงสู่

(ตัวอย่าง)

ระดับปกติ กระทำซ้ำเพื่อรอผลจากการคิดค้นสิ่งใหม่ต่อไป 5) เบื่อหน่ายและละทิ้งของเดิม แล้วคิดหาสิ่งใหม่โดยอาศัยการแตกตัวจากวัฒนธรรมเดิม ดังภาพ

ภาพที่ 1.2 ลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโครเบอร์ (Kroeber)

ที่มา : (ผจงจิตต์ อธิคมนันตะ, 2520, 15)

จากแผนภาพแสดงให้เห็นว่าบุคคลในสังคมได้คิดค้นสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ขึ้นมาที่จุดที่ 1 แล้วค่อย ๆ แพร่กระจายไปสู่สมาชิกในสังคมที่จุดที่ 2 และ 3 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่วัฒนธรรมใหม่มีความเจริญก้าวหน้าสูงสุด เพราะได้รับการยอมรับจากสมาชิกในสังคม แต่เมื่อเลยจุดที่ 3 ซึ่งเป็นจุดที่วัฒนธรรมเจริญสูงสุดถึงขั้นอิ่มตัว บุคคลเริ่มมีความรู้สึกเบื่อหน่ายเพราะความเคยชิน ความนิยมก็จะลดลงสู่การทรงตัวในสภาพปกติที่จุดที่ 4 ในขณะที่เดียวกันก็มีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่โดยอาศัยวัฒนธรรมเดิมเป็นฐานที่จุดที่ 5 แล้วค่อย ๆ เจริญเติบโตและเสื่อมลงในทิศทางเดิม

ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งจากแนวคิดของ โครเบอร์ ตามแผนภาพดังกล่าวก็คือ ช่วงระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของการละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิมกับการสรรหาวัฒนธรรมใหม่ที่จุดที่ 4 เพราะจะมีบุคคลอยู่สองกลุ่ม คือ พวกนิยมความก้าวหน้า บุคคลพวกนี้นิยมการเปลี่ยนแปลงได้แก่ บุคคลที่มีระดับการศึกษาสูง เยาวชน และคนในสังคมเมือง บุคคลกลุ่มดังกล่าวจะมีความรู้สึกขัดแย้งกันในการที่จะเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมกับกลุ่มอนุรักษ์นิยม ได้แก่ ประชาชนในสังคมชนบท ผู้ที่มีการศึกษาน้อย ผู้สูงอายุ ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้ความขัดแย้งทางความคิดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ ดังที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน (2549)

(ตัวอย่าง)

สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นได้เสมอและตลอดเวลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของวัฒนธรรมนั้น ๆ ว่ามีความสอดคล้องกับค่านิยมของบุคคลในสังคมมากน้อยเพียงใด เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหยุดนิ่งได้ การไม่หยุดนิ่งของวัฒนธรรม หมายถึงความเจริญก้าวหน้า แต่ต้องตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่ว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงในลักษณะสมดุล ถ้าจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เสียสมดุล เช่น เร็วจนเกินไป หรือมากเกินไป ฯลฯ ก็อาจจะทำให้เสียเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมดั้งเดิมไปได้ เมื่อถ้าพิจารณาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในด้าน โครงสร้าง องค์ประกอบภายในระบบของสังคม และรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลภายในสังคมเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก็ย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วยเสมอ ทั้งนี้เพราะสังคมมีความสัมพันธ์กันกับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสังคมเป็นตัวกำหนดให้เกิดวัฒนธรรมหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของสังคม ฉะนั้นเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมก็น่าจะต้องเปลี่ยนแปลงด้วย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 1 โดยสนธิ สัมครการ)

สิ่งที่ต้องตระหนักถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็จำเป็นต้องกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมควบคู่ไปด้วยเสมอตามเหตุผลที่กล่าวข้างต้น ฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเมื่อใด ย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอีกทางหนึ่งด้วย ลักษณะจำเพาะที่ต้องตระหนักถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม พอสรุปได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงสามารถแยกออกได้เป็นสองประการ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม 2) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นมุ่งเน้นศึกษาในเรื่องของการปฏิสัมพันธ์และรูปแบบของการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นมุ่งเน้นศึกษาในกรอบของการดำรงชีวิตของบุคคลในสังคมว่า รูปแบบของการดำรงชีวิตของบุคคลที่ได้ตกทอดมาในฐานะที่เป็นมรดกทางสังคมนั้นยังดำรงอยู่ในสภาพเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบใด

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง ในแต่ละส่วนจะมีผลกระทบซึ่งกันและกันเสมอ อาจจะเป็นไปในทางตรงหรือทางอ้อมแล้วแต่กรณี

(ตัวอย่าง)

3. การอภิปรายหรือการเสนอแนวคิด เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจะไม่มี การแยกอภิปรายเป็นลักษณะเฉพาะ แต่มักจะถูกนำมาอภิปรายรวม ๆ ควบคู่กัน ไปเสมอ

ปัจจัยที่พึงตระหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สิ่งที่พึงตระหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น มี อยู่หกประการสำคัญดังนี้ คือ

1. การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของบุคคลและกลุ่ม ความรู้สึกเช่นนี้จะมีผลต่อความ เป็นไปได้ทั้งการเห็นยวรั้งและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลง แต่โดยทั่วไปแล้วจะพบว่า กลุ่มบุคคลผู้ ได้ประโยชน์อยู่ก่อนมักจะเป็นผู้เห็นยวรั้งหรือต่อต้านการเปลี่ยนแปลงเสมอ ทั้งนี้เพราะถ้าการ เปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อใด ตนเองและกลุ่มจะเป็นฝ่ายเสียประโยชน์ ดังนั้นบุคคลกลุ่มนี้จึงมีแนวคิด และพฤติกรรมในทางต่อต้านการเปลี่ยนแปลง

2. ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องมีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง กล่าวคือ ผู้นำต้อง สามารถอธิบาย จำแนกถึงผลดี ผลเสีย คุณและโทษอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน เนื่องจากในบางสังคมพบว่า มีความพร้อมและความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงสูง แต่กลับมีอุปสรรค ในเรื่องผู้นำที่ไม่สามารถโน้มน้าวชี้แนะให้เห็นถึงผลดีและผลเสียของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ อาจจะไม่บรรลุเป้าหมายได้ เช่น การที่ชวานากลุ่มหนึ่งเห็นว่าเขาควรที่จะเปลี่ยนจากระบบการทำงาน ระบบดั้งเดิม ไปสู่การทำงานแนวใหม่ แต่ถ้าผู้นำขาดความรู้เรื่องการทำงานแนวใหม่แล้ว การ เปลี่ยนแปลงการทำงานก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะชาวนาในชนบทไทยไม่นิยมการเสี่ยงจนกว่าจะได้เห็น ผลจากการสาธิตที่ชัดเจน (จากทั้งภาครัฐและภาคเพื่อนบ้านแล้วค่อยทำตาม)

3. ลักษณะจำเพาะของแต่ละสังคม จะเป็นตัวบ่งบอกถึงความแตกต่างระหว่างสังคม ก็เป็นข้อกำหนดอีกประการหนึ่งที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องตระหนักถึง เพราะการรับรู้ถึง ลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมย่อมทำให้มองเห็นจุดอ่อนและจุดแข็งของสังคมนั้น ๆ ใน ขณะเดียวกันการมองเห็นจุดอ่อนและจุดแข็งย่อมเป็นการสะดวกต่อการสรรหาขุทวิธีในอันที่จะ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอุตสาหกรรม ย่อมใช้ วิธีการที่แตกต่างกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกษตรกรรม เพราะสังคมทั้งสองมีลักษณะจำเพาะ ที่แตกต่างกัน

(ตัวอย่าง)

4. การสื่อสารและการคมนาคม สังคมใดที่สามารถติดต่อสื่อสารกับสังคมอื่นได้สะดวก ย่อมมีส่วนช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายและรวดเร็วกว่าสังคมที่ติดต่อสื่อสารไม่สะดวก เช่น การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ย่อมเป็นไปได้ช้ากว่าที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเอากรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง เพราะเชียงใหม่สามารถติดต่อกับกรุงเทพฯ ได้สะดวกและรวดเร็วกว่า เมื่อไพรัตน์ พงศ์พานิชย์ ยืนยันว่า ประเทศไทยนั้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2543 ได้มีโทรศัพท์มือถือถือกันอยู่เพียงกว่าสามล้านเลขหมาย แต่เมื่อห้าปีผ่านไปจำนวนผู้ใช้โทรศัพท์มือถือได้เพิ่มขึ้นถึง 16 ล้านเลขหมาย เฉลี่ยแล้วขยายตัวถึง 39.5 แสดงว่าโทรศัพท์มือถือเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย จึงทำให้ไทยมีโทรศัพท์มือถือมากกว่าโทรศัพท์บ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ในปี พ.ศ. 2548 สัดส่วนระหว่างโทรศัพท์มือถือกับโทรศัพท์บ้านนั้นในจำนวน 100 เลขหมาย จะเป็นโทรศัพท์มือถือ 70 เลขหมาย เหลือโทรศัพท์บ้านอยู่แค่ 30 เลขหมายเท่านั้น ในฟิลิปปินส์ซึ่งไปกันใหญ่ เขาโตจาก 6.4 ล้านเลขหมายในปี พ.ศ. 2543 เป็น 32.8 ล้านเลขหมาย ในปี พ.ศ. 2548 โดยที่ 90.5 เปอร์เซ็นต์ของเลขหมายโทรศัพท์ที่นั่นเป็นโทรศัพท์มือถือ เรียกว่าแทบจะเลิกใช้โทรศัพท์บ้านกันไปแล้ว (ไพรัตน์ พงศ์พานิชย์ (2549) มติชนรายวันประจำวันที 22 กรกฎาคม 2549) แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารได้สะดวกเพียงใด ก็จะทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปได้มากเพียงนั้น

5. จำนวนประชากร สังคมใดมีประชากรจำนวนมาก โอกาสของการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงย่อมมีมากกว่าสังคมที่มีประชากรน้อย ทั้งนี้เพราะการมีประชากรมากย่อมมีการปะทะสังสรรค์มาก ความขัดแย้งมาก ปัญหาความเครียดสร้างสรรค์มาก ฯลฯ ดังนั้นสิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ในทางกลับกันการมีประชากรจำนวนน้อย ปัญหาความขัดแย้ง ฯลฯ ย่อมมีน้อย ยิ่งประชากรมีจำนวนน้อยเท่าใด โอกาสของการเปลี่ยนแปลงน่าจะน้อยลงไปเท่านั้น เพราะสามารถควบคุม ได้สะดวก ความวิตกกังวลในความไม่มั่นคงและปลอดภัย หลังจากการเปลี่ยนแปลงมีสูงตามเหตุผลทางจิตวิทยาของชนกลุ่มน้อยในสังคม

6. กลุ่มผู้สูงอายุ จะทำการเปลี่ยนแปลงได้ยากแต่กลุ่มผู้เยาว์จะเปลี่ยนแปลงง่าย ดังนั้นการที่จะทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมให้สัมฤทธิ์ผลนี้ วัยของประชากรในสังคมก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องตระหนักถึง เพราะวัยของบุคคลที่แตกต่างกันย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เท่าเทียมกัน กลุ่มผู้เยาว์มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงได้ง่าย เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรกลุ่มผู้สูงอายุ เพราะผู้เยาว์ยังอยู่ในช่วงของการแสวงหาสิ่งแปลกใหม่และแนวทางชีวิตที่ดีกว่า ยังไม่มีรอยประทับใจในอดีตที่ถาวร ในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุได้ผ่านชีวิตและโลกมามากมีจุดยืนที่ค่อนข้างแน่นอน ฝังแน่นอยู่กับรอยประทับใจในอดีต จึงยากต่อการก่อให้เกิดการ

(ตัวอย่าง)

เปลี่ยนแปลง ดังนั้นถ้าจะทำการเปลี่ยนแปลงให้ประสบผลสำเร็จก็พึงกระทำและมุ่งเน้นที่กลุ่มผู้เยาว์เป็นสำคัญ แล้วค่อย ๆ ขยายผลแบบชิมลิคในกลุ่มผู้สูงอายุในระยะหลังแบบค่อยเป็นค่อยไป

ความโดยสรุปเกี่ยวกับสิ่งที่พึงตระหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีอยู่อย่างน้อยหกประการสำคัญ คือ 1) กลุ่มผลประโยชน์ที่มีอยู่ในชุมชนหรือสังคม 2) ความรู้และความสามารถของผู้นำเกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการเปลี่ยนแปลง 3) ลักษณะจำเพาะของแต่ละสังคม (ภาษา การแต่งกาย ความเชื่อ ประเพณี ลัทธิ อุดมการณ์ ฯลฯ) 4) การสื่อสารและการคมนาคม 5) จำนวนประชากร และ 6) กลุ่มประชากรผู้สูงอายุ บริบทด้านต่าง ๆ ตามที่กล่าวอ้างโดยสังเขปในเบื้องต้นนั้น พอที่จะกล่าวได้ว่าผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั้นจำเป็นต้องตระหนักถึงบริบทดังกล่าวให้จงหนัก รอบคอบ และรอบด้าน เนื่องจากบริบทดังกล่าวต่างก็มีทั้งพลัง อำนาจ และโอกาสในการสนับสนุนให้ประสบความสำเร็จ ในขณะที่เดียวกันก็มีโอกาสในการลบล้างทำลายให้ล้มเหลวด้วยเช่นกัน

สรุป

การเปลี่ยนแปลงจัดได้ว่าเป็นสังขกรรมประการหนึ่งที่สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกจะต้องประสบด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ว่าสิ่งนั้น ๆ จะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต การเปลี่ยนแปลงเป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงได้ทำให้เกิดผลต่อสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกทั้งสองแนวทาง คือ เป็นไปในทางสร้างสรรค์และทำลายผลของการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านสร้างสรรค์และทำลายต่างก็มีส่วนเกี่ยวพันต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมประชาชาติ อธิบายความได้ว่าถ้าของเก่าไม่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือทำลาย สิ่งใหม่ที่ดีกว่า มีประโยชน์กว่า มีคุณภาพมากกว่าย่อมไม่เกิดขึ้น สรุปความได้ว่าทั้งการสร้างสรรคและทำลายได้มีส่วนผลักดันให้สังคมประชาชาติเกิดการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้งจนถึงปัจจุบัน

สังคมและวัฒนธรรมก็เป็นหนึ่งในความหลากหลายของสรรพสิ่งที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นมีลักษณะเฉพาะอยู่ประการหนึ่ง คือ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่โครงสร้างทางสังคมในส่วนของรูปแบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม กลุ่มคน และสถาบัน แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะมีลักษณะเฉพาะดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปวัฒนธรรมก็ต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย นักวิชาการจึงนิยมอธิบายปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมรวม ๆ กันเสมอ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 1)

(ตัวอย่าง)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่สองระดับ คือ ระดับจุลภาคกับระดับมหภาค อธิบายความได้ว่าการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นกับกลุ่มบุคคลขนาดย่อมในระดับจุลภาคก่อนในเบื้องต้น แล้วค่อย ๆ แผ่ขยายออกไปสู่บุคคลกลุ่มใหญ่ในระดับมหภาคในเวลาต่อมา การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นทั้งสองระดับ อาจจะเปลี่ยนแปลงได้โดยการวางแผนหรือไม่วางแผนก็ได้ แล้วแต่สถานการณ์และโอกาสที่เหมาะสม กล่าวเฉพาะกรณีของรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ว่าได้ว่าการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามระบบแบบแผนและทิศทางที่ผู้ประสงค์จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกำหนดไว้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงมีแบบแผนจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญอย่างน้อยเจ็ดประการ คือ 1) การกำหนดเป้าหมาย 2) การกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการ 3) การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย 4) การกำหนดวิธีการดำเนินการ 5) การกำหนดขั้นตอนในการดำเนินการ 6) การกำหนดงบประมาณในการดำเนินการ และ 7) การกำหนดวิธีการตรวจสอบและประเมินผล การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันที โดยที่ไม่ได้กำหนดทิศทาง เป้าหมาย และวิธีการไว้ก่อนล่วงหน้า ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากสามกรณีดังต่อไปนี้ คือ 1) ภัยธรรมชาติ 2) การปฏิวัติหรือรัฐประหาร และ 3) วิกฤติการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และพลังงาน ความโดยสรุปก็คือการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน

แต่อย่างไรก็ตามยังมีสิ่งที่จะต้องตระหนักถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้เป็นไปภายใต้สมมติฐานที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งและแต่ละส่วนจะมีผลกระทบต่อกันและกันเสมอ ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมหรือทั้งสองกรณี ในขณะที่สิ่งที่พึงตระหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีอยู่หกประการด้วยกัน คือ 1) การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของบุคคลและกลุ่ม 2) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องมีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง 3) ลักษณะจำเพาะของแต่ละสังคม 4) การสื่อสารและการคมนาคม 5) จำนวนประชากร และ 6) กลุ่มผู้สูงอายุ

เหตุและปัจจัยดังกล่าวเหล่านี้ต่างก็เป็นสิ่งที่ต้องตระหนักถึงในการศึกษาและการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งสิ้น มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งว่า เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ประเทศในโลกล่าช้ามักจะถูกนำมาร่วมพิจารณาในฐานะประเด็นหลักอยู่เนื่อง ๆ ทั้งนี้เพราะประเทศในโลกล่าช้าเป็นแหล่งที่มีความดีในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสูง เนื่องจากเป็นกลุ่มสังคมใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้า

(ตัวอย่าง)

ด้านต่าง ๆ เช่น ระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมยังไม่อยู่ในระดับมาตรฐานจึงต้องแสวงหาทิศทางและรูปแบบของตนเอง ในช่วงของการแสวงหาดังกล่าวมักเกิด ความขัดแย้งกันขึ้นระหว่างสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมเสมอ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในที่สุด

คำถามทบทวน

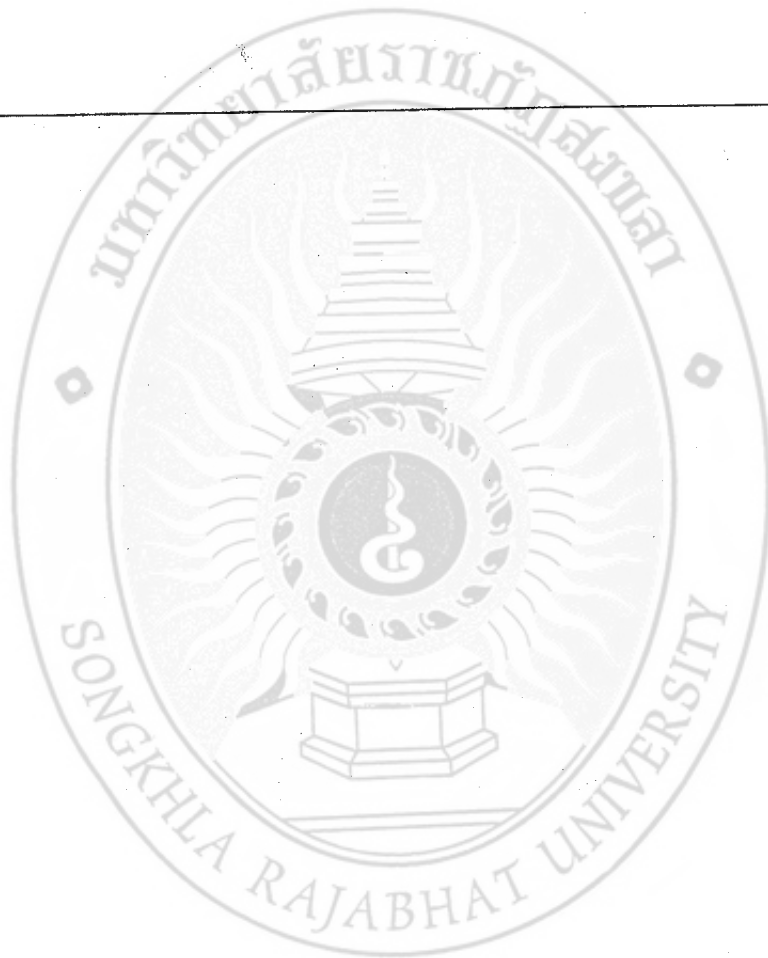
แบบทดสอบประจำบทที่ 1 หรือบทนำ ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ให้นักศึกษาจงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบเพื่อแสดงให้เห็นว่าท่านได้มีความรู้และความเข้าใจในมิติต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

1. จงแสดงให้เห็นว่าท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกำเนิดสังคมมนุษย์ว่าเป็นไป เพราะเหตุปัจจัยใด และมีผลสืบเนื่องตามมาในมิติไหนและอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
2. จงสังเคราะห์ให้เห็นว่า ท่านมีความรู้ความเข้าใจในความหมายของสามคำหลัก คือ 1) สังคม 2) วัฒนธรรม และ 3) การเปลี่ยนแปลง (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
3. จงเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการปรับเปลี่ยนทางสังคมและ วัฒนธรรมมีความแตกต่างกันในมิติใด และอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
4. จงแสดงให้เห็นว่าท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระดับของการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมและวัฒนธรรมอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
5. จงอภิปรายให้เห็นว่าท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและวัฒนธรรมว่า ท่านมีทัศนคติต่อกรณีดังกล่าวอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่าง ประกอบ)
6. เมื่อท่านเป็นคนหนึ่งในประชาคมไทยที่ถูกกำหนดค่าให้เป็นคนหนึ่งของ ประชากรในโลกที่สาม ท่านมีแนวคิด ทัศนคติเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมและวัฒนธรรมอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
7. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่าลักษณะจำเพาะของกลุ่มประชาคมโลกที่สามในส่วนของ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นอุปสรรคในการเปลี่ยนแปลงทั้งสองกรณีในมิติใด ใด อย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)

(ตัวอย่าง)

8. ท่านเห็นด้วยหรือไม่กับการทำสิ่งที่จะต้องตระหนักถึงในการ “ศึกษา” เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)

9. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่า ท่านสามารถนำสิ่งที่จะต้องตระหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในสถานการณ์ปัจจุบันและอนาคต (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)

(ตัวอย่าง)

เอกสารอ้างอิง

- กรณีการ สุขเกษม. (2524). สังคมวิทยา นคร. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กรณีการ สุขเกษม และคนอื่น ๆ. (2523). สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กลุ่มวิทยาลัยครูภาคใต้. (2526). ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม : สังคม 101. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- จิตยา สุวรรณชฎ. (2527). สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ดำรง ฐานดี, (บก.). (2520). สังคมวิทยา-มานุษยวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทองปลิว ชมชื่น. (2522). โครงสร้างสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปภาณี จิตวัฒนา. (2523). สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ. (2520). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไพบูลย์ ช่างเรียน. (2516). สารานุกรมทางสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา.
- ไพรัตน์ พงศ์พานิชย์. (2549, กรกฎาคม 22). โลฟ & เทคโนโลยีโลกกับประเทศไทย ในวันที่เปลี่ยนแปลงด้วยมือถือ. มติชนรายวัน. หน้า 17.
- รัชนีกร เศรษฐ. (2528). สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- เลนส์กี, เกอร์ฮาร์ด เอมมานูเอล. (2526). มนุษย์กับสังคม : ความรู้เบื้องต้นตามแนวสังคมวิทยา
มหภาค. (แปลจาก Human societies : A macrolevel introduction to sociology โดย
ยูท สักดีเคชยนต์. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วราคม ที่สุกะ. (2526). ความคิดทางสังคมและทฤษฎีทางสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร :
สร้างสรรค์.
- สนิท สมัครการ. (2525). การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม.
กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
ศาสตร์ร่วมกับ โอเดียนสโตร์.
- สหภาพโทรคมนาคม (ไอ ที ยู). (2548, กันยายน 9). ไทยโพสต์, หน้า 5.

(ตัวอย่าง)

สุชุม นवलสกุล, วิทยา นภาศิริกุล และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ. (2523). การเมืองการปกครองไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อนุমানราชชน, พระยา. (2515). วัฒนธรรมเบื้องต้น. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.

อานนท์ อภาภิรม. (2535). สังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : crijrbmpk.

อุทัย หิรัญโต. (2519). สังคมวิทยาประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนส โตร์.

Social Change. (1982). Los Banos : Faculty of Social Sciences. The University of the Philippines at Los Banos.

ข้อสังเกตและข้อบกพร่อง

ในการจัดทำ “สาระครบบท” สำหรับเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนนั้น ต้องไม่ลืมว่า “แผนบริหารการสอนประจำบท” มีความสำคัญในระดับที่เสมอเหมือนเข็มทิศแนวทาง กรอบ และแนวปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนแต่ละบทให้บรรลุผล บังเกิดผลดีต่อผู้เรียน ต่อผู้สนใจ และสร้างความภาคภูมิใจให้กับผู้สอน ดังนั้นแผนบริหารการสอนประจำบทจึงมีความสำคัญยิ่งที่จะต้องตั้งใจจัดทำขึ้นด้วยความรอบคอบ ซึ่งบ่อยครั้งจากการที่ได้มีโอกาสช่วยปรับแก้ผลงานทางวิชาการเป็นเบื้องต้นให้กับอาจารย์หลายท่านก็ได้พบกับ “ข้อสังเกตและข้อบกพร่อง” ที่เกี่ยวกับความพลั้งเผลอ จุดอ่อน ปัญหา ฯลฯ นานัปการที่ผู้ริเริ่มทำผลงานทางวิชาการควรได้รับรู้รับทราบไว้สำหรับเป็นข้อเตือนใจในการเขียนหรือร่างผลงานทางวิชาการ ดังนี้

1. ส่วนประกอบเบื้องต้น

ส่วนประกอบตอนต้นหรือส่วนนำเรื่องในเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนที่มักพบข้อบกพร่อง จุดอ่อน ปัญหา ฯลฯ อย่างค่อนข้างหลากหลายซึ่งได้แก่

1.1 เนื้อหาหรือหัวข้อเนื้อหาประจำบท ในการเขียน เรียบเรียง หรือแจกแจงหัวข้อเนื้อหาประจำบท ถือเป็นส่วนเริ่มต้นที่สำคัญยิ่ง เพราะหากมีข้อตกหล่นผิดพลาดเกิดขึ้นแล้วย่อมส่งผลกระทบต่อเชื่อมโยงไปยังหัวข้อเนื้อหาอื่น ๆ ของแผนบริหารการสอนประจำบทนั้น ๆ และความเสียหายย่อมจะเกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนหรือผู้สนใจที่จะศึกษาค้นคว้าอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ตัวอย่างเช่น

1.1.1 หัวข้อเนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบท มีลำดับไม่ตรงกับหัวข้อเนื้อหาที่เป็นคำอธิบายภายในเล่ม ข้อบกพร่องกรณีนี้พบได้ค่อนข้างง่าย เพราะหัวข้อเนื้อหาอยู่ในตอนต้น ๆ ของแผนบริหารการสอนประจำบทที่ต้องผ่านตาก่อนส่วนอื่น ๆ จึงให้เห็นถึงความไม่รอบคอบ จึงต้องตรวจสอบการจัดลำดับให้ตรงกัน

1.1.2 หัวข้อเนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบท มีคำหรือข้อความที่ไม่ตรงกับหัวข้อเนื้อหาภายในเล่ม แม้คำอธิบายเนื้อหาภายในเล่มยังคงตรงตามประเด็นก็ตาม แต่ก็ได้แสดงออกถึงความไม่คงเส้นคงวาของผู้จัดทำผลงาน จึงควรพิจารณาอย่างระมัดระวังยิ่ง

1.1.3 หัวข้อเนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบท มีสาระสำคัญที่ไม่ตรงกับคำอธิบายเนื้อหาภายในเล่ม แม้คำหรือข้อความในแผนบริหารการสอนประจำบทกับในเล่มจะ

ตรงกันก็ตาม แต่เมื่ออ่านคำอธิบายเนื้อหาภายในเล่มกลับพบว่าเบี่ยงเบนประเด็นออกนอกกรอบเนื้อหา จึงควรปรับแก้ให้ตรงตามกัน

1.1.4 หัวข้อเนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบท มีการจัดเรียงลำดับที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของเนื้อหาวิชาในเรื่องนั้น ๆ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายเนื้อหาของแต่ละหัวข้อภายในเล่มแล้วล้วนขาดความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างเนื้อหาหนึ่งกับคำอธิบายเนื้อหาถัดไป กรณีนี้แก้ไขได้ด้วยการสลับหัวข้อเนื้อหาและคำอธิบายเนื้อหาให้ถูกต้องเหมาะสม

1.1.5 หัวข้อเนื้อหาและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมในแผนบริหารการสอนประจำบท ไม่สอดคล้องกัน ปกติวัตถุประสงค์จะเป็นข้อความที่กำหนดพฤติกรรมต่าง ๆ ตามความต้องการ ขณะเดียวกันเนื้อหาที่ต้องสอดรับสนับสนุนให้บรรลุพฤติกรรมดังกล่าวนั้น ดังนั้นการกำหนดหัวข้อเนื้อหาและหัวข้อวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมภายในแผนบริหารการสอนประจำบทเดียวกันจึงต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันเสมอ

1.2 วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม (behavioral objective) คือ การกำหนดจุดประสงค์ของการเรียนรู้ในรูปของพฤติกรรมที่สามารถสังเกต ตรวจสอบ หรือวัดค่าได้อย่างถูกต้อง ชัดเจน และเจาะจง ซึ่งแตกต่างจากการเขียนวัตถุประสงค์ทั่วไปใน “แผนบริหารการสอนประจำวิชา” ข้อสังเกตและข้อบกพร่องที่มักพบได้บ่อยในการเขียนวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม คือ

1.2.1 หัวข้อวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม ไม่สอดคล้องกับหัวข้อเนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบทเดียวกัน จึงต้องปรับแก้ให้คล้อยตามกัน โดยปรับที่หัวข้อเนื้อหาหรือปรับที่หัวข้อวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม หรือปรับทั้งสองแห่งให้รองรับซึ่งกันและกันตามที่ได้แจกแจงไว้แล้วในข้อ 1.1.5

1.2.2 ระบุพฤติกรรมที่ไม่ชัดเจน หมายถึง การกำหนดพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกต ตรวจสอบ หรือวัดค่าได้แน่นอน เช่น เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ มีความเข้าใจ หรือมีเจตคติที่ดี เป็นต้น แต่พฤติกรรมที่ควรระบุ ได้แก่ บอกเล่า อธิบาย แจกแจง เปรียบเทียบ ตีความ เลือกรูป แสดง รวบรวม จัดหมวดหมู่ จำแนก บ่งชี้ อ้างถึง โต้แย้ง ยกตัวอย่าง ประเมินตัดสินใจ วิเคราะห์ สังเคราะห์...ได้ ฯลฯ

1.2.3 ไม่เรียงลำดับพฤติกรรมอย่างสอดคล้องกับพัฒนาการเรียนรู้ที่ควรจะเป็น ตัวอย่างเช่น บอกเล่า อธิบาย แสดง...ได้ ควรจะมีลำดับที่มาก่อนพฤติกรรมที่ทำตาม ปฏิบัติ สาธิต ทดลอง...ได้ เป็นต้น บ่อยครั้งที่พบว่าผู้ทำผลงานทางวิชาการบางคนกำหนดพฤติกรรมขั้นสูงไปไว้ลำดับก่อนพฤติกรรมขั้นพื้นฐาน

1.2.4 เขียนพฤติกรรมได้ถูกต้อง แต่ใช้คำที่แสดงพฤติกรรมซ้ำซาก ผู้ทำผลงานบางคนใช้คำว่า “บอกและอธิบาย” เกือบทุกข้อและเกือบทุกบท จึงควรเลือกใช้คำอื่น ๆ ที่กำหนดพฤติกรรมอย่างหลากหลาย แต่ตรงตามความต้องการและมีลำดับพฤติกรรมที่สอดคล้องกับพัฒนาการเรียนตามขั้นตอน ดังตัวอย่างในข้อ 1.2.2 และ 1.2.3 เป็นต้น

1.2.5 ไม่ระบุพฤติกรรมที่ล้นเกิน ซึ่งไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนได้จริง จนมีลักษณะเป็น “พฤติกรรมเพื่อฝัน” ที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เป็นต้นว่า เนื้อหาวิชาต้องการให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขั้นพื้นฐาน ไปก่อน “บอก ระบุ จำแนก อธิบาย...ได้” แต่วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมกลับเขียนไว้ว่า “วิเคราะห์แผน จินตนาการ สร้างสรรค์ ออกแบบ...ได้”

1.3 วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีสอน คือ วิธีการ เทคนิค หรือรูปแบบต่าง ๆ ที่ผู้สอนเลือกใช้ เพื่อช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้หรือมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นไปตามที่ต้องการอย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมและหัวข้อเนื้อหาที่ได้กำหนดกรอบไว้ ส่วนกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นเป็นวิธีการหรือรูปแบบของการกระทำหรือเป็นการประพฤติปฏิบัติของผู้เรียนหรือผู้สอน หรือพฤติกรรมของผู้สอนและผู้เรียนร่วมกัน เพื่อให้บรรลุผลตามวิธีสอนนั้น ๆ ข้อสังเกตและข้อบกพร่องที่มักพบเสมอ ได้แก่

1.3.1 เลือกวิธีสอนโดยไม่สอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม ตัวอย่างเช่น ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงความหมาย ความสำคัญ และประวัติความเป็นมา โดยเน้นพฤติกรรมที่ควรจะเป็นไปได้ คือ บอก เล่า หรืออธิบาย...ได้ แต่กลับไปเลือกวิธีสอนแบบสี่ขั้นหรือวิธีสอนแบบสาริต เป็นต้น

1.3.2 เลือกวิธีสอนโดยไม่เข้าใจถึงขั้นตอนและวิธีการที่แท้จริง เช่น เลือกวิธีสอนแบบทดลอง โดยที่คิดว่าเมื่อถึงเวลาสอนก็เพียงแต่แจกคู่มือการทดลอง บทปฏิบัติการ หรือใบงานแล้วให้ผู้เรียนลงมือทดลองตามที่ได้เรียบเรียงไว้ในเอกสารดังกล่าว นั้น ซึ่งวิธีสอนแบบทดลองนั้นมีขั้นตอนมากมายและต้องผ่านไปทีละขั้นตอนจึงจะได้ผล เป็นต้น

1.3.3 เลือกวิธีสอนโดยไม่พิจารณาถึงเนื้อหาและเวลาที่มีอยู่ เป็นต้นว่า ในแผนบริหารการสอนประจำบทหรือแผนการจัดการเรียนรู้ในเรื่องนั้นมีเวลาสอนทั้งหมดแค่ 2 ชั่วโมงหรือ 2 คาบ แต่ผู้สอนเห็นว่าสมควรเลือกวิธีสอนแบบสี่ขั้นหรือวิธีสอนแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งไม่น่าจะเสร็จสิ้นได้ทันภายในเวลา 2 คาบ อาจต้องขยายเวลายาวนานออกไปเป็น 4-6 คาบ กรณีนี้จะทำอย่างไร

1.3.4 กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยไม่พิจารณาถึงความหลากหลาย และต่อเนื่อง ทำนองว่าผู้สอนกำหนดกิจกรรมไว้คร่าว ๆ เริ่มจากผู้สอนบรรยายเพื่อนำเข้าสู่บทเรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนอภิปรายและซักถาม จากนั้นจึงพากันเดินทางเข้าไปในชุมชนซึ่งอยู่ห่างจาก สถานศึกษา 2 กิโลเมตร เพื่อชมการสาธิตทำปุ๋ยน้ำชีวภาพจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดลองทำและซักถามปัญหาต่าง ๆ ได้ จากนั้นจึงเดินทางกลับเข้าชั้นเรียน เพื่อให้ตัวแทน แต่ละกลุ่มนำเสนอรายงานหน้าชั้นเรียน มีการอภิปราย ซักถาม และสรุปปิดท้ายโดยผู้สอน ถามว่า กิจกรรมตามขั้นตอนทั้งหมดนี้มีเวลาสอนเพียง 4 ชั่วโมงจะเป็นไปได้หรือไม่

1.3.5 กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยไม่คำนึงถึงความจำเป็นที่ต้องทำ ในสถาบันอุดมศึกษามีอาจารย์จำนวนไม่น้อยที่ชอบใช้ “กิจกรรมกลุ่ม” ทั้งนี้ก็เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนกล้าแสดงออกและถือเป็นการสำคัญในการจัดกิจกรรมโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จึงมักเริ่มต้นชั่วโมงสอนด้วยการแบ่งกลุ่มผู้เรียน กลุ่มละ 3-5 คน แต่ละกลุ่มเลือกประธานและ เลขานุการประจำกลุ่ม ติดตามด้วยการอภิปรายแสดงความคิดเห็นของสมาชิกทุกคน เลขานุการของ กลุ่มทำหน้าที่สรุปและจดบันทึก ปิดท้ายด้วยประธานและเลขานุการของกลุ่มนำเสนอหน้าชั้นเรียน ซึ่งดูที่จะยึดเยื้อค่อนข้างมาก โดยที่เนื้อหาบางหัวข้อควรกำหนดให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าด้วย ตนเอง จากนั้นจึงนำมาอภิปรายร่วมกันในชั้นเรียนก็จะช่วยประหยัดเวลาและลดภาระความยุ่งยาก ลงได้มาก

1.4 สื่อการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอนอาจเป็นวัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ รวมทั้งกิจกรรมบางลักษณะ เช่น นิทรรศการและสาธิต เป็นต้น สื่อมีผลต่อการเรียนการสอนใน สองทางด้วยกัน กล่าวคือ สื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการเรียนการสอน โดยช่วย ให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี รวดเร็ว และประหยัดเวลา เพราะเป็นรูปธรรมที่เข้าใจได้ง่ายกว่า และในทางที่ สองสื่อช่วยให้เกิดผลการเรียนรู้ถูกต้องและแม่นยำยิ่งขึ้น ปัญหาที่มักพบจากการกำหนดสื่อการ เรียนการสอนในแผนบริหารการสอนประจำบท คือ

1.4.1 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์เชิง พฤติกรรม เช่น วัตถุประสงค์ระบุว่า “ให้นักศึกษาจำแนกประเภท ชนิด และลักษณะเฉพาะของ พืชผักสวนครัวได้” แต่สื่อการเรียนการสอนกลับเลือกใช้ “แผนภูมิแสดงการจำแนกประเภท ชนิด และลักษณะเฉพาะของพืชผักสวนครัว” ซึ่งพิจารณาแล้วไม่น่าจะบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในทาง กลับกันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียี่สื่อที่แสดงให้เห็นรูปร่าง ลักษณะ และสีสันทของพืชผักสวนครัวอัน ได้แก่ ภาพพลิก ภาพถ่าย ภาพนิ่ง หรือของจริง เป็นต้น

1.4.2 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับเนื้อหา อาทิ เนื้อหาระบุว่า “ประวัติความเป็นมาของหุ่นกระบอก” แต่ในแผนบริหารการสอนประจำบทได้กำหนดให้เป็น “ตัวอย่างหุ่นกระบอกรุ่นต่าง ๆ” ก็คงจะไม่บรรลุเนื้อหาที่ได้แจกแจงไว้ ซึ่งในความเป็นจริงเพียงเลือกใช้สื่อที่เป็นเอกสารหรือแถบบันทึกเสียงการบอกเล่าประวัติความเป็นมาของหุ่นกระบอก จาก การบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้เชี่ยวชาญก็น่าจะได้ผลดีกว่า

1.4.3 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอน ตัวอย่างเช่น ผู้สอนกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยให้ผู้เรียนต้องสาธิตเกี่ยวกับการทดลองปฏิบัติการในเรื่องหนึ่ง แต่กำหนดสื่อเป็น “บทปฏิบัติการ” เพียงอย่างเดียว ซึ่งความเป็นจริง จำเป็นต้องมีสื่อจำพวกวัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการทดลอง เป็นต้น

1.4.4 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับการวัดผลและประเมินผล เป็นต้นว่า แผนบริหารการสอนประจำบทได้เตรียมวิธีการวัดผลไว้หลายวิธีด้วยกัน แต่หนึ่งในนั้นคือ “วัดผลโดยการทำแบบทดสอบจากคำถามทบทวน” ขณะนั้นลืมใส่เอกสารประกอบการสอนหรือเอกสารคำสอนไว้ในรายการสื่อ ด้วยเหตุนี้วิธีการวัดผลตามที่ระบุไว้จึงไม่น่าจะเป็นไปได้

1.4.5 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติ เช่น ในแผนบริหารการสอนประจำบทได้จัดให้มีวิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนสู่ “การปฏิบัติการทดลอง” ดังนั้นจึงต้องกำหนดสื่อให้ครบถ้วนทั้งใบงานหรือบทปฏิบัติการ วัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ และอาจารย์ไปถึงห้องปฏิบัติการด้วย

หมายเหตุ : สำหรับอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษายุคปัจจุบัน การขอรับการพิจารณาเพื่อกำหนดตำแหน่งทางวิชาการจำเป็นต้องมี “ผลการสอน” จากชั่วโมงสอนประจำวิชาใดวิชาหนึ่ง พร้อมด้วยเอกสารประกอบการสอนหรือเอกสารคำสอนที่ได้ใช้ประกอบการสอนมาแล้ว โดยผ่านการประเมินการสอนจากคณะกรรมการพิจารณากำหนดตำแหน่งทางวิชาการตามเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในข้อบังคับของสภาสถาบันราชภัฏ (หมวดที่ 1 ข้อ 5.1.2 และ 5.2.2 จาก “หลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ พ.ศ. 2550” คู่มือที่ 1 หน้า 12-14)

2. ส่วนประกอบตอนท้าย

ส่วนประกอบตอนท้ายหรือส่วนเสริมเนื้อหาในเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนมักพบข้อสังเกต ข้อบกพร่อง และปัญหาต่าง ๆ ดังนี้

2.1 สรุปหรือบทสรุป การเขียนสรุปท้ายบทเป็นการย่อความจากส่วนที่เป็นเนื้อหาทั้งหมดให้เหลือเพียงสาระสำคัญ ช่วยให้เข้าใจภาพรวมของเนื้อหาประจำบท แต่ไม่เน้นถึงรายละเอียด การเขียนสรุปต้องสั้น ง่าย และได้ใจความ จึงนิยมใช้คำไชรหัส คำไขปัญหา หรือคำสำคัญที่อ่านแล้วสะดุดใจ หรือเลือกใช้คำหรือข้อความที่อยู่ในกระแสนิยมตามยุคสมัย ซึ่งข้อสังเกตหรือข้อบกพร่องที่มักพบได้บ่อย คือ

2.1.1 สรุปสั้นหรือยาวเกินไป เอกสารผลงานทางวิชาการส่วนใหญ่มีสรุปในตอนท้ายบท บางคนอาจสรุปสั้นเกินไปเพียง 2-3 บรรทัด ซึ่งไม่อาจครอบคลุมประเด็นหรือใจความสำคัญได้ครบถ้วน เช่น ประเด็นสำคัญในเรื่องนั้นหรือบทนั้นมีอยู่ 5 ประเด็น แต่เร่งสรุปรวบรัดเกินไปจึงเก็บได้เฉพาะประเด็นตอนหัวและตอนท้ายเป็นหลัก จึงขาดสาระที่เป็นใจความสำคัญไปอย่างน่าเสียดาย

กรณีสรุปยาวเกินไปมักมีลักษณะเป็นการย่อเรื่องให้สั้นลงแต่ยังคงเก็บรักษาองค์ประกอบย่อยหรือบางตัวอย่างเอาไว้ ซึ่งปรากฏเป็นหัวข้อย่อย ๆ อยู่เหมือนเดิม เพียงแต่ตัดรายละเอียดที่เป็นส่วนขยายออกไป การสรุปจึงยังคงยืดยาวเกินจำเป็น บางคนสรุปเต็มหน้ากระดาษ (25-30 บรรทัด) บางคนสรุปยาวถึงสองหน้าหรือกว่านั้น

2.1.2 สรุปไม่ตรงประเด็น ซึ่งเกิดขึ้นได้จาก 2 กรณี คือ กรณีแรกใช้เนื้อหาส่วนต้น ๆ และส่วนท้าย ๆ มาแสดงคล้ายกับมี “หัวกับหาง” ลำตัวส่วนใหญ่ถูกตัดทิ้งไปจึงสรุปไม่ครบประเด็น กรณีที่สองเข้าทำนองย่อเรื่องที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน โดยไม่ผูกพันโดยตรงกับเนื้อหาสาระหลัก ๆ ของเรื่องหรือบทนั้น ๆ จึงอาจกลายเป็น “นิทานคนละเรื่องที่คล้าย ๆ กัน”

2.1.3 สรุปโดยไม่มีคำสำคัญ “คำสำคัญ” ได้แก่ คำไชรหัส คำไขปัญหา คำชี้ประเด็น ฯลฯ ตัวอย่างเช่น คำสรุปเขียนไว้ว่า “มีนักศึกษาหญิงร้อยละ 75 และมีนักศึกษาชายอีกร้อยละ 25” ซึ่งการสรุปในทำนองนี้เป็นการย่อหรือลดจำนวนคำหรือข้อความให้น้อยลง โดยละเลยคำสำคัญไปอย่างสิ้นเชิง แต่การสรุปที่ดีมักใช้ข้อความว่า “ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาหญิง” เป็นต้น

2.1.4 สรุปโดยยกประเด็นเป็นรายชื่อ มีลักษณะการสรุปคล้าย ๆ กับการเขียนหรือเรียบเรียงเนื้อหาที่ยกเอาแต่ส่วนที่เป็น “หัวข้อหลัก หัวข้อรอง หรือหัวข้อย่อย” มาใส่ไว้เกือบทั้งหมด และตัดเอาส่วนที่เป็นรายละเอียด ส่วนขยายเนื้อหา หรือส่วนที่เป็นตัวอย่างออกไปเท่านั้น

ซึ่งเป็นการสรุปที่ค้อยคุณค่าอย่างยิ่ง เพราะไม่สามารถทำให้เนื้อหาทั้งหมดสั้นลง กะทัดรัด มีจุดเด่น และไม่อาจดึงดูความสนใจได้ดีเท่าที่ควร

2.1.5 สรุปคล้าย ๆ การต่อเรื่องหรือขยายเรื่อง จัดเป็นการแสดงสาระสำคัญของเรื่องหรือบทถัดไป ทำนองเดียวกับการแสดงตัวอย่างละครหรือภาพยนตร์ตอนถัดไปที่จะนำเสนอหรือเตรียมสร้างขึ้นมาในอนาคต จุดที่ชี้ให้เห็นตัวแบบได้ชัดก็คือ ในการสรุปจะบอกถึงสิ่งที่จะมีหรือสิ่งที่จะทำต่อไปในอนาคตเอาไว้ด้วย

2.2 คำถามทบทวนหรือแบบฝึกหัดประจำบท ถือเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือในการวัดผลและประเมินผลที่ได้ถูกกำหนดไว้แต่แรก โดยที่ไม่ต้องระบุอย่างเป็นทางการว่าเป็นเครื่องมือวัดผล ปัญหาข้อบกพร่องของการสร้างสรรค์คำถามทบทวน คือ

2.2.1 เน้นความจำมากเกินไป เอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอน รวมถึงหนังสือ ตำรา และเอกสารอื่น ๆ คำถามทบทวนหรือแบบฝึกหัดประจำบทส่วนใหญ่เป็นการวัดความจำว่า ผู้เรียนสามารถจดจำเกี่ยวกับข้อมูล ข้อเท็จจริง ตัวเลข ทฤษฎี หัวข้อหลัก หัวข้อรอง หัวข้อย่อย สูตรต่าง ๆ ฯลฯ ได้มากน้อยเพียงใด คือ การจดจำในสิ่งที่ผู้สอนพูดหรืออธิบาย หรือการจดจำสาระสำคัญในเอกสารต่าง ๆ ซึ่งผิดหลักการสำคัญของการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จึงควรสลับให้มีคำถามความคิดเห็น ข้อสังเกต เปรียบเทียบ วิจักษ์ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ฯลฯ

2.2.2 มีคำถามจำนวนน้อยหรือมากเกินไป ปกติควรมีคำถามทบทวนประจำบทประมาณ 10-20 ข้อ หรือจัดทำเป็นคำถามหรือแบบฝึกหัดท้ายเล่มเพียงครั้งเดียวสำหรับเอกสารอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอน ส่วนจำนวนคำถามที่เหมาะสมจริง ๆ นั้นควรพิจารณาถึงจำนวนหัวข้อเนื้อหา จำนวนหัวข้อวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม รวมทั้งแนวคิดของผู้สอนที่ต้องการให้ผู้เรียนใฝ่ใจที่จะเรียนรู้เหตุการณ์ไปพร้อมกันเพียงใด ซึ่งสามารถโยงคำถามจากสาระสำคัญในเนื้อหาไปสู่เหตุการณ์ปัจจุบัน แต่จำนวนที่เหมาะสมควรอยู่ระหว่าง 10-20 ข้อ

2.2.3 เน้นคำถามที่เป็นอรรถนัยหรือปรนัยเพียงอย่างเดียว แน่นนอนว่าบางบทเรียนอาจเหมาะที่จะใช้คำถามอรรถนัยเพียงอย่างเดียว บางบทเรียนควรใช้คำถามปรนัยล้วน ๆ หรือเนื้อหาหลักในบาง “หัวเรื่องหรือบทที่” อาจมีเหตุผลที่ดีในการเลือกคละคำถามทั้งสองแบบ คำถามอรรถนัยมีจุดเน้นที่ดีคือฝึกการเขียนเพื่อสื่อความหมาย ขณะเดียวกันยังสามารถเน้นเกี่ยวกับความคิดเห็น ความคิดรวบยอด ความคิดสร้างสรรค์ การจินตนาการ การเปรียบเทียบ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ ฯลฯ ขณะที่คำถามปรนัยอาจเน้นความจำ การจำแนก ทฤษฎี ข้อมูล ข้อเท็จจริง ตัวเลข สูตรต่าง ๆ ได้ดี การคละคำถามก็ช่วยให้เกิดความหลากหลายและครอบคลุมสาระสำคัญได้ครบถ้วนมากกว่า

2.2.4 ตั้งคำถามที่เข้าใจยาก เช่น ตั้งคำถามสั้นจนเกินไป โดยเฉพาะคำถาม อัดแน่นที่สั้นหรือห้วนมากอาจทำให้ไม่เข้าใจ โจทย์หรือดี โจทย์ไม่แตก ขณะที่คำถามค่อนข้างยาวอาจ มีคำหรือข้อความขยาย มีข้อเปรียบเทียบ หรือมีสาระสำคัญมากกว่า 1 ประเด็น จนผู้เรียนตัดสินใจไม่ได้ ว่าควรเน้นคำตอบในแง่มุมใด หรือเป็นคำถามที่มีลักษณะวกวน คือ มีเกริ่นนำ มีข้อเปรียบเทียบ หรือมีตัวอย่างประกอบมากมาย ผู้เรียนอาจเกิดความสับสนขึ้นได้ คำถามสั้นเกินไปอาจแก้ไขด้วยการยกตัวอย่างประกอบ คำถามที่ยาวเกินไปอาจตัดคำขยาย ข้อเปรียบเทียบ หรือรายละเอียดให้ เหลือแค่แก่นชัดเพียงประเด็นเดียว ส่วนคำถามวกวนควรแก้ปัญหาด้วยการฝึกเรียบเรียงรูปประโยคให้ ถูกหลักไวยากรณ์ เป็นต้น

2.2.5 มีคำถามนอกประเด็น ลักษณะคำถามนอกประเด็นหรือออกนอกเรื่อง บางครั้งอาจเกิดจากเจตนาที่ดีของผู้สอนที่ต้องการให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจนมีความรอบรู้ กว้างขวาง ซึ่งผู้เรียนจำเป็นต้องใช้เวลาตอบคำถามค่อนข้างยาวนาน ทางออกประการหนึ่งคือผู้สอน ควรได้เชื่อมโยงนำทางไว้ให้เป็นแนวทางเบื้องต้นบ้างพอสมควร การมีคำถามนอกประเด็นปะปน อยู่จำนวนมากย่อมทำให้ผู้เรียนสิ้นเปลืองเวลาเกินความจำเป็น แต่ที่สำคัญก็คืออาจเป็นเหตุให้ สูญเสีย “จุดยืน” ของคำว่า คำถามทบทวน คำถามประจำบท หรือแบบฝึกหัดประจำบทไปอย่างน่า เสียดาย จนถึงขั้น “หลงประเด็น” ได้

2.3 เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม ทั้งการเขียนเอกสารอ้างอิงประจำบทและการ เขียนบรรณานุกรมท้ายเล่มนั้นมีรูปแบบเหมือนกันทุกประการ เพียงแต่เมื่อเลือกใช้รูปแบบใด รูปแบบหนึ่งแล้วต้องยึดรูปแบบนั้น ๆ ตลอดไป ซึ่งเรื่องนี้สำคัญมาก เพราะผู้ทำผลงานทางวิชาการ บางคนได้ลงรายการในเอกสารอ้างอิงประจำบทและบรรณานุกรมท้ายเล่ม โดยมีมากกว่า 1 รูปแบบ ซึ่งเกณฑ์มาตรฐานการทำผลงานทางวิชาการถือเป็นข้อบกพร่องร้ายแรงในเรื่องของความคงเส้น คงวาและความน่าเชื่อถือ ข้อสังเกตและข้อบกพร่องที่พบได้ง่ายในการลงรายการเอกสารอ้างอิงและ บรรณานุกรม คือ

2.3.1 การใช้จริงกรณีเอกสารอ้างอิง ข้อกำหนดสำคัญในการใช้คำว่า “เอกสารอ้างอิง” ก็คือการใช้อ้างอิงจริง ๆ ข้อบกพร่องที่มักพบได้ง่ายและบ่อยที่สุดคือ มีการอ้างอิง แบบ (นาม, ปี, เลขหน้า) แบบ (นาม, ปี) และแบบเชิงอรรถ (foot note) ที่ขบถล่างของหน้ากระดาษ ทั้งการอ้างอิงในเนื้อหา การอ้างอิงภาพประกอบ การอ้างอิงตารางข้อมูล ฯลฯ ทุก ๆ แห่งภายในบท นั้น ๆ ต้องปรากฏมีการลงรายการในหน้าเอกสารอ้างอิงครบถ้วน จะขาดหรือเกินไปบ้างไม่ได้โดย เด็ดขาด

2.3.2 การใช้จริงกรณีบรรณานุกรม ปกติมักวางบรรณานุกรมไว้ท้ายเล่ม และถือเป็นบทหรือส่วนสุดท้ายของสาระสำคัญในภาคปกติ ส่วนที่มีต่อจากนี้ไปจัดเป็นหน้าพิเศษที่เรียกว่า “ภาคผนวก” ข้อผิดพลาดที่มักพบได้บ่อย ๆ คือ การอ้างอิงทุกแบบและทุกแห่งต้องลงรายการในบรรณานุกรมครบถ้วนเป็นประการแรก ประการที่สองคือส่วนที่เป็นความแตกต่างระหว่างเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมก็คือ รายการที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงทั้งหมดต้องถูกใช้เพื่อการอ้างอิงโดยเฉพาะ ขณะที่ในบรรณานุกรมนั้นมีทั้งสองลักษณะคือ ส่วนที่ใช้อ้างอิงจริงทุกรายการ ทุกแห่ง และครบทุกบท แปลงาย ๆ ว่าทุก ๆ รายการในเอกสารอ้างอิงจากทุกบทต้องปรากฏในบรรณานุกรมครบถ้วน แต่อีกส่วนหนึ่งถือเป็น “ส่วนเกิน” ซึ่งมีการลงรายการในบรรณานุกรมด้วยนั้นกลับไม่ได้ถูกใช้เพื่อการอ้างอิง แต่เป็นรายการที่ผู้ทำผลงานทางวิชาการใช้ศึกษาเป็นแนวคิดหรือเป็นแนวทางเท่านั้น และไม่ได้ใช้ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงเพื่อการอ้างอิงแต่ประการใด

2.3.3 เขียนเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมไม่ถูกต้องตามรูปแบบ นับเป็นข้อบกพร่องที่พบบ่อยที่สุด ทั้งนี้การเขียนเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมนั้นเขียนเหมือนกันทุกประการ เพียงว่าแต่ละสถาบันหรือหน่วยงานต้นสังกัดอาจมีระเบียบหรือข้อกำหนดที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อยในส่วนปลีกย่อยที่เป็นการลงรายการจากหนังสือทั่วไป หนังสือแปล หนังสือที่จัดทำโดยหน่วยงานราชการ หนังสือชุด-หนังสือรวมเรื่อง หรือเป็นเอกสารประเภทรายงานวิจัย เอกสารการประชุม อบรม และสัมมนา บทความในสารานุกรม บทความในวารสาร บทความในหนังสือพิมพ์ จุลสาร แผ่นพับ การสัมภาษณ์ วัสดุไม่ได้ตีพิมพ์ โสตทัศนวัสดุ และเอกสารออนไลน์ ซึ่งผู้ดำเนินการจัดทำเอกสารผลงานทางวิชาการจะต้องยึดถือตามรูปแบบที่กำหนดอย่างเคร่งครัด

2.3.4 การพิมพ์เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมไม่ถูกต้อง เป็นต้นว่า การเรียงลำดับตามตัวอักษรที่เป็นชื่อผู้แต่ง โดยที่ภาษาไทยเรียงลำดับตั้งแต่ ก-ฮ แล้วต่อด้วยการเรียงภาษาอังกฤษ A-Z หากไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ให้ใช้ชื่อหนังสือ (ชื่อเรื่อง) หรือชื่อบทความ แต่ถ้ายังหาไม่พบอีกและเป็นการลงรายการจากอินเทอร์เน็ต ให้ใช้ชื่อเว็บไซต์แทนได้ ปัญหาที่พบบ่อยมักเป็นกับเอกสารภาษาไทย เพราะนอกจากต้องจัดลำดับตามพยัญชนะตัวแรกแล้วยังต้องลำดับตามสระและวรรณยุกต์ที่มีอยู่มากมายอีกด้วย

2.3.5 เกิดข้อขัดแย้งและข้อผิดพลาดในการลงรายการ ปัญหาที่พบบ่อยคือ พยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ และตัวเลขที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมกับส่วนที่เป็นชื่อ-สกุล ปีที่ผลิตเอกสารนั้น ชื่อเรื่อง ฉบับที่ พิมพ์ครั้งที่ สถานที่พิมพ์ และสำนักพิมพ์ อาจไม่ตรงกับที่อ้างอิงในเนื้อหา ตาราง และภาพ จนทำให้เกิดความไม่แน่ใจว่ารายชื่อต่าง ๆ ในรายการ

เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมนั้น ๆ เป็นรายการเดียวกับที่ได้ใช้อ้างอิงมาแล้วหรือไม่ โดยเฉพาะความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับชื่อ-สกุล และตัวเลขปีที่ผลิต กรณีที่สองคือการลงรายการจากเอกสารออนไลน์ (online) ซึ่งได้แก่ เว็บไซต์ต่าง ๆ จากอินเทอร์เน็ตที่ลงรายการในเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม เพราะต้องลงรายการ “ตัวเลขปี” ถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกคือตัวเลขปีที่ผลิตเอกสาร ปัจจุบันนิยมวางตัวเลขปีที่ผลิตไว้หลังชื่อผู้แต่ง ส่วนครั้งที่ 2 คือตัวเลขปีที่ค้นพบเอกสารหรือบทความชิ้นนี้รวมทั้งระบุถึงเดือนและวันที่ค้นพบหรือ “เข้าถึง (retrieved)” ในอินเทอร์เน็ตเอาไว้ด้วย

2.4 ภาคผนวก ภาคผนวกคือส่วนเพิ่มเติมที่ไม่ได้ข้องเกี่ยวโดยตรงกับเนื้อหาสาระ แต่อาจมีความเกี่ยวข้องทางอ้อมที่ผู้จัดทำผลงานทางวิชาการประสงค์จะให้ผู้ตรวจผลงานหรือ “ผู้อ่าน (reader)” ได้พิจารณาไปด้วย ขณะเดียวกันก็ต้องการให้ผู้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารได้รับรู้รับทราบไปด้วย ได้แก่ หนังสือติดต่อทบทวน หนังสือขอความอนุเคราะห์ช่วยเผยแพร่ผลงานและแบบตอบรับ แบบบันทึกข้อมูล แบบบันทึกพฤติกรรม แบบสอบถาม สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล รายชื่อที่ปรึกษา ตารางข้อมูลดิบหรือตารางวิเคราะห์ข้อมูล ฯลฯ ซึ่งการลงรายการภาคผนวกในเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมมักพบข้อบกพร่อง ดังนี้

2.4.1 ไม่ระบุชื่อหรือหมวดหมู่ของภาคผนวกลงใน “สารบัญ” มีอยู่ไม่น้อยที่ลงรายการในสารบัญแค่เพียง “ภาคผนวก ก ภาคผนวก ข ภาคผนวก ค ฯลฯ” แต่ไม่ได้ระบุชื่อหมวดหมู่ หรือสาระสำคัญว่า ภาคผนวกดังกล่าวนั้นเป็นอะไร จึงเป็นเหตุในเบื้องต้นที่ไม่ชวนให้ติดตามผลงาน ทำนองเดียวกันก็อาจมองได้อีกแง่มุมหนึ่งว่า ผู้จัดทำเอกสารผลงานทางวิชาการรายนี้ขาดความรอบคอบ เป็นการฟ้องตัวเองไปพร้อมกัน ดังนั้นจึงต้องระบุในสารบัญให้ชัดเจนว่าภาคผนวกนั้น ๆ เป็นอะไร เช่น ภาคผนวก ก ภาพการทดลอง ภาคผนวก ข ตารางบันทึกข้อมูล ภาคผนวก ค ตารางวิเคราะห์ข้อมูล ภาคผนวก ง รายชื่อผู้เชี่ยวชาญหรือรายนามที่ปรึกษา

2.4.2 การลงรายการในสารบัญไม่ตรงกับในเล่มเอกสาร กรณีนี้ทำให้เกิดความสับสน เช่น ในสารบัญลงรายการไว้ว่า ภาคผนวก ก ภาพการทดลอง แต่ที่ปรากฏจริงในเล่มพบว่า ภาคผนวก ก รายนามผู้ร่วมโครงการ เป็นต้น ข้อผิดพลาดประการที่สอง คือ เลขหน้าในสารบัญไม่ตรงกับเลขหน้าที่ระบุในเล่ม เพราะเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า “ไปค้น หรือกระดาษค้น” นั้นไม่ต้องนับหน้า โดยเฉพาะกระดาษขนาด A4 ทั้งหน้าแต่มีข้อความว่า “บรรณานุกรม” หรือ “ภาคผนวก ก ภาพการทดลอง” เป็นอักษรตัวโต ๆ อยู่กลางหน้ากระดาษเพียงเท่านั้น ซึ่งไม่ได้ลงเลขหน้ากำกับจึงคิดว่าไม่มีการนับหน้า ด้วยเหตุนี้ผลงานของหลายคนมักปรากฏข้อบกพร่องทำนองนี้ตั้งแต่หน้าบรรณานุกรมเป็นต้นไป

2.4.3 ภาคผนวกมีมากเกินไป โดยเฉพาผลงานทางวิชาการในสาขาวิชา ครุศาสตร์หรือศึกษาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งนิยมใส่ภาคผนวกจำนวนมาก ตามจำนวนชิ้นงานที่ใช้ประโยชน์จริง ตัวอย่างเช่น มีการเผยแพร่เอกสารผลงานทางวิชาการ ดังกล่าวไปยังหน่วยงานต่าง ๆ จำนวน 10 แห่ง จึงแสดงหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการรับ เอกสารเพื่อเผยแพร่ ร่วมกับหนังสือตอบรับจากหน่วยงานนั้น ๆ อีก 10 ฉบับ รวมแล้วกลายเป็น ภาคผนวกจำนวน 20 หน้า ความจริงลงในภาคผนวกแค่เพียง 3 หน้า ในฐานะตัวแทนหรือตัวอย่างก็ พอแล้ว คือ ตัวอย่างหนังสือขอความอนุเคราะห์ หนังสือตอบรับ และตารางแสดงรายชื่อบุคคลหรือ รายชื่อสถานที่อีก 1 หน้า ผลงานทางวิชาการบางเล่มนำแบบบันทึกคะแนนสอบย่อยของนักศึกษา ทุกคนทุกครั้ง แบบบันทึกพฤติกรรมกรปฏิบัติงานของผู้เรียน ฯลฯ ลงในภาคผนวกจนหมดตาม จำนวนที่ใช้จริง จึงกลายเป็นรกโดยใช้เหตุ

2.4.4 ภาคผนวกบางชื่อหรือบางหมวดไม่ได้เกี่ยวข้องกับทั้งโดยทางตรงและ ทางอ้อม แต่ก็นำลงในภาคผนวกเพิ่มเติมอีกจำนวนมาก นอกจากทำให้รู้สึกว่ารกรุงรังและเอกสาร ผลงานมีความหนาหรือมีจำนวนหน้ามากเกินไปจนจำเป็นแล้ว ส่วนใหญ่ยังเป็นผลการวิจัย การ รายงานผล หรือการประเมิน โครงการทางด้านการศึกษา ซึ่งนิยมลงรายการในภาคผนวกจำนวนมาก จนดูเหมือนหนึ่งว่าขาดความพินิจพิจารณาอย่างรอบคอบ ทำให้เจตนาดีกลับถูกมองในแง่ร้ายว่า ต้องการให้ออกสารผลงานมีขนาดเล็มโต ๆ ผลงานหลายรายมีความหนามากกว่า 300 หน้า แต่ กลายเป็นภาคผนวกเสียเกินครึ่ง คุณภาพของผลงานทางวิชาการจึงดูด้อยค่าหรือไร้คุณค่าโดยสิ้นเชิง

2.4.5 ลืมลงเลขหน้าในภาคผนวก ได้แก่ ภาคผนวกประเภทที่ต้องนำสำเนา หรือเอกสารชิ้นงานตัวจริงมาแสดงในภาคผนวก เช่น หนังสือขอความอนุเคราะห์และหนังสือ ตอบรับ แบบบันทึกข้อมูลจากการทดลองรายวัน แบบบันทึกคะแนนสอบย่อยทุกครั้งของผู้เรียนทุก คน แบบประเมินผลสัมฤทธิ์ ฯลฯ ซึ่งหนังสือและแบบฟอร์มต่าง ๆ เหล่านี้ไม่มีเลขหน้ากำกับ ตั้งแต่แรก หรือเอกสารเป็นชุดก็จะมีเฉพาะเลขหน้า 1-3 เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจระบุเลขหน้าลงในสารบัญได้ และโดยภาพรวมก็ไม่อาจบอกได้ว่าหนังสือ ตำรา เอกสาร ฯลฯ เล่มนี้ฉบับนี้มีความ หนาที่หน้า ทางออกง่าย ๆ ก็คือใส่เลขหน้าต่อเนื่องให้กับเอกสารชิ้นงานในภาคผนวกจนครบ ทุกหน้า

การจัดทำสารบัญสำหรับเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนนั้นมีส่วนประกอบที่พิเศษแตกต่างไปจากเอกสารผลงานทางวิชาการประเภทอื่น ๆ ตรงที่มีส่วนประกอบ ตอนต้น ได้แก่ เนื้อหาหรือหัวข้อเนื้อหา วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนรู้

การสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผล และความนำ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็น ส่วนประกอบตามลำดับที่รวมกันอยู่ใน “แผนบริหารการสอนประจำบท” โดยที่ทุกส่วนประกอบ จะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จึงจะทำให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมี ขั้นตอน มีความมุ่งหมายชัดเจน เน้นพฤติกรรมผู้เรียนเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันส่วนประกอบพิเศษ ยังมีเพิ่มเติมในส่วนประกอบตอนท้าย ได้แก่ สรุปรหรือบทสรุป คำถามทบทวนหรือแบบฝึกหัด ประจำบท เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม ภาคผนวก และอื่น ๆ ในบทที่ 5 นี้ได้แสดงตัวอย่าง “สาระครบบท” ของทั้งเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนไว้แล้ว พร้อมกับจัดทำ ข้อสังเกตและข้อบกพร่องไว้ให้ผู้ประสงค์จะทำผลงานได้เกิดข้อคิดข้อเตือนใจในการจัดทำหัวข้อ เนื้อหาประจำบท วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียน การสอน สรุปรหรือบทสรุป คำถามทบทวนหรือแบบฝึกหัดประจำบท เอกสารอ้างอิงและ บรรณานุกรม และภาคผนวก ซึ่งพบว่ามีปัญหาและข้อบกพร่องค่อนข้างมาก พร้อมกันนี้ก็ได้นำ ข้อสังเกตและแนวทางแก้ไขไปด้วยในโอกาสเดียวกัน.

เอกสารอ้างอิง

ศรีสุตา ธิติโสภี. (2549). เอกสารประกอบการสอนรายวิชานิทานสำหรับเด็กปฐมวัย.

นครศรีธรรมราช: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

(พร้อมด้วยเอกสารอ้างอิงตามตัวอย่าง “สาระครบบท” อีกจำนวน 17 รายการ)

อาคม เดชทองคำ. (2549). เอกสารคำสอนรายวิชาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.

นครศรีธรรมราช: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ

นครศรีธรรมราช.

(พร้อมด้วยเอกสารอ้างอิงตามตัวอย่าง “สาระครบบท” อีกจำนวน 20 รายการ)

